

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Jana Mair

**Každodenní život během sociální
transformace: Sociabilita a sociální vztahy
obyvatel vnitřního města v Brně a Ostravě**

**Everyday Life during Social
Transformation: Sociability and Social
Relations of Inhabitants of the Inner City in
Brno and Ostrava**

Disertační práce

vedoucí práce - Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal(a) samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá otázkou každodenního života ve velkých městech během transformačních procesů. Jejím cílem je přispět k porozumění každodennímu životu obyvatel v Brně a Ostravě a pomoci vysvětlit vliv postsocialistické transformace na život a sociální vztahy v těchto městech.

Výsledky této práce jsou založeny na terénním šetření (dotazníkové šetření a rozhovory s obyvateli vnitřních měst) v Brně a Ostravě v letech 2007 – 2009. Hlavním těžištěm terénního šetření byla etnografická práce s cílem popsat sociabilitu a sociální vztahy obyvatel vnitřních měst se zaměřením především na příbuzenské a sousedské vztahy.

V období postsocialistické transformace prošlo Brno a Ostrava celou řadou významných změn od proměny struktury průmyslu až po vzhled města a život jejich obyvatel. V souvislosti s jejich předchozím rozdílným historickým vývojem se i jejich transformace odvíjela odlišně. Po roce 1989 bylo Brno oproti Ostravě více ekonomicky flexibilní a tedy i lépe prosperující.

V postoji k vnitřnímu městu vykazovaly výpovědi respondentů obou měst velkou variabilitu. Pokud jde o sociabilitu samou, ukázalo se, že sousedské i příbuzenské vztahy tvořily zajímavou mozaiku přetrvávajících znaků, typických i pro předchozí období, a nových vlastností, které se objevily v souvislosti s rozvojem postsocialistického uspořádání.

Etnografické zaměření práce pomohlo odhalit detaily a konkrétní rysy sociability obyvatel vnitřního města a pochopit jejich provázanost s rezidenčními změnami.

Abstract

This thesis deals with everyday life in major cities during the post-socialist transformation in the Czech Republic. It aims to contribute to our understanding of the everyday life of the inhabitants of Brno and Ostrava during the period and to explain the impact of the post-socialist transformation on their lives and social relations.

The results are based on extensive fieldwork (i.e., a questionnaire survey and structured interviews of the inhabitants of the inner cities) conducted in Brno and Ostrava in 2007–2009. The fieldwork was based on ethnographic work describing the sociability and social relations of the inhabitants of the inner cities, with an emphasis on kinship and neighbourly relations.

During the post-socialist transformation, Brno and Ostrava underwent a variety of significant changes, ranging from industrial transformation to lifestyle adjustments. They had developed differently both during and prior to socialism. For example, Ostrava became focused mainly on heavy industry, while Brno had a more varied economic structure. Since 1989, these cities have continued to diverge.

As for the attitudes of informants toward their lives in the inner cities, they varied greatly. As for sociability, both neighbourly relations and kinship form a mosaic of features, some of which were characteristic of the previous period, and some of which are new responses to the post-socialistic situation.

The ethnographic focus of my work helped to uncover details and concrete characteristics of the sociability of the inhabitants of the inner cities of Brno and Ostrava and to reveal their interconnection with residential changes.

OBSAH

OBSAH.....	4
1. ÚVOD.....	5
1.1 Kontext práce.....	5
1.2 Cíl práce a otázky.....	6
1.3 Struktura práce.....	6
2. BRNO A OSTRAVA.....	8
2.1 Proč srovnávat tato dvě města?.....	8
2.2 Historický kontext (vývoj do roku 1989).....	8
2.2.1 Brno.....	8
2.2.2 Ostrava.....	12
2.3 Současnost (vývoj po roce 1989).....	16
2.3.1 Brno.....	17
2.3.2 Ostrava.....	20
2.4 Shrnutí.....	24
3. TEORETICKÝ RÁMEC.....	26
3.1 Urbánní antropologie.....	26
3.2 Každodennost.....	29
3.3 Sociabilita a sociální vztahy.....	35
3.2.1 Domácnosti/příbuzenské vztahy.....	36
3.2.2 Sousedské vztahy.....	37
4. METODY.....	43
4.1 Vymezení vnitřního města.....	43
4.2 Terénní výzkum.....	46
4.2.1 Dotazníkové šetření (strukturované rozhovory).....	46
4.2.3 Rozhovory.....	50
5 KAŽDODENNÍ ŽIVOT BĚHEM SOCIALISMU.....	52
5.1 Sociabilita během socialismu.....	53
5.2 Příbuzenské vztahy a domácnosti.....	56
5.3 Sousedské vztahy.....	61
6. KAŽDODENNÍ ŽIVOT V DOBĚ TRANSFORMACE.....	66
6.1 Sociabilita během postsocialistického období.....	67
6.2 Kdo jsou obyvatelé vnitřního města?.....	67
6.2.1 Mobilita, rezidenční preference a vztah k vnitřnímu městu v Brně a Ostravě.....	67
6.2.2 Každodennost obyvatel vnitřního města.....	71
6.3 Sociabilita a sociální vztahy obyvatel vnitřního města.....	89
6.3.1 Příbuzenské vztahy a domácnosti.....	89
6.3.2 Sousedské vztahy.....	96
6.3 Změna sociálních vztahů během postsocialistického období v názorech obyvatel vnitřního města.....	109
7. ZÁVĚR.....	116
8. SEZNAM LITERATURY A INFORMAČNÍCH ZDROJŮ.....	120
9. PŘÍLOHA Č. 1: TABULKY A GRAFY.....	135
10. PŘÍLOHA Č. 2: DOTAZNÍK.....	150

1. ÚVOD

Socio-ekonomická transformace, která začala v českých zemích v roce 1989, ovlivnila a ovlivňuje všechny sféry života společnosti. Některé fenomény se přesto mění rychleji než jiné. Například principy fungování společnosti se často přetvářejí rychleji než prostorové struktury měst nebo způsoby sociálního života. Vystává tedy otázka, jak vypadá a jak se proměňuje každodenní život v jednotlivých transformujících se městech.

Tato práce má za cíl přispět k porozumění každodennímu životu během transformačních procesů ve velkých městech. Na příkladu vnitřních měst v Brně a Ostravě se zaměřuje hlavně na sociabilitu a sociální vztahy jejich obyvatel.

1.1 Kontext práce

Práce vznikla jako součást projektu *Socio-Spatial Consequences of Demographic Changes in Central Eastern European Cities* (conDENSE), který byl sponzorován nadací Volkswagen. Tento mezinárodní a interdisciplinární výzkumný projekt byl zahájen 1. 5. 2006 a trval tři roky. Projekt se zaměřoval na sociální a prostorové důsledky demografických změn, které probíhají během postsocialistického období ve městech středovýchodní Evropy. Bylo při něm využito poznatků z výzkumů demografických změn ve Východním Německu i Západní Evropě.

Projekt vycházel z myšlenky, že pozornost většiny badatelů zabývajících se postsocialistickou transformací střední Evropy byla do té doby většinou soustředěna na hlavní města. V hlavních městech se změny odehrávají viditelněji a jejich vývoj se liší od vývoje tzv. sekundárních průmyslových měst, která stála stranou pozornosti. Proto ve čtyřech takovýchto sekundárních městech probíhal hloubkový výzkum. Vždy šlo o průmyslová města s více než 200 000 obyvateli, která již zaznamenala určitou ekonomickou, populační a infrastrukturní stagnaci či redukci, vyznačovala se pluralitou urbánních funkcí i růstovým potenciálem. V České republice byla studována města Brno a Ostrava, v Polsku Gdaňsk a Lodž.

Výzkum se soustředil zejména na oblasti vnitřních měst vyznačujících se oblastmi staré zástavby, které sice mnohdy nepůsobily příliš atraktivně, ale nabízely flexibilní bytové

fond s rozmanitými rezidenčními vlastnostmi (bydlení, práce, každodenní život). Přestože tyto oblasti vypadaly ve srovnání s jinými částmi města (např. suburbánní zóny, centrum) jako místa stagnace, výzkum ukázal, že se zde odehrávaly ne tak viditelné, ale přesto významné změny. Zároveň se však mezi sebou lišily i jednotlivé lokality v závislosti na kulturním a lokálním kontextu.

1.2 Cíl práce a otázky

Cílem této dizertační práce je přispět k porozumění každodenního života obyvatel v Brně a Ostravě a pomoci vysvětlit vliv postsocialistické transformace na život a sociální vztahy v těchto městech. Ve své práci proto hledám odpověď na tyto otázky:

Jaký je každodenní život, sociabilita a sociální vztahy obyvatel v transformujících se městech?

- Jakou roli hraje vnitřní město v každodenním životě jeho obyvatel?
- Jaké jsou sociální vztahy obyvatel vnitřního města (se zaměřením na sousedské vztahy a příbuzenské vztahy)?
- Změnily se sociální vztahy během transformačního období?

Výsledky mé práce naznačují, že sociabilita a sociální vztahy obyvatel v transformujících se vnitřních městech vytváří nové zajímavé kombinace starých vzorů a nově vzniklých prvků.

1.3 Struktura práce

Ve svém pátrání po změně sociability ve vnitřních městech v Brně a Ostravě nejprve tato města stručně představím. Zdůvodním, proč byla vybrána jako místa výzkumu v České republice v rámci projektu ConDENSE, co mají společného a v čem se liší. Stručný historický nástin pomůže pochopit specifickou situaci v těchto dvou městech po roce 1989 a poskytuje kontext pro otázku změn sociálních vztahů v těchto městech.

Třetí kapitola má za úkol poskytnout teoretický kontext a vysvětlit jevy, na které se v této práci zaměřuji. Hledá odpověď na otázku, co to je každodennost, sociabilita a sousedské vztahy, jak na ně dosud nahlížely sociální vědy a jak tyto pojmy chápu v této práci.

Čtvrtá kapitola je úvodem k empirické části práce a poskytuje vysvětlení výzkumného postupu. Je zde definováno vnitřní město v Brně i Ostravě, kde výzkum probíhal. Zaměřuje se na metodologii a jednotlivé metody používané během terénního šetření (dotazníkové šetření a rozhovory s rezidenty vnitřního města) a poukazuje jak na jejich výhody, tak i limity.

Pátá kapitola je tematicky zaměřena na každodennost během socialismu, zejména na otázku bydlení, sousedských a příbuzenských vztahů. Cílem je poskytnout výchozí bod pro srovnání s každodenností a sociabilitou v transformačním postsocialistickém období. V této části vycházím ze studia sekundárních zdrojů. Cílem zde není podat vyčerpávající analýzu, ale spíše vytvořit za pomoci předchozích výzkumů mozaiku, která poskládaná dohromady pomůže osvětlit některé aspekty sociálních vztahů obyvatel těchto dvou měst.

V poslední kapitole vycházím převážně z vlastního terénního výzkumu, na jehož základě a na základě předchozích kapitol odpovím na výše položené otázky. Zaměřuji se zejména na to, jaká je každodennost obyvatel vnitřního města. Liší se v Brně a Ostravě? Jaké jsou jejich sociální vztahy, zejména ty příbuzenské a sousedské? Mají vliv na volbu místa rezidence ve vnitřním městě? A změnily se během postsocialistické transformace? Vnímají lidé sami tyto změny? A pokud ano, jaké podle nich jsou?

2. BRNO A OSTRAVA

2.1 Proč srovnávat tato dvě města?

Brno a Ostrava jsou velká industriální města v České republice. Obě města mají mnoho rysů společných. Jsou si podobná rozlohou¹, hustotou zalidnění² či počtem obyvatel³. Obě také patří mezi tzv. sekundární města, v nichž se změny objevují pomaleji a/nebo nejsou tak výrazné jako v hlavních městech a díky tomu často (neopodstatněně) stojí stranou pozornosti badatelů. Obě přitom od roku 1989 prodělala celou řadou významných změn, od proměny struktury průmyslu, až po vzhled města a život jejich obyvatel. Obě například v posledních letech zaznamenala úbytek populace; v Brně začal počet obyvatel klesat v roce 1994, v Ostravě se projevil už v roce 1992 (Andrle, 2001, s. 20).

Na druhou stranu jsou obě města také v mnoha aspektech nápadně odlišná. Prošla značně rozdílným historickým vývojem, který ovlivnil podobu, charakter, vzhled města i průběh transformace. Ta měla v každém městě různý dopad. S určitým zjednodušením lze říci, že Brno, flexibilnější a ekonomicky více prosperující město, absorbovalo transformační změny rychleji než Ostrava např. míra nezaměstnanosti v Brně v prosinci 2011 čítala 9,2 %, zatímco v Ostravě v prosinci 2011 činila 11,5 % (MPSV). Lze předpokládat, že tyto rozdíly budou ovlivňovat i každodenní život a sociabilitu v obou městech.

2.2 Historický kontext (vývoj do roku 1989)

2.2.1 Brno

Brno, metropole Jihomoravského kraje, je městem s dlouhou historií⁴, které od počátku patřilo mezi významná města českých zemí. Život v Brně byl vždy také spojen se soužitím několika národních či etnických skupin (např. Židů, Němců) (Sirovátka, 1993, s. 12; Bočková, 1993, s. 26).

---

¹ Brno 230 km² (Statutární město Brno, 2011b), Ostrava 214 km² (Statutární město Ostrava, 2012b)

² Brno 1677 ob/km², Ostrava 1523 ob/km²

³ Obě mají více než 300 000 obyvatel. V roce 2011 Brno, druhé největší město v ČR, čítalo 385 913 obyvatel (Český statistický úřad, 2012b), zatímco Ostrava, třetí největší město v ČR, ve stejném roce měla populaci 326 018 (Český statistický úřad, 2012b).

⁴ První písemná zmínka o Brně pochází již z 11. století. Jeho městský status pak byl potvrzen ve století 13. udělením královských privilegií Václavem I. (Cibulka, et al., 2005, s.11 -13; Cibulka, 2004, s. 8).

V podstatě od počátku vrcholného středověku, s výjimkou několika válečných období (např. husitské války, třicetiletá válka), město prosperovalo a rostlo a zvyšoval se počet obyvatel. Kolem jeho hradeb se usazovali řemeslníci a tak postupně vznikala osídlená pás kolem města tzv. „předhradební předměstí“ (Flodrová, 2008, s. 13-14).

Od 17. století bylo Brno ustaveno hlavním městem Moravy. Jeho důležitost dále vzrostla se zřízením nových zemských a krajských úřadů a počátky industrializace (Cibulka et al., 2005, s. 52). Od 70. let 18. století se zde rozvíjel obchod i průmysl⁵, zejména textilní⁶, strojírenský a potravinářský. V této době Brno získalo přezdívku „moravský Manchester“ (Sirovátka, 1993, s. 14) a stalo se až do 30. let 19. století největším průmyslovým městem v českých zemích (Bočková, 1993, s. 20).

Průmyslový rozvoj podstatně ovlivnil vývoj a podobu města Brna, které si přitom ještě v polovině 18. století stále drželo formu středověkého opevněného města s prstencem hustě osídlené oblasti kolem hradeb (Bočková, 1993, s. 20). Potřeba další pracovní síly i zrušení nevolnictví vedlo k masivní imigraci a na konci 18. století se počet obyvatel více než zdvojnásobil⁷. Město se nutně rozrůstalo – došlo k připojení okolních ulic, čtvrtí a vesnic (Sirovátka, 1993, s. 14) – a tím vznikly jednotlivé zóny města. První zóna, historické jádro, je tvořena bývalým městem v hradbách⁸. Druhá zóna je tvořena připojenými předměstími⁹. Mnohé z nich¹⁰ se nacházejí na území dnešního vnitřního města. Rozšíření města ovlivnilo i etnickou strukturu obyvatel a znamenalo zvyšování

---

⁵ První manufaktury a továrny vznikaly na předměstí zejména v okolí vodních toků a na obvodu Brna díky přílivu pracovních sil vzniká 13 nových osad (Cibulka et al., 2005, s. 51).

⁶ Byl provozován až ve třech čtvrtinách všech továren ve městě (Cibulka et al., 2005, s. 73).

⁷ V polovině 18. století město i s předměstími čítalo 890 domů a 7 805 obyvatel. Na konci 18. století v 1 642 domech žilo již bezmála 23 000 obyvatel (Cibulka et al., 2005, s. 41). V roce 1824 brněnské policejní ředitelství evidovalo 35 000 lidí, z toho ve vnitřním městě asi 11 000 osob (Cibulka et al., 2008, s. 52). Proto se Brno a okolí označuje „za nejstarší z přistěhovaleckých center v českých zemích“ (Bočková, 1993, s. 20).

⁸ Povědomí o historickém městě dosud existuje. Projevuje se výrokem „jdu do města“ („jdu do Brna“) (Bočková, 1993, s. 21).

⁹ 28 katastrálních obcí bylo k městu připojeno roku 1850. Tyto obce se díky vzniku manufaktur, později továren, rychle rozrůstaly a spojovaly se do souvislého zastavěného celku (kromě kopce Špilberku) a postupně ztrácely svůj vesnický ráz i strukturu. Vznikaly dělnické čtvrti (Bočková, 1993, s. 21-22; Cibulka et al., 2005, s. 73 -76).

¹⁰ Švábka, Augustiniánské území, Malá a Velká Nová ulice, Červená ulice, Hráze, Příkop, Josefův, Dolní a Horní Cejl, Radlas, Zábřovice, Kořená ulice, Náhon, Křenová, Olomoucká ulice, Dornych, Trnitá ulice, Petřská ulice, Novosady, Silniční ulice, Křídlovice, Jircháře, Pekařská ulice, Území sv. Anny, Křižovnické území s Úvozem, Staré Brno s Hlinkami, Polní a Vídeňská ulice.

podílu českého obyvatelstva¹¹, které se usazovalo zejména v obcích v okolí Brna (např. Husovice, Židenice, Královo Pole, Juliánov) (Cibulka et. al., 2005, s. 74).

Další přelom v Brně, který se podepsal i na vzhledu města, nastal koncem 19. století postupným bouráním hradeb a výstavbou okružní třídy, parků a další reprezentativních budov. Vnitřní město prošlo asanací a mnoho starých budov bylo nahrazeno novými a modernějšími (sídla státních institucí, ústavy a školy). Kolem vnitřního města byly vystavěny celé nové čtvrti¹² plynule propojující vnitřní město s okolními předměstími. Zatímco úředníci a inteligence se usídlovali zejména na severní straně města, jižní a jihovýchodní část předměstí (Zábrdovice, Cejl, Křenová, Trnitá až po Staré Brno) měla charakter převážně průmyslový, obydlený zejména dělnictvem zaměstnaným v místních továrnách. Tato část města byla také nejlidnatější (Cibulka et al., 2005, s. 76). Severojižní diferenciací (respektive severozápadní vs. jihovýchodní) zůstala pro vnitřní město typická dodnes (viz Bierzyński, et al., 2011, s. 127).

Růst města byl doprovázen vzrůstem počtu obyvatel¹³. Brno patřilo mezi největší města monarchie (Bočková, 1993, s. 20-21; Cibulka et al., 2005, s. 77). Národnostně bylo i nadále smíšené, ale počet českého obyvatelstva¹⁴ se zvyšoval i díky poptávce po pracovních silách, které přicházely převážně z českého venkova. Češi se soustředili zejména v okolních obcích (kromě většinou německých Černovic a Komárova) tvořících okruh kolem města (Bočková, 1993, s. 28; Cibulka et al., 2005, s. 77).

Ve druhé polovině 19. století Brno předešla v průmyslové výrobě¹⁵ Praha. Brno však zůstalo politickým a kulturním (s Olomouckou konkurencí) centrem Moravy, které se díky své poloze orientovalo především na tehdejší hlavní město Vídeň. Orientace na

---

¹¹ Výhodné bylo také pro židovskou komunitu, jelikož od 15. století se Židé nesměli usazovat ve vlastním městě, ale na předměstích ano (Cibulka et. al., 2005, s. 73). Naopak Němci neměli o další rozšíření zájem, neboť se snažili o zachování německého charakteru města (Cibulka et al., 2005, s. 74).

¹² Činžovní domy v dnešních Lužánkách, měšťanské domy ve Veveří, vilové čtvrti v Pisárkách a Černé Pole, německá úřednická vilová čtvrť nad Úvozem atd.

¹³ V roce 1846 mělo Brno včetně předměstí 45 354 obyvatel, v roce 1869 již 73 771 obyvatel a podle sčítání z roku 1900 překročilo počtem 109 361 hranici velkoměsta a v roce 1919 dosáhlo počtu 131 500 obyvatel (Bočková, 1993, s. 21; Cibulka et al., 2005, s. 77).

¹⁴ K německému jazyku se hlásilo kolem 60 % obyvatel, k českému jazyku se hlásilo 30-40 % obyvatel (Cibulka et al., 2005, s. 77). Česko německé soužití se významně podepsalo na podobě brněnského života. I když procházela idylickými i méně idylickými fázemi, smíšená manželství nebyla výjimkou a mnoho obyvatel hovořilo směsí obou jazyků (Sirovátka, 1993).

¹⁵ Proměnila se také skladba průmyslu a zatímco textilní průmysl spíše stagnoval, na významu získal například elektroprůmysl, chemický a stavební průmysl (Cibulka et al., 2005, s. 73).

Vídeň a dosavadní vazby ale byly narušeny rozpadem Rakousko-Uherska a Brno se nutně muselo přeorientovat na Československo.

Připojením dalších obcí s 80 000 obyvateli k městu se 130 000 obyvateli v roce 1919 vzniklo tzv. Velké Brno¹⁶. Připojené obce tak vytvořily třetí zónu města¹⁷ (Bočková, 1993; Cibulka, et al., 2005).

Proměnila se také národnostní skladba populace. Rostl především podíl již majoritní české populace¹⁸. Ale vzhledem k tomu, že mnoho lidí se hlásilo k národnosti, ke které to bylo momentálně výhodnější, je nutné čísla z tehdejších sčítání brát s rezervou:

Mnoho obyvatel nemělo vyhraněné národní povědomí, což pramenilo ze staletého soužití českého a německého obyvatelstva a přispívaly k tomu i poměrně časté smíšené sňatky. V Brně mnozí prohlašovali, že nejsou Němci ani Češi, ale *Moraváci* či *Brňáci*. (Bočková, 1993, s. 28)

Po ekonomické recesi v prvních letech první republiky došlo k znovuoživení průmyslu¹⁹. Zásadní změny prodělala i podoba města. Stavěly se nové české úřady, školy apod. Do popředí se dostala také bytová otázka. Ve městě se začaly stavět další blokové obytné čtvrti, ale i první sídliště. Nejvíce se stavební činnost soustřeďovala do nově připojených obcí, jež se tak postupně propojovaly s městem. V této době se v Brně také zrodil nový styl tzv. brněnský funkcionalismus²⁰, který zařadil město Brno mezi města s význačnou meziválečnou architekturou (Cibulka et al., 2005, s. 130).

---

¹⁶ A počet obyvatel dále rostl. V roce 1930 mělo sloučené město 283 972 obyvatel a koncem 30. let přesáhlo 300 000 (Bočková, 1993, s. 25; Cibulka et al., 2005, s. 129).

¹⁷ Pro tuto zónu je typická „domkářská řadová zástavba, která vznikala na rozparcelované zemědělské půdě od poloviny minulého století. Později se zde začaly stavět vilky a nakonec panelová sídliště. I když se sídlišti začíná mizet svébytnost okrajových částí města, je jejich vesnická minulost dodnes zřejmá.“ (Bočková, 1993, s. 25).

¹⁸ V roce 1921 se k české národnosti hlásilo 156 000 lidí, tj. téměř tři čtvrtiny obyvatel a jen 56 000 Němců, přičemž tento podíl německé národnosti se nadále snižoval. Židovská komunita si držela přibližně 1,5% podíl (Bočková, 1993, s. 28; Cibulka et al., 2005, s. 130).

¹⁹ V Brně se do popředí dostalo strojírenství, které dosáhlo stejné úrovně jako průmysl textilní. Bylo to právě strojírenství, které se i po světové hospodářské krizi znovu rychle vzpamatovalo a rostlo, zatímco textilní jí byl poznamenám (Cibulka et al., 2005, s. 127 a 132).

²⁰ Brněnská moderní architektura 20. a 30. let 20. století, často nazývaná „brněnský bílý funkcionalismus“ (Pelčák, 2011, s. 13). V této době v Brně nalezlo uplatnění mnoho mladých českých architektů a v tomto stylu byla postavena celá řada budov např. škol, městských lázní, úřadů, obchodních domů, nájemních domů, vil, či areál výstaviště (Statutární město Brno, 2011a).

Další zvrat ve vývoji Brna přinesla druhá světová válka a následující desetiletí. Většina německého obyvatelstva byla násilně odsunuta (Cibulka, 2004, s. 62). Na rozvoji Brna se podepsalo centralistické řízení a zrušení správní samostatnosti měst během socialismu. Brno ztratilo na významu tím, že nepatřilo mezi preferovaná centra jakým bylo např. Ostravsko²¹. „Brno zaostávalo v oblasti bytové, občanské a technické vybavenosti“ (Cibulka, 2004, s. 64-65). Podobně jako v dalších velkých městech v České republice také v Brně byla stavěna sídliště. První sídlištní výstavba začala v roce 1959 v Nových Černovicích a pak postupovala kolem dokola celého města. Přitom starší zástavba ve vnitřním městě, ale i dalších částech města (např. Zábřovice, Husovice či Staré Brno) chátrala (Cibulka, 2004, s. 66).

2.2.2 Ostrava

Na rozdíl od Brna, nebyla Ostrava, současná metropole Moravskoslezského kraje, vždy významným městem. Ač se jí v pozdním středověku přikládala poměrně velký význam, potom znovu byla spíše bezvýznamným městečkem. To se ale v 18. století opět rychle změnilo s objevem uhlí a rozvojem průmyslu, které z Ostravy učinilo významné a důležité centrum. Rychlý rozvoj v době průmyslové revoluce ovlivnil jak vzhled, tak i povahu města a odráží se i v současnosti.

Název města Ostrava se odvozuje od řeky Ostravice protékající městem a oddělující Moravskou Ostravu od Slezské²². Historické doklady odkazují k Slezské Ostravě jako osídlené slovanským obyvatelstvem a k Moravské, původně Německé, osídlené obyvatelstvem německým²³. Ale obyvatelstvo bylo v podstatě vždy promíšené (Bakala et al., 1993, s. 34-35).

---

²¹ V roce 1949 dokonce přišlo i o status statutárního města a hlavního města Moravy a Slezska. Jeho postavení bylo částečně rehabilitováno po roce 1960 se změnou správní reformy, kdy se stalo centrem Jihomoravského kraje. V roce 1969 pak bylo dokonce postaveno na úroveň Prahy a Bratislavy. To však netrvalo dlouho a v roce 1972 bylo vráceno na okresní úroveň (Cibulka, 2004, s. 65).

²² První doložené svědectví o existenci Slezské Ostravy pochází z roku 1229. Zatímco o Moravské Ostravě, osadě na levém břehu řeky, existují z té doby jen nepřímé doklady. Historikové se domnívají, že oblast Moravské Ostravy byla na přelomu 12. a 13. století málo osídlená (Bakala et al., 1993, s. 29). Není ani známo přesné datum, kdy tato osada získala statut města. Bylo to ale někdy před rokem 1279, neboť v kronikářské zprávě z počátku toho roku se už píše o Ostravě jako městu (Bakala et al., 1993, s. 31).

²³ První doklad rozlišující pojmenování dvou Ostrav pochází roku 1380, přičemž Slezská Ostrava v něm byla uvedena jako Vendická, to znamená Slovanská Ostrava. První dochovaný pramen o pojmenování Moravské Ostravy jako Německé pochází až z konce 15. století a odkazuje na předchozí období, kdy většina měšťanského obyvatelstva byla německého původu (Bakala, 1993, s. 34-35).

V době vrcholného středověku byla Ostrava poměrně důležitým obchodním městem (Bakala et al., 1993, s. 34-35). Její význam rostl spolu s rozkvětem řemeslné výroby a rybníkářství. Pak ale rozvoj města nepříznivě ovlivnily války a různé pohromy²⁴ a její význam upadal. Až do poloviny 18. století byla Ostrava nedůležitým malým poddanským městem²⁵.

Zvrat přišel až v polovině 18. století. Po ztrátě části Slezska v prusko-rakouské válce, hospodářsky nejrozvinutější oblasti, byl podporován rozvoj průmyslu a obchodu a v Moravské Ostravě se rozvíjela textilní řemesla. Po připojení Haliče pak Ostrava těžila z výhodné polohy rozvojem obchodu, který napomáhal dalšímu hospodářskému rozvoji. Počet obyvatel začínal poměrně rychle růst (Statutární město Ostrava, 2004, s. 12; Myška, 1993a, s. 118-119). V této době v Ostravě převládalo česky mluvící obyvatelstvo s menším podílem Němců (Myška, 1993a, s. 113).

Byl to ale až rozvoj těžby uhlí a navazujícího těžkého průmyslu²⁶, co v první polovině 19. století Ostravu rychle proměnilo ve významné průmyslové centrum (Statutární město Ostrava, 2004, s. 12; Myška, 1993b, s. 127). Rozvoj průmyslu podnítil prudký růst města a okolních obcí, jakož i počtu obyvatel²⁷, zejména díky ekonomicky motivované imigraci. Většina příchozích se usazovala na předměstích a v okolních vesnicích²⁸. Usazování nových obyvatel spolu s otevíráním dolů a dalších podniků vytvářelo v těchto oblastech zvláštní mozaiku prolínajících se průmyslových a obytných oblastí. (Statutární město Ostrava, 2004, s. 12; Myška, 1993a, s. 113).

Ostravským specifickým je, že zde nevzniklo žádné přirozené centrum, do kterého by se soustředily správní, bankovní a úřední budovy (tyto instituce totiž v Ostravě neměly své sídlo, ale sídlily v jiných městech), tak jako v jiných velkoměstech. V Ostravě tak vzniklo několik středisek kolem průmyslových závodů, jež podporovaly vlastní okolní

---

²⁴ Požár v roce 1556, morová epidemie v roce 1625, třicetiletá válka (Ostrava byla mezi nejvíce postiženými městy v Českých zemích), okupace dánským vojskem a od roku 1642 Švédy (Statutární město Ostrava, 2012a).

²⁵ Svědčí o tom i množství domů: 192 podle sčítání domů v roce 1754, což ji zařadilo jako nejmenší město v panství, které ve velikosti předčily i mnohé okolní vesnice (Myška, 1993, s. 111).

²⁶ 1828 založení železáren ve Vítkovicích, 1830 zapálení první vysoké pece, 1847 napojení na Severní Ferdinandovu dráhu (Myška, 1993).

²⁷ Moravská Ostrava a její předměstí měla v roce 1829 1752 obyvatel, v roce 1849 již to bylo 2 831 a v roce 1869 již přes 6 800 a v roce 1880 13 448 (Myška, 1993, s. 143-144).

²⁸ Např. Přívoz, Vítkovice, Polská Ostrava, Hrušov a Michálkovice.

výstavbu dělnických kolonií. Nebylo zde však nic, co by tato na sobě v podstatě nezávislá centra sjednocovalo (Myška, 1993b, s. 151).

Industrializace se také podepsala na životě obyvatel (Myška, 1993b, s. 127). Prudký a obrovský příliv nově příchozích z různých, většinou rurálních oblastí způsoboval konflikty s původními obyvateli. Zpočátku přicházeli lidé z blízkého okolí, později se však okruh rozšiřoval. Část příchozích pocházela dokonce i z jiných zemí. Zatímco příchozí z Pruska byli zejména kvalifikovaní horníci a úředníci či živnostníci, polští imigranti z Haliče přicházeli ve většině případů jako nekvalifikovaná pracovní síla (Myška, 1993b, s. 145).

Nejpočetnější složkou ostravské populace bylo dělnictvo (v 60. a 70. letech 19. století tvořilo již více než tři čtvrtiny obyvatel). Měšťanstvo se rozvíjelo pomaleji než v jiných částech státu a minimální zastoupení měla inteligence. Také v Ostravě se jednotlivé společenské vrstvy v rámci města prostorově vydělovaly, bohatší obyvatelé se soustředili do historického centra, kolem náměstí a v přilehlých ulicích, zatímco dělnictvo žilo na periferii a v koloniích (Myška, 1993b, s. 147-148).

Koncem 19. století a počátkem 20. století už Ostravsko patřilo mezi nejvýznamnější evropské průmyslové oblasti²⁹. Přestože se postupně zvyšoval také kulturní, politický a správní význam Ostravy, i nadále byla zejména městem průmyslovým a dělnickým (Myška, 1993c, s. 183). Dělnictvo stále tvořilo nejpočetnější složku ostravské populace, ale jeho podíl pomalu klesal. Postupně se zvyšoval podíl živnostníků a obchodníků, kteří se soustředili tradičně právě do Moravské Ostravy.

Rychlý populační růst, mnohem rychlejší než v jiných oblastech českých zemí, vedl ke vzniku ostravské městské aglomerace, jehož přirozeným centrem se stala Moravská Ostrava, která až do konce 19. století měla jako jediná statut města (Myška, 1993d, s. 200 a 208). Ostravským specifikem bylo malé centrum s reprezentativními budovami obklopené shlukem podniků a kolonií³⁰.

---

²⁹ Uhelný průmysl v ostravsko-karvinském revíru, jehož součástí byla ostravská oblast, zastával čím dál důležitější postavení v rámci ekonomiky českých zemí (Myška, 1993, s. 132). Vedle hornictví to bylo železářství a strojírenství (Myška, 1993, s. 189). Od poloviny 19. století se pak začínal rozvíjet i průmysl chemický. (Myška, 1993, s. 136).

³⁰ Specifická atmosféra a život v těchto dělnických osadách byla předmětem badatelského zájmu, v minulosti například Olgy Skalníkové, v současnosti se tomuto tématu věnuje Martin Jemelka.

Spolu se zvyšováním administrativní a správní funkce se Ostrava pomalu stávala i kulturním a polickým centrem oblasti. Postupně posilovaly složky buržoazie a inteligence. Určitých změn doznalo také etnické složení populace. Zvyšoval se podíl německého a polského obyvatelstva. Nárůst byl však prostorově nejednotný, německé národnosti se soustředily zejména do Moravské Ostravy, Přívozu, Vítkovic a Hrušova (Myška, 1993d, s. 197-207).

Po vzniku Československé republiky vyvstala otázka, jak sloučit obce ostravské aglomerace do jednoho celku a vytvořit tzv. Velkou Ostravu³¹. Nakonec se sloučení omezilo na sedm moravských obcí³² a v roce 1924 tak vznikla nová obec pod názvem Moravská Ostrava (Jiřík, 1993a, s. 272-3; Navrátil, 2007, s. 32). Průmysl hrál nadále stěžejní roli v ostravské ekonomice, přesto rozvoj města s sebou nesl postupný rozvoj služeb (ačkoliv stále nižší než v jiných městech) (Steiner, 1993a, s. 281-288). Počet obyvatel stále rostl, ale už ne tak strhujícím tempem a v některých částech města obyvatel dokonce ubývalo např. ve Vítkovicích. Ve 20. letech se proměnila také etnická skladba. Snižoval se podíl jiných národností (Němců, Židů, Poláků) (Steiner, 1993b, s. 308-309). Docházelo také k obrovskému stavebnímu rozvoji a Ostrava se proměnila v moderní velkoměsto³³ (Barcuch, 1998, s. 44).

Další rozrůstání Moravské Ostravy nastalo v době okupace v roce 1941 připojením jedenácti slezských obcí³⁴ a prohlášením za statutární město. V roce 1946 změnila název z Moravské Ostravy na Ostravu (Barcuch, 1998, s. 48). Ostrava se dále rozrůstala o další předměstské části³⁵.

Jednostranná podpora těžkého průmyslu po roce 1948 se podepsala na dalším vývoji Ostravy a Ostravska. V rámci tzv. Ocelové koncepce měla být Ostrava přeměněna na

---

³¹ Návrh na sloučení byl předložen už v roce 1919 a město se mělo nazývat Horní město Ostrava. Avšak nedořešené spory o Těšínské Slezsko a otázka, zda tento nový celek má být součástí Moravy nebo Slezska způsobili průtahy.

³² Moravská Ostrava, Přívoz, Mariánské Hory, Vítkovice, Hrabůvka, Nová Ves a Zábřeh nad Odrou

³³ Velkoměsto s funkcionalistickou a konstruktivistickou architekturou, což se dělo ale jen díky velkému zadlužení města. Nejvelkolepější a také nejkontroverznější stavbou se stala budova Nové radnice, tehdy největší v republice (Barcuch, 1998, s. 44).

³⁴ Hrušova, Muglinova, Heřmanic, Slezské Ostravy, Kunčiček, Radvanic, Kučic, Výškovice, Staré Bělé, Nové Bělé a Hrabové

³⁵ Zatímco v roce 1954 byla odpojena Stará Bělá, Nová Bělá, Výškovice a Hrabová, v roce 1957 byla připojena Pustkovec, Poruba a Svinov, v roce 1960 Martinov a znovu Hrabová, v 1966 znovu připojeny Výškovice, v roce 1975 Proskovice, Stará Bělá a Nová Bělá a o tok později ještě Krásné Pole, Plesná Hošťálkovice, Petřkovice, Oblov a Antošovice (Jiřík, 1993, s. 491).

„ocelové srdce republiky“ nebo „město uhlí a železa“ (Dlouhý, Przybylová a Šerka, 2001, s. 52-53). Preference těžby uhlí a těžkého průmyslu poznamenala vývoj města, způsobila nevyrovnanou ekonomickou strukturu a špatné životní prostředí (Smejkal, 1993, s. 5).

Se znárodněním průmyslu a rozšiřováním výroby vzrůstala potřeba dalších pracovních sil. Ty měla přilákat bytová politika, zajišťující relativně snadné získání bytu. Avšak zpočátku Ostrava měla velmi nedostatečnou kvalitu bytové zástavby a ani nová výstavba zdaleka nebyla dostatečná. Do roku 1952 probíhala pouze sporadicky po celém území města, výjimkou bylo sídliště v Zábřehu, anebo Porubě (Jiřík, 1993b, s. 470-471). Teprve později se uskutečňovala rozsáhlá sídlištní výstavba v oblasti Poruba, Zábřeh, Hrabůvka, Výškovice, Pustkovec, Martinov, Mariánské Hory a Dubina.

Tuto rozsáhlou výstavbu v okrajových oblastech však provázelo chátrání bytového fondu v centru města a rozsáhlé asanace, které se dotkly samotného centra města³⁶ (Dlouhý, Przybylová a Šerka, 2001, s. 52-53) i centra Přívozu apod. Panelové domy se objevily i v centru města. To odpovídalo záměrům v dokumentech „o výstavbě nových socialistických měst na Ostravsku z roku 1951“ (Barcuch, 1998, s. 65), které naštěstí nebyly plně realizovány. Také ekologické škody v centru byly velké, a co se týče kvality vzduchu patřilo mezi nejpostiženější oblasti Ostravy a to díky znečištění z podniků např. Vítkovic, ležících na návětrné straně (Barcuch, 1998, s. 65-69).

2.3 Současnost (vývoj po roce 1989)

Po roce 1989 prochází celá společnost významnými změnami, které se dotkly i podoby, fungování a života měst. Jedním z nejvýznamnějších faktorů pro život měst bylo obnovení jejich správní samostatnosti (Barcuch, 1998, s. 70). Další rozvoj jednotlivých měst se proto mnohdy významně lišil – to platí i pro Brno a Ostravu.

---

³⁶ Například na nejstarším náměstí (Masarykovo) byly odstraněny kašna a mariánský sloup a domy s podloubím (Dlouhý, Przybylová a Šerka, 2001, s. 52-53) nebo secesní domy v Přívozu (viz Barcuch, 1998).

2.3.1 Brno

Po roce 1990 se do Brna, jednoho z 23 statutárních měst v ČR³⁷, opět soustředily některé významné instituce³⁸.

Z počátku byl hospodářský vývoj Brna poznamenán celkovou deindustrializací v ČR a větším důrazem na terciární sektor (Statutární město Brno, 2012; Mulíček, 2004, s. 117-118). Došlo k útlumu průmyslové výroby a v souvislosti s tím i ke snižování zaměstnanosti v této sféře³⁹. Obrat nastal až v roce 2004 díky zastavení procesu deindustrializace za pomoci zahraničních investic a díky vybudování základní infrastruktury⁴⁰ (Statutární město Brno, 2012, s. 20).

V rámci průmyslu mělo stále poměrně silné zastoupení strojírenství, zejména elektrotechnická výroba a automobilový průmysl (Statutární město Brno, 2012, s. 20). Naopak útlumem prošel textilní průmysl (Statutární město Brno, 2012, s. 21). V oblasti služeb zaujímaly zvláštní místo informační technologie (Statutární město Brno, 2012, s. 22). Označení České Silicon Valley se objevuje v tisku dodnes a jak naznačují následující ukázky, růst brněnských firem nebyl tolik ovlivněn krizí,:

Regionálně vzato je kromě Prahy na vzestupu hlavně Brno – počet firem zde narůstá takovou rychlostí, že pojmenování „české Silicon Valley“ se už stačilo stát novinářským klišé. Firmy do jihomoravské metropole láká kromě dobré polohy hlavně neustálý přísun lidí z místních vysokých škol (Blechová, 2007, s. 18).

Brno nedávno za jeho přístup k zahraničním investorům ocenil i prestižní britský magazín FDI. V žebříčku mezi východoevropskými městy do půl milionu obyvatel skončilo páté. (...) Podle odborníků má Brno i jih Moravy pro zahraniční investory řadu výhod. „Především jsou to brněnské univerzity a jejich technické obory. Brno je takové české Silicon Valley. Míří tam nejvíc firem v oblasti informačních technologií,“ podotkl ekonom Tomáš Maršálek (Spěšný, 2012).

---

³⁷ I v rámci města dochází k další decentralizaci. Brno je z původních pěti obvodů rozděleno na celkem 29 městských částí, jež mají samostatné rozhodovací pravomoci např. co se týče programu rozvoje nebo rozpočtu (Statutární město Brno, 2012, s. 15).

³⁸ Např. Nejvyšší soud, Nejvyšší státní zastupitelství, Ústavní soud, Kancelář veřejného ochránce práv, Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových (Cibulka, 2004, s. 68, Statutární město Brno, 2012, s. 11).

³⁹ Z 97 tisíc pracovníků v roce 1989 až na 43,5 tisíc v roce 2004.

⁴⁰ Např. Brněnské průmyslové zóny – Černovické terasy (Statutární město Brno, 2012, s. 20).

Firmy v Brně úspěšně bojují s krizí. Přestože česká ekonomika dále klesá, daří se jim získávat nové zakázky a někde plánují i nabírání dalších lidí (Kozlanská, 2012).

Ve struktuře zaměstnanosti se jednoznačný důraz na sekundární sektor postupně přesunul ke sféře služeb⁴¹. Zároveň ale došlo i ke zvyšování podílu nezaměstnaných. Zpočátku byla v Brně nezaměstnanost nižší než celkově v ČR. Situace se ale začala měnit v roce 1996, kdy nezaměstnanost v Brně rostla. V roce 2002 se dostala na celorepublikovou úroveň a dále se zvyšovala. Zlepšení přišlo v roce 2004, pravděpodobně díky investicím ze zahraničí (ve stejném roce došlo i k růstu průmyslové výroby) (Statutární město Brno, 2012, s. 25). V roce 2007 byla pak na stejné úrovni jako v celé ČR. Od roku 2008 se v souvislosti s krizí opět zvyšovala, zůstávala ale pod celorepublikovou úrovní (viz tabulka č. 9 a graf č. 1).

Všechny tyto změny se také promítaly do podoby města. V rámci deindustrializace bylo uzavřeno či odsunuto mnoho nekonkurenceschopných výrobních podniků, jež po sobě zanechaly nevyužité areály tzv. „brownfields“⁴². A týkalo se to i samotného vnitřního města⁴³. Jedním z nejznámějších příkladů brownfields v Brně byl areál Vaňkovka⁴⁴ nacházející se hned vedle centra. Toto od roku 2005 hojně navštěvované obchodní a společenské centrum ještě před pár lety vypadalo úplně jinak:

Přijedete-li do Brna na nejfrekventovanější autobusové nádraží Zvonařka, jste kousek od centra a přesto se ocitnete ve světě připomínajícím anonymní periférii. Neutěšené proluky po zbořených domech, špinavé komunikační prostory s nejrůznějšími stánky, provizorní tržiště. Cestou od nádraží míváte rozsáhlý areál neobvyklých budov, většinou s neomítnutými, bohatě profilovanými cihelnými fasádami.

---

⁴¹ V roce 2012 se podílí na celkové zaměstnanosti 72 % (Statutární město Brno, 2012, s. 24).

⁴² V Brně je více než 550 ha brownfields, což je asi 6,3 % zastavěného území města (Statutární město Brno, 2012, s. 30).

⁴³ Také díky tomu, že spousta nových investorů dávají přednost nově stavěným prostorám především na kraji města, tyto rozpadající se budovy a zařízení dále chátrají.

⁴⁴ Jméno Vaňkovka pochází ze zkomoleniny jména zakladatele někdejší továrny Friedricha Wanniecka. Továrna byla postavena v 60. letech 19. století a vyráběla cukrovarnické zařízení, parní stroje, kotle, filtrační přístroje, váhy a zvony. Továrna byla postavena podle návrhu architekta Augusta Prokopa, který se inspiroval anglickými průmyslovými stavbami. Počátkem 20. století Vaňkovka byla sloučena s První brněnskou strojírenskou společností a areál prošel četnými úpravami, nicméně hlavní budova se zachovala. Zachovalo se i pojmenování Vaňkovka, a to i během socialismu, kdy byla továrna zestátněna a stala se součástí podniku Zetor. Od poloviny 80. let však ve Vaňkovce probíhaly pouze pomocné provozy, např. odlitky se tam čistily ještě v roce 1994. Počátkem 90. let Vaňkovka byla zapsána do seznamu významných kulturních památek (Economia, a.s., 2000).

Vaňkovka. Zvolna zarůstá stromy a náletovým plevellem, rezavé konstrukce, vytlučená skla v oknech, na první pohled je zřejmé, že delší dobu chátrá. (Economia, a.s., 2000)

Na druhou stranu, jak vlastně dokládá i přeměna Vaňkovky v obchodní dům, centrum města procházelo procesem intenzivní komercializace (Statutární město Brno, 2012, s. 30) a probíhala zde oprava a obnova budov, či zástavba proluk, která ne vždy byla prováděna citlivě. Mohla se tak setkávat s nepochopením a s nevolí obyvatel města, jak ukazuje následující ukázka z televizního zpravodajství týkající se stavby Velkého Špalíčku:

Minulý pátek se poprvé otevřely brány nejdiskutovanějšího stavby jižní Moravy - brněnského Velkého špalíčku. Otevření provázela vypjatá atmosféra spojená s vrháním rajčat po vedení města Brna (...). Stavbu nákupního a společenského centra už řadu let odsuzují zástupy odborné veřejnosti, architekti a památkáři. Slavnostního přestřižení pásy byly i přesto přítomny stovky lidí. První velká vlna odporu se zvedla na začátku roku 1997. V proluce, ve které 20 let chátraly opuštěné domy, začala obnova. (Události, 2001)

Podobně nepopulární se stala také aktuálnější přestavba náměstí Svobody v centru Brna:

Jeho oprava stála kolem sto osmdesáti milionů korun a získala titul Nejlepší jihomoravská stavba roku 2006. Velká část odborníků i Brňanů ji však odsoudila. (VLTAVA-LABE-PRESS, a.s., 2007b)

Velmi viditelně ovlivnila vzhled města suburbanizace. V rámci tohoto trendu došlo podobně jako během socialismu k intenzivnímu rozvoji okrajových částí města, akorát s rozdílným způsobem rozvoje. V rámci suburbanizace se zde stavěla jak komerční centra, tak rezidenční budovy (soukromá a komerční bytová výstavba zejména rodinných domů). Tím se zvyšovaly nároky na dopravu a centrum relativně stagnovalo (nacházely se zde nevyužívané průmyslové areály, ubývalo obyvatel a malých obchodů) (Muliček, 2004, s. 6 a 100-118).

Počet obyvatel v těchto okrajových částech rostl, přestože celkový počet obyvatel Brna od roku 1993 klesal (po letech růstu, který trval v podstatě nepřetržitě od šedesátých let 20. stol)⁴⁵. K zastavení poklesu a mírnému růstu docházelo opět od roku 2007 (viz

---

⁴⁵ Podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001 (Český statistický úřad, 2005) se počet obyvatel Brna

tabulka č. 10 a graf č. 2). Zatímco přirozený přírůstek byl negativní až do roku 2005, od té doby se drží mírný růst, tak k úbytku obyvatel migrací dochází od roku 1996 (s výjimkou let 2007 – 2009) dodnes (viz tabulka č. 10 a graf č. 3).

Od počátku 90. let brněnská populace stárla. (Statutární město Brno, 2012, s. 42). Viz tabulka č. 8 i následující úryvek z tisku:

Brno, město uprostřed Evropy. Tak se snaží magistrát prezentovat druhé největší město v Česku. Podle statistiků by se hodil jiný slogan – Brno, město starých. V Brně je největší podíl lidí, jejichž věk je vyšší než šedesát pět let.

„Stárnutí populace způsobuje malá porodnost a prodlužování života v nejstarších věkových skupinách. V Brně jsou tyto efekty pravděpodobně znásobeny,“ tvrdí socioložka Lucie Vidovičová. Z Brna navíc podle ní odcházejí mladí lidé za prací do Prahy, a tím jejich podíl mezi Brňany klesá. A zatímco starší lidé zůstávají ve městě kvůli dostupnosti úřadů a lékařů, mladí se stěhují na venkov, do okolí Brna – za levnějším bydlením. (VLTAVA-LABE-PRESS, a.s., 2007a)

V povaze bydlení se odrážela i rostoucí sociální diference (Statutární město Brno, 2012, s. 45-48). Pro Brno byla charakteristická přetrvávající socioekonomická diference mezi severozápadní a jihovýchodní částí města⁴⁶, kterou zaznamenala celá řada badatelů (Burjanek, 1996; Steinführerová, 2003; Mulíček, 2004; Klusáček, et al., 2007). Tato nerovnost se odrážela v bydlení, na trhu s byty i v subjektivním vnímání jednotlivých částí obyvateli Brna, v socioekonomickém statusu obyvatel, demografickém a etnickém složení (tamtéž).

2.3.2 Ostrava

Vývoj města⁴⁷ po roce 1989 byl významně poznamenán předchozí jednoznačnou preferencí těžkého průmyslu, která negativně ovlivnila ekonomické možnosti a flexibilitu i životní prostředí v oblasti. Změny přišly s rokem 1994, kdy byla ukončena těžba uhlí a uzavřeny všechny doly ve městě, což vedlo k omezení provozu koksoven a úpraven ve městě, jakož i výroby surového železa a oceli i chemických závodů. V roce 1998 skončila i výroba ve Vítkovických vysokých pecích. V zachovalých výrobních a

---

snížil od roku 1991 o více než 9 000 osob.

⁴⁶ Západní část vnitřního města (Pisárky, Stránice), části s vysokým socioekonomickým statusem, kontrastují s východní částí (Zábrdovice, Trnitá, Komárov a část Husovic) (Burjanek, 1996; citováno v Steinführerová, 2003).

⁴⁷ Podobně jako Brno, také Ostrava byla v rámci decentralizace rozdělena na 23 městských obvodů (Český statistický úřad, 2012 a).

podnicích docházelo k restrukturalizaci, která byla často spojená se snižováním pracovních míst. Ekonomický potenciál města snižovalo nedostatečné zastoupení zpracovatelského průmyslu (Dlouhý, Przybylová a Šerka, 2001, s. 54; Český statistický úřad, 2012a). Přestože v souvislosti s deindustrializací docházelo k růstu významu služeb, s největší koncentrací v centru města a Ostravě Porubě, Ostrava i nadále zůstávala hlavně průmyslovým městem (Hruška-Tvrđý, 2010a, s. 110-115).

S poklesem výroby a s nedostatkem investorů rostla v Ostravě nezaměstnanost (Dlouhý, Przybylová a Šerka, 2001, s. 54; Český statistický úřad, 2012a). Navzdory růstu významu obchodu i významu Ostravy jako administrativního, vzdělávacího a kulturního centra, Ostrava patřila a patří mezi nejpostiženější oblasti, kde nezaměstnanost zůstávala vysoká bez ohledu na období celorepublikového ekonomického růstu (Český statistický úřad 2012a). Nezaměstnanost se držela vždy nad celorepublikovým průměrem. Přesto ale v letech 2005-2008 nezaměstnanost v souladu s celorepublikovým trendem klesala i v Ostravě (ze 17 % na 8,3 %). V období ekonomické krize až do roku 2010 opět rostla. V roce 2011 se ustálila na hodnotě 11,98 %. Viz tabulka č. 11 a 12 a graf č. 4.

Ostrava díky svému historickému vývoji nebyla nikdy kompaktním městem. Na jejím území se prolínaly oblasti bydlení, průmyslu a prázdných ploch protkaných dopravními koridory (Statutární město Ostrava, 2008, s. 9). Podobně jako v Brně se na vzhledu města dále podepsalo i ukončení mnoha výrobních podniků a dolů. Tyto opuštěné areály⁴⁸ navíc v Ostravě mnohdy ohrožovaly a ohrožují životní prostředí. Zavřené výrobní podniky však nebyly jediným problémem Ostravy. Kromě toho se na území města nacházelo také kolem dvacítky neprovozovaných dolů OKD⁴⁹ a odvaly důlní hlušiny⁵⁰ (Statutární město Ostrava, 2004, s. 97-101).

Některá z těchto míst již našla další využití⁵¹ např. jako technická muzea a pro jiné jsou plánované projekty na jejich regeneraci. Se zlepšující se ekonomickou situací v polovině prvního desetiletí – kterou dokládají i titulky v tisku: „Ostrava už není černá: změnila se“ (Štiková 2007) nebo „Ostravsko už má nejhorší za sebou“ (Lidové noviny,

---

⁴⁸ Mezi ostravské brownfieldy patřila například lokalita DEZA/LAHOS, areál bývalých Hrušovských chemických závodů, areál CHEMO, údolí Trojice či koksovna Karolina.

⁴⁹ Jejich úhrnná plocha činila něco přes 110 ha (Statutární město Ostrava, 2004, s. 97-101).

⁵⁰ Asi 50 hald o celkové rozloze asi 600 ha (Statutární město Ostrava, 2004, s. 97-101).

⁵¹ Např. Areály dolů Michal a Anselm jsou využity jako technické skanzeny.

2006) – vzniká celá řada developerských projektů. Mezi ně patřila i stavba obchodního, administrativního a rezidenčního centra v oblasti Karoliny. Oblast Karoliny dobře ilustruje situaci v Ostravě. Tato bývalá koksovna⁵², která se nachází hned na hranici vnitřního města, kudy se pohybuje velké množství obyvatel, znamenala pro město po svém uzavření velké ekologické zatížení.

Karolina těsně sousedí s centrem města a je ideálním prostorem pro jeho rozvoj, město má zájem na tom, aby na Karolině vyrostlo nové, supermoderní centrum. (Piňos, 1998, s. 2)

Výstavbu Nové Karoliny, i další projekty, které ne vždy vyvolávaly souhlas obyvatel, však zastavila ekonomická krize v roce 2008. A zpomalila trend úspěšně se rozvíjejícího ekonomického růstu v Ostravě. Přes finanční problémy s realizací a zpoždění byl projekt revitalizace Karoliny vyřešen a na jaře 2012 byl otevřen první objekt nákupního centra (Sedlecký, 2010, s. 52-53).

Doly, důlní věže a hutě jsou také tím, co činí Ostravu jedinečnou a v Ostravě se strhl spor o to, jak tuto vlastnost zachovat a navíc na ní postavit i atraktivitu města. Dokládá to příklad Dolní oblasti Vítkovice tzv. Ostravských Hradčan, která byla v roce 2008 zapsána na seznam Evropského kulturního dědictví. Vznikly zde projekty reaktivace, jejichž cílem bylo zajistit zachování národní kulturní památky a dát tomuto areálu užitečnou a moderní podobu:

Dolní oblast Vítkovice zažívá průlomový rok. Postupně se boří její dvě stě let staré ploty a stává se veřejným prostorem pro lidi. (Pleva 2012a).

Rozsáhlá proměna Dolní oblasti Vítkovic vrátí život industriální památce, která se tak stane zajímavým turistickým cílem celého regionu. Že je to cesta správným směrem, ukazují i zkušenosti ze zahraničí... (Pleva 2012b).

Další změny probíhaly také v obytných oblastech. Zajímavým příkladem regenerace vnitřního města byla proměna Stodolní ulice⁵³, která se stala fenoménem známým mezi mladými lidmi po celé republice, jak dokládají následující úryvky z médií:

---

⁵² Ostravsko-karvinské doly ukončily provoz koksovny Karolina v roce 1984.

⁵³ Ulice s krásnými domy vedle centra, ale během socialismu neudržovaná a neatraktivní, vnímaná jako problémová část města.

„Existuje jen málo ulic, které by se dostaly do povědomí lidí. Stodolní ulice v Moravské Ostravě je bezesporu jednou z nich. Její věhlas se již neomezuje pouze na Ostravu, ale přesahuje region a bez nadsázky je možné tvrdit, že je známá prakticky v celé republice a dokonce i za jejími hranicemi, což se projevilo i v průzkumech veřejného mínění,“ píše kronikář Martin Juřica z archivu města na úvod své podrobné studie této lokality (Statutární město Ostrava, 2003).

Nejvíce pasažérů jezdí hlavně v pátek a sobotu. To jsou dny, kdy centrum města ožívá. A především jedna z jeho ulic – Stodolní. „Je to fenomén, který neutichl ani po několika letech. Stále tu máme kolem šedesáti klubů, které lákají turisty,“ uvedl obchodní manažer agentury Stodolni.cz Aleš Ďurka. Podle něj pověst Stodolní přinesla i dotace města. „To se začalo více zajímat, ulici opravilo a vybudovalo dokonce i vlakovou zastávku,“ dodal Ďurka (Maťašeje 2008).

Nicméně také v Ostravě došlo k diferenciaci území na bohaté a chudé oblasti, jak dokládá studie Musila a Ivana (2012, s. 115-122) o důsledcích deindustrializace v Ostravě. Zajímavou změnou prošlo i centrum: snižoval se počet starších lidí a rostl podíl mladých, vysokoškolsky vzdělaných lidí (zejména mužů), kteří zde chtěli nadále zůstat bydlet. Ačkoliv ještě neměli vysoké příjmy, nezaměstnanost byla mezi nimi velmi nízká. Oproti tomu Zadní Přívoz podle této studie patřil k tzv. „území, kde žijí domácnosti s nízkými osobními příjmy, s nízkými příjmy domácností, s velkým podílem nezaměstnaných, s vysokým podílem osob, které mají jen základní školu nebo neukončenou ZŠ, kde je nízký podíl majitelů aut a kde se vysoký podíl respondentů považuje za chudé. (...) Tuto část Ostravy lze považovat za chudou část města s nízkým sociálním statutem.“ (Musil a Ivan, 2012, s. 118).

Podobně jako jiná města i Ostravu ovlivňovala suburbanizace. Na druhou stranu i suburbanizační proces měl v Ostravě specifický průběh. Jednak začal později a jednak se odlišoval i geograficky: ovlivňoval vzdálenější části Ostravy a suburbanizační zóna nebyla tak pravidelná. Zejména kvůli špatné kvalitě ovzduší se lidé stěhovali především do vzdálenějších lokalit na západ a jih od Ostravy (Dostál, 2008, s. 63). Navíc Ostrava nebyla v regionu tolik populačně dominantní a okolní obce byly větší a bylo jich méně než v ostatních oblastech.

Přestože počet obyvatel stěhujících se z Ostravy v letech 1991 – 2004 byl obecně větší než například v Brně, ne všichni mířili do suburbánních oblastí v okolí Ostravy (Dostál,

2008, s. 67-68). Do obcí na území Moravskoslezského kraje se v letech 1992 až 2008 stěhovalo asi 65 % všech vystěhovalých z Ostravy. Co se týče migrace na delší vzdálenosti, mezi nejoblíbenější místa patřila v letech 2006 – 2008 Praha a Středočeský kraj (Ivan a Hruška-Tvrđý, 2010, s. 93- 95).

Společným znakem Brna a Ostravy byl populační úbytek, i když v Ostravě byl o něco větší než v Brně. Populační vývoj byl ale víceméně podobný. Mezi roky 1992 (kdy začal počet obyvatel klesat) až 2011 došlo k úbytku obyvatel města Ostravy o více než 22 tisíc, z toho přirozenou měnou o 5,5 tisíce a migračním saldem o 17 tisíc. Na konci roku 2011 se počet obyvatel dostal pod 300tisícovou hranici. Díky tomu, že Ostrava měla celkově mladší populaci, převažoval počet nově narozených nad zemřelými až do konce roku 1993 a přirozený přírůstek se znovu objevil od roku 2006 do roku 2008. Viz tabulka č. 13 a graf č. 5 a 6. Migrační růst skončil hned v roce 1989. Rozhodnutí odstěhovat se z Ostravy ovlivňovala zejména dlouhotrvající vysoká míra nezaměstnanosti a špatné životné prostředí (Ivan a Hruška-Tvrđý, 2010, s. 89-90).

2. 4 Shrnutí

Brno a Ostrava, města srovnatelná velikostí, zažívala podobné změny, které se však vzhledem k charakteru obou měst projevovaly jinak. V obou probíhala deindustrializace. V Ostravě ale měla v souvislosti s jednostranným zaměřením na těžký průmysl citelnější dopad. Například vysoká míra nezaměstnanosti se držela v podstatě po celé období nad úrovní nezaměstnanosti v Brně i nad celorepublikovým průměrem viz graf č. 7. Zatímco Brno se z prvotního útlumu průmyslové výroby vzpamatovalo poměrně rychle (v první polovině prvního desetiletí), Ostrava je následovala o něco později (tento trend byl znovu zpomalen hospodářskou krizí).

Obě města měla také ubývající a stárnoucí populaci. Obě byla také ovlivněna suburbanizací, ač měla v každém městě jiný začátek a lišila se i geograficky. V obou městech také docházelo k diferenciaci jednotlivých oblastí města: i v rámci vnitřního města samého jsme mohli v obou najít sociálně-ekonomicky odlišné oblasti.

Srovnávání podobností a odlišností těchto dvou měst bylo možné zaznamenat i médiích:

Ostrava se stala po Praze druhým nejrychleji se rozvíjejícím regionem. A v poslední době dohání i Brno. (...) „Je pravda, že si Brno před Ostravou udržovalo poměrně solidní náskok. Ale v posledních letech začíná Ostrava jihomoravskou metropoli dohánět. V minulosti byl ostravský region závislý na těžkém průmyslu, dnes je to jinak,“ uvedl ekonom Lukáš Buřík ze společnosti Finance.cz. (...) Ostrava má svou slavnou Stodolní ulici, Brno noční rozjezdy, které pohodlně dopraví všechny ponocující Brňany domů. Brno má nejvíce slunečných dní v republice, z Ostravy je to zase blízko do hor. Hodnotit, které z nich je lepší, nelze. Obě města ale mají jedno společné: hned po Praze se rozvíjejí nejrychleji z celé České republiky (Mařášeje, 2008).

Očekávala jsem tedy, že jejich rozdílný vývoj měl také dopad na každodenní život jejich obyvatel. Předpokládala jsem, že Brno jako rychle se transformující, ekonomicky flexibilní a prosperující město přitahovalo více příchozích, že lidé žijící v Brně zde chtějí spíše zůstat a jsou díky ekonomické prosperitě spokojenější i se životem v samotném městě, zatímco v Ostravě častěji narazíme na nespokojenost.

3. TEORETICKÝ RÁMEC

3.1 Urbánní antropologie

V rámci urbánní antropologie můžeme rozlišit dva základní přístupy: antropologie ve městě a antropologie města (Darulová, 2002; Low, 2001). Z jiného úhlu pohledu je lze označit také jako přístupy „bottom-up“ (od konkrétního k obecnému) a „top-down“ (od obecného ke konkrétnímu) (Sanjek, 1996, s. 555).

Antropologie ve městě se zaměřuje na urbánní etnografii (Low, 2001, s. 15999), studium různých aspektů života v konkrétním městě. Nabízí mikro pohled života ve městě (Sanjek, 1966, s. 555), přičemž město je jen místem aktivit (např. výzkum menších společenství nebo prostorových či časových jednotek) (Darulová, 2002, s. 13-14). Urbánní etnografie, toto podrobné a systematické studium urbánního života a kultury (Anderson, 2001, s. 16008), vychází zejména z intenzivního terénního šetření, během něhož využívá metody zúčastněného pozorování, podrobných rozhovorů s informanty a studia dostupných záznamů (Anderson, 2001).

Naopak antropologie města sleduje město jako takové, holisticky, s důrazem na široký urbánní kontext a vliv politických a ekonomických sil a sociální a fyzické struktury města (velikost, hustota, heterogenita, socio-prostorová segregace apod.) na život jeho obyvatel (Low, 2001, s. 15999; Darulová, 2002, s. 13-14; Sanjek, 1996). Ve snaze „obsáhnout komplexní obraz městského společenství“ (Bitušíková, 1999, citováno v Darulová 2002, s. 13) je nutné zahrnout a pochopit jednotlivé formy a vlastnosti urbanismu, specifické formy urbánního způsobu života i prostorové vazby či vztahy rurálního a urbánního prostoru apod. (Darulová, 2002, s. 14; Sanjek, 1996, s. 555).

Historický vývoj urbánní antropologie přinesl mnoho teoretických koncepcí ve studiu města, které přijaly, využívají či kombinují v sobě výše zmíněné přístupy. Low (2001) je klasifikuje následovně:

- Modely urbánní ekologie, se kterými přišla chicagská škola. Příkladem je Parkova a Burgessova teorie koncentrických zón. Jejím základem je analogie se soupeřením živočichů v nice, boj skupin o vzácné urbánní zdroje, zejména půdu,

který vede k rozdělení města do jednotlivých odlišných zón⁵⁴. Pomocí zón byly vysvětlovány sociální problémy v určitých částech města. Přestože tato teorie byla kritizována za zjednodušování, protože nebrala v úvahu další faktory jako gender, etnicitu, sociální třídu apod., je stále inspirativní i pro současnou urbánní antropologii⁵⁵ (Brown, 2001a).

- Komunita, rodina a síťová analýza: tento přístup je založen na předpokladu, že město je tvořeno sérií městských komunit založených na příbuzenských vazbách a/nebo sítích. Otázkou komunity, rodiny a příbuzenských vztahů se zabývali vědci z Institute of Community Studies⁵⁶. Při výzkumech v městském prostředí (v Londýně a Lagosu) se zaměřovali na vliv urbánních struktur např. sídliště na rodiny a příbuzenské vazby (Low, 2001; Smith, 2007). Ve stejné době použila síťovou analýzu Elizabeth Bott při výzkumu v Londýně, a to v návaznosti na diskusi Manchesterské školy. Antropologové Manchesterské školy se v rámci urbanizačních studií zabývali studiem komunitních sítí v jižní Africe, Indii a Velké Británii. Síťová analýza se stala analytickým přístupem s vlastními metodami.
- Studie moci/znalosti plánování a architektury: tento přístup je založen na konceptu moci a znalosti plánování města, zabývá se otázkou plánovaného versus spontánního urbánního rozvoje a konfliktem mezi městskými institucemi, urbanisty a projektanty na jedné straně a rezidenty na straně druhé⁵⁷ (Low, 2001).
- Analýza supralokálních/lokálních vazeb: vychází z díla Anthonyho Leedse. Leeds se při studiu města soustředil na supralokální a lokální vazby a na analýzu na úrovni národa/státu. Leedsův teoretický model bere do úvahy toky zboží, peněz, práce a služeb mezi městem a venkovem a město chápe jako místo artikulace těchto komplexních vztahů (Low, 2001). Podle Leedse konflikt v urbánní společnosti opakovaně vzniká mezi různými formami moci

---

⁵⁴ Na ně navázali např. Homer Hoyt, Amos Hawley, Chauncy Harris a Edward Ullman (Low, 2001).

⁵⁵ Mezi nejznámější díla nedávné minulosti uplatňující tento přístup patří např. *The Ecology of Fear* od Mikea Daviese z roku 1992 (Brown, 2007).

⁵⁶ Nyní známý pod názvem Young Foundation. Jeho zakladateli byli Peter Willmott a Michael Young.

⁵⁷ Těmito otázkami se ve svých dílech zabývali např. Lobo, Logan, Peattie, Epstein, Rabinow, Greenbaum, Oliver-Smith (Low, 2001).

soustředěnými ve státu a ve třídách, kterým slouží⁵⁸ (Sanjek, 1996, s. 556-557).

- Politická ekonomie – toto paradigma, které se v urbánním výzkumu objevilo koncem 60. a počátkem 70. let 20. století nahlíží na konkrétní urbánní procesy (ekologické vzorce, ekonomické aktivity apod.) ve spojitosti s ekonomickým či politickým uspořádáním a socio-kulturními podmínkami. Tento přístup se zabývá souhrou vztahů produkce, spotřeby, směny a struktury moci, klade důraz na nerovnost a politický konflikt⁵⁹. Úspěch urbánní politické ekonomie leží v její kapacitě pro strukturální vysvětlení velkého množství urbánních podmínek (Walton, 1993).
- Reprezentační a diskursivní modely města – diskursivní analýza se zaměřuje převážně na texty, proto se uplatňuje zejména při studiu urbánní politiky. V návaznosti na metody uplatňované zejména Normanem Faircloughem a Michelelem Foucaultem pečlivě zkoumá texty a projevy klíčových aktérů a politiků, zejména jak klíčoví aktéři uplatňují moc. Ale některé inovativní práce rozšířily tuto metodu do dalších oblastí urbánního výzkumu např. vizuální reprezentace města a architektury (Jacobs, 2006). Jedná se o přístup, v němž se urbánní zastavěné prostředí stává diskursivní doménou - zprávy jsou zakódovány v prostředí a čteny jako texty (Low, 2001).

Jak je patrné z jednotlivých přístupů a jejich vzájemného prolínání, urbánní výzkum často kombinuje metody a náhledy mnoha disciplín. V urbánním výzkumu se setkávají vlivy antropologie, politické ekonomie, architektury, sociologie nebo geografie. Na interdisciplinárním přístupu byl založen i projekt conDENSE, v rámci kterého tato disertační práce vznikla. Kombinace různých metod a pohledů různých disciplín umožňuje odhalit jevy, které by jinak zůstaly skryté.

---

⁵⁸ Moc v urbánním sociální uspořádání se v jeho přístupu projevuje ve třech formách: supralokální moc zdrojů (power of resources) (např. kapitál, korporace, vládní instituce, policie), které jsou kontrolovány vyšší třídou a elitami. Proti tomu stojí moc množství (power of numbers), která se uplatňuje zejména ve volbách, protestech a jiných přímých akcích organizovaných městskou pracující třídou a chudinou. Mezi těmito dvěma působí moc střední třídy - byrokratů, technických, informačních a legálních expertů (Sanjek, 1996, s. 556-557).

⁵⁹ Dalším rysem urbánní politické ekonomie je její komparativní záběr: věnuje se procesům urbanizace ve třetím světě (např. Oscar Lewis), deindustrializaci a globální městům (např. Sassen, Hannerz) či v neposlední řadě postsocialistické tranzici - srovnávací výzkum západní a východní Evropy (např. Szelenyi). Politická ekonomie věnuje pozornost i sociálním a prostorovým procesům a bere v úvahu i taková témata jako neformální ekonomika (např. Keith Harth), etnicita a komunita – tím, že je chápe jako významné činitele působící v rámci širší ekonomiky a politického prostředí (Walton, 1993).

Tato disertační práce, ve které se zaměřuji na otázku každodennosti a popis života obyvatel, je zejména urbánní etnografií, antropologií ve městě. Pomocí rozhovorů s obyvateli Brna a Ostravy sleduji některé aspekty jejich každodenního života, který se odehrává v jím společném prostoru vnitřního města. Nicméně zaměření na sociabilitu, sociální vztahy v rámci rodiny a sousedství poukazuje současně na to, že se jedná o prostor tvořený sítěmi lidských vztahů. Čerpám tedy i ze síťové analýzy.

Na druhou stranu už samotné zaměření projektu ConDENSE na vnitřní město a socio-prostorové rozčlenění odkazuje také k holistickému pohledu na město, jako na komplexní organismus a jako na prostor tvořený různými zónami. Vnitřní město je chápáno jako oblast, ve které se – navzdory zdánlivé stagnaci – odehrávají změny, a která sama je dále diverzifikovaná a obyvatelé jí připisují různou hodnotu. Navíc se tyto změny odehrávají na pozadí politicko ekonomických změn, během transformačního postsocialistického období. A to v sobě nutně obsahuje i otázku urbánního plánování a změnu bytové politiky města.

Každodennost obyvatel tedy dotváří tuto mozaiku, která tvaruje a ovlivňuje urbánní prostor. Vycházím z předpokladu, že jsou to jak tyto vnější faktory (struktura města, politické a ekonomické změny), které ovlivňují každodenní život jeho obyvatel, ale zároveň jsou to i tito obyvatelé sami a jejich každodennost, které tvarují urbánní prostor a jeho funkce.

3.2 Každodennost

Každodennost lze na jednu stranu chápat jako specifický předmět studia – zaměření na rutinu, každodenní aktivity a svět obyčejných lidí (nikoliv na společenské makrostruktury a elity), kteří jsou vnímáni jako kreativní aktéři a ne jen pasivní příjemci změn. Na druhou stranu studium každodennosti je také „výzkumnou orientací“ (Löfgren, 2001, s. 4969-4970), způsobem výzkumné práce zaměřené na kvalitativní a etnografické metody, které slouží k „objevování skrytých světů každodenního života“ (ibid.) s jejichž pomocí lze vysvětlit určité sociální či kulturní jevy (ibid.).

Výzkum každodennosti se rozšířil zejména od 60. let 20. století a to v různých oblastech sociálních věd (např. antropologie, historie, sociologie nebo kulturní studia). Ale jeho počátky lze nalézt dříve v minulosti, například koncem 19. století mezi historiky a mezi

sociálními badateli zaměřujícími se na životy městské chudiny (Löfgren, 2001, s. 4970). Příkladem je dílo Henryho Mayhewa (1812-1887), novináře, který se podílel na rozsáhlém průzkumu pracující chudiny v Británii a publikoval články o chudých Londýňanech. Pracoval etnograficky a dělal rozhovory se svým informanty přímo v nejchudších částech Londýna⁶⁰ (Brown, 2001b).

Každodennost a zaměření na nižší sociální vrstvy byla také oblastí zájmu sociologie např. některých badatelů z Chicagské školy. Například Nels Anderson se ve své práci *The Hobo* zaměřil na každodenní život tuláků a potulných dělníků. Při použití metody zúčastněného pozorování popisuje svět tuláků, prezentuje jeho drsnost a sociální a ekonomické problémy, kterým čelí, a rozpory zakořeněné v identitě hobo⁶¹. Podobně jako *Gold Coast and The Slum* od H. Zorbauga, Andersenova kniha byla spíše popisem než teorií, kterým usiloval o zprostředkování aktuální zkušenosti lidí (Rauty, 1998, s. 7).

Na práce věnující se urbánní každodennosti chicagské sociologické školy pak navázali, každý svým způsobem, Goffman, Schütz, Douglas nebo Garfinkel (Löfgren, 2001, s. 4970). Schütz se ve svém pojetí tzv. fenomenologické sociologie zabýval otázkou životního světa (Lebenswelt)⁶², který se sice nekryje s každodenností (Alltagswelt), ale oba koncepty spolu úzce souvisí (Nohejl, 2001, s. 60- 62). Podle Nohejla (2001, s. 60) Schütz ztotožňuje (alespoň v dřívějších dílech) každodennost a svět práce, a to proto, že v obou dochází k přímému kontaktu s objekty a dalšími aktéry, a proto je svrchovanou realitou, je světem smyslových zkušeností, praktického vědomí⁶³ (Nohejl, 2001, s. 70-73; Kubátová, 2009, s. 104). Každodennost je podřazená Lebenswelt, je součástí Lebenswelt⁶⁴, je jejím jádrem a díky ní se Lebenswelt stává sociálním světem (Nohejl, 2001, s. 60, Macmillan Reference USA, 2001). Schütz se tak nutně dostává k otázce vědeckého poznání každodennosti⁶⁵ -- společenské vědy totiž mají k dispozici pouze

---

⁶⁰ Jeho texty byly později sesbírány a publikovány ve čtyřsvazkovém díle *London Labour and the London Poor* (Brown, 2001b).

⁶¹ Anderson doufal, že jeho práce pomůže získat vhled do „městské džungle“ a povede k většímu porozumění mezi hobo a zbytkem města (Rauty, 1998).

⁶² Pojem Lebenswelt (životní svět/svět života) je i v Schützově díle velmi nejednotný.

⁶³ Jednotliví aktéři jsou do této každodenní reality zasazeni individuálně, determinováni jejich jedinečnou biografickou situací, a jejich interpretace světa je tedy subjektivní. Vzájemné porozumění umožňuje zkušenostní zásoba vědění (sdílené vzorce a interpretace, typizace), která je základem komunikace (Nohejl, 2001, s. 70-73; Kubátová, 2009, s. 104).

⁶⁴ Dalšími součástmi Lebenswelt je kromě každodennosti i svět snů, fantazie, věda apod.

⁶⁵ Schütz nutně řeší i otázku komunikace, čemuž se později věnoval např. právě Herold Garfinkel v rámci etnometodologie a tzv. konverzační analýzy, nebo problém tělesného zakotvení člověka v realitě, kterému se později věnoval např. Erving Goffman v rámci dramaturgické sociologie (Kubátová, 2009,

„konstrukce druhého stupně“ neboli „konstrukce zdravého rozumu účastníků každodenního světa“ (Kubátová, 2009, s. 102-103) a vytvářejí tak vlastně interpretace interpretací⁶⁶ (ibid.).

Podobně jako Schütz, také Jack D. Douglas se zabývá možnostmi sociologického poznání⁶⁷. Podle něho „sociologie nezbytně začíná a končí porozuměním každodennímu životu“ (Douglas, 1971, s. 3), proto musí být založena na systematickém pozorování a analýze každodenního života. To začíná porozuměním běžnému rozumu (common sense experience), které lze získat přímou zkušeností. Pokud je ale znalost o sociálních fenoménech založena na zkušenosti běžného rozumu, pak to znamená, že nikdy nelze dosáhnout naprosté objektivity (klasických věd). Podle Douglase to ale neznamená vzdát se hledání objektivní znalosti, ale spíše nutnost modifikace konceptu objektivit⁶⁸ (Douglas, 1971, s. 3-28).

Schützovou prací se inspiroval i Erving Goffman, představitel mikrosociologického proudu, který často kritizoval „čisté, od problémů všedního dne oddělené teoretizování“ (Šubrt, 2001) a ve svých pracích se často zabýval „malými světy“ a událostmi, „face to face interakcí“, a uvedl do sociologické analýzy každodenního jednání tzv. dramaturgickou perspektivu (ibid.; Smith, 2006, s.1). Svět každodennosti, který „je pro Schütze primárním cílem fenomenologické sociologické analýzy, [...] je pro Ervinga Goffmana rámcem, kontextem, ve kterém se odehrává sociální jednání“ (Kubátová, 2009, s. 171). Goffman, který našel oporu právě v etnografii a kulturní antropologii (Alieva, 2008, s. 904), zachycuje a studuje člověka v jemu obvyklých, každodenních,

---

s. 104).

⁶⁶ Proto je podle Schütze důležité, aby vytvořené teorie byly zpětně aktéry ověřitelné. Tímto si však podle Kubátové Schütz protirečí: „Schütz požaduje, aby teoretický model byl verifikován empirií. Jedná se o zpětnou kontrolu našich zjištění, která však předpokládá překlad teorie do jazyka aktéra. To je velký metodologický problém. Vytvoříme-li totiž logicky konzistentní model životního světa, bude to model teoretický, tedy vysoce abstraktní, a skoro vůbec nebude empirický“ (Kubátová, 2009, s. 103).

⁶⁷ Vychází z toho, že sociální akce jsou významuplné, tj. mají pro aktéry význam, a tento význam jako determinant sociální akce je předmětem sociologického studia (Douglas, 1971).

⁶⁸ Při redefinování významu vědecké objektivit⁶⁸ vychází z toho, že veškeré lidské (bdělé) jednání je úmyslné. Navazuje na Schütze, který tvrdil, že jsou to primárně úmysly, které řídí lidské myšlení, a které určují relevanci informací o světě. Informace se stávají vědomé, pokud je vnímáme jako užitečné pro dosažení našich cílů. Lidské myšlení by také nemohlo existovat bez předchozí spolupráce s dalšími lidmi a veškerá lidská znalost je tedy nezbytně sdílenou znalostí. Jedna z nejužitečnějších kvalit většiny znalosti je přesně to, že může být sdílená. Základním cílem „objektivit⁶⁸“ znalosti je tedy učinit znalosti užitečnější. Základní rozdíl mezi praktickým myšlením běžného rozumu a vědeckým myšlením spočívá v tom, že vědecké myšlení usiluje o to stát se objektivnější tím, že se stane užitečnější (Douglas, 1971, s. 3-28).

situacích, během nichž, podobně jako účinkující v divadle⁶⁹, prezentuje sám sebe a svou činnost před ostatními přítomnými (obecenstvem), a přitom se snaží ovlivnit dojem, který si o něm toto obecenstvo vytváří (Šubrt, 2001, s. 242-244).

Nespokojenost s dosud převažujícími sociologickými teoriemi a metodologiemi vnímajícími aktéry jako pouhé pasivní nositele sociologických a psychologických atributů vyjadřoval také Herold Garfinkel⁷⁰. Při rozvoji sociologie obyčejné znalosti Garfinkel čerpal z Schützových prací. Zaměřil se na analýzu každodenních sociálních interakcí a rozbor metod, které lidé zkoumané skupiny sami používají k tomu, aby porozuměli světu. Vytvořil termín etnometodologie, který odkazuje ke studiu jednotlivých témat: soubor znalostí běžného (selského) rozumu a škála procedur a uvažování jejichž prostřednictvím obyčejní členové společnosti vytvářejí významy, nacházejí cesty, a reagují na okolnosti, ve kterých se nacházejí (Heritage, 1986, s. 4-6).

Francouzská sociologie a historie vydala také několik různých pojetí každodenního života. Otázkou každodennosti se zabývali například Braudel, Lefebvre nebo de Certeau (Löfgren, 2001, s. 4970). Práce Fernanda Braudela, francouzského sociálního historika, nabídla jiný pohled na minulost a přinesla přelom do studia historie. Místo studia elit a vůdců dával přednost studiu života obyčejných lidí. Na místo studia politiky, diplomacie a válek je historie odhalována skrze detailní pozorování a znalost každodenního, materiálního života, tvořeného lidmi a věcmi⁷¹ (Braudel, 1981; Fink, 2013).

Podobně i Henry Lefebvre, filosof a sociální teoretik, kritizuje západní filosofii a myšlení za její odsouvání každodennosti jako triviální a nedůležité⁷². Přitom každodennost by neměla být ignorována, protože právě zde jednotlivec vstupuje do

---

⁶⁹ Během těchto představení jednotlivec ztvárňuje určité sociální role (Kubátová, 2009, s.172). Jednotlivá „představení“ jsou i místem sociálního boje a jednotlivci proto přijímají a vytvářejí různé strategie. V mezosobní komunikaci tak důležitou roli hraje i předstírání, klam, důvěra apod. (Alieva, 2008).

⁷⁰ V tomto kontextu Garfinkel upozorňuje na analytickou nadřazenost otázek konstrukce, pochopení a přijetí sociálních aktivit aktéry samými před jakoukoliv teorií sociální akce a konec konců i před jakoukoliv formou sociologického zkoumání (Heritage, 1986).

⁷¹ S cílem postihnout „totální historii“ Braudel věnuje pozornost klimatu, demografii, zemědělství, obchodu, technologiím, dopravě, komunikaci, sociálním skupinám i jejich mentalitám. Využívá kvantifikace i mikrostudií různých oblastí. Historie tak podle Braudela je tvořena třemi typy historického času: environmentálního nebo geografického času (*longue durée*), sociálního času neboli času ekonomiky, společnosti a kultury a individuálního času (předmět *histoire événementielle*) (Braudel, 1981; Fink, 2013).

⁷² Na rozdíl od umění, filosofie a vědy.

vztahu s vnějším přírodním a sociálním světem, a je to právě tady, kde jsou původně formulovány, rozvíjeny a realizovány základní lidské touhy, moc a potenciál a zde jednotlivec dosahuje koherentní identity⁷³ (Lefebvre, 2002, s. 74-78). Pro Lefebvra tvoří v současném světě každodenní život základní rovinu sociální existence, od kterého je naopak stát a ekonomika odvozena⁷⁴ (jedná se však o historicky specifickou situaci). (Aronowitz, 2007).

Michel de Certeau kritizuje pohled na obyčejné lidi jako na pasivní a ovládané ustanovenými pravidly. S pomocí lingvistické metafory vysvětluje, že existuje rozdíl mezi tím, co je obyčejným lidem vnucováno elitami, a tím, co z toho tito lidé použijí. Podobně jako v lingvistice, kde znalost jazyka a samotný akt mluvení jsou dvě různé věci, a akt mluvení nelze redukovat na znalost jazyka, tak i v každodenní praxi uživatelé daná pravidla nepatrně transformují s cílem adaptovat je pro své vlastní zájmy⁷⁵. Lidé tak produkují během své každodenní praxe různé „způsoby jednání“ nebo „způsoby dělání věcí“. Ty jsou jako nepředvídatelné věty, složené ze slovní zásoby ustanoveného jazyka (De Certeau, 1984, s. xi-xiix).

Toto byly některé z přístupů, které ovlivnily a tvarovaly sociologické pojetí každodennosti. Jejich společným jmenovatelem je zejména odmítnutí předchozího upořádání každodenního života obyčejných lidí a naopak jeho vyzdvihnutí jako výzkumné perspektivy (viz výše). Při studiu každodennosti se pak nutně dostávají do popředí „antropologické“ metody. Paradoxně, co se týče antropologie samotné, ta se z počátku užívání tohoto termínu vyhýbala, a to přesto nebo spíše proto, že sama právě

---

⁷³ Poukazuje na to, že k diferenciaci sociálních aktivit (oddělení práce, každodennosti, svátku, rituálů apod.) došlo až s nástupem moderního života. V předmoderních společnostech každodenní život nebyl uvažován odděleně od jiných specializovaných činností, ale byl plně integrován do relativně nediferencované lidské praxe (neexistovalo místo nebo čas práce oddělené od každodenního společenství, svátků nebo rituálů). Až s nástupem modernity/kapitalismu se sociální aktivity diferencovaly a kreativní lidská činnost byla transformována do rutinních forem. K jednomu z nejvyšších stupňů odcizení pak dochází v centralizovaném státě, kde lidské kapacity jsou čím dál tím víc transformovány do anonymních byrokratických aparátů. Nicméně Lefebvre neútočí na moderní život. Naopak tvrdí, že moderní společnost v sobě obsahuje jak represivní, tak emancipační potenciál. Odcizení a negace je pouze přechodnou fází a Lefebvre doufá v možnost v možnost posílení a naplnění lidských bytostí a realizaci toho co nazývá „total man“, která se bude moci uskutečnit právě v moderní době díky technologickému rozvoji (Lefebvre, 2002, s. 74 78).

⁷⁴ Stát a ekonomika se nezmění, pokud nedojde k proměně na úrovni sociálního života: „Jestliže starý režim zůstává u moci na úrovni rodiny, osobních vztahů, zejména sexuality a struktury autority na pracovišti, jestliže rutina a opakující se každodenní existence je zachována, jestliže život je zbavený potěšení [...], nic moc se v podstatě nezměnilo“ (Aronowitz, 2007).

⁷⁵ Mluvení operuje v rámci lingvistického systému, mluví si ale přisvojují jazyk a vztahují ho k určitému času a místu i druhým lidem (mluvčím) (De Certeau, 1984, s. xi - xiix).

každodennost studovala (a inspirovala tím jiné obory). Rozdělení každodenních a nekaždodenních činností totiž přišlo až s rozvojem moderní západní společnosti, kterou zpočátku antropologie nepovažovala za svůj předmět studia. A logicky se tedy tento termín začíná užívat až s rozvojem evropské etnologie a studiem moderních průmyslových společností. Jeho úlohou je zejména odlišit studium aktivit obyčejných lidí od studia elit, makrostruktur a formálních institucí (Löfgren, 2001, s. 4971).

Podobně i každodennost v názvu této práce poukazuje na studium sociální transformace během postsocialistického období skrze životy „obyčejných lidí“. Zejména proto, že téma postsocialistické transformace bylo dlouho studováno a zkoumáno z hlediska elit – vládnoucí třídy a disidentů – zatímco životy obyčejných obyvatel začali badatelé věnovat pozornost poměrně nedávno.

Zaměření na každodennost ale také znamená, že kladu důraz na emický přístup, že zdůrazňuji pohled samotných aktérů.

V této práci se tedy soustředím na každodenní život obyčejných lidí, který je sice ovlivňován ekonomickými a politickými změnami, ale lidé nejsou pouze jejich pasivními příjemci. Naopak svými činnostmi a aktivitami tyto makrostruktury sami ovlivňují a tvarují. Zabývám se otázkou, jak se proměnil každodenní život rezidentů vnitřního města během probíhajících společensko ekonomických změn v období postsocialistické transformace a jaký význam těmto změnám sami připisují, jak na ně nahlízejí, jak se vůči nim vymezují a jak je tvarují.

Ze své podstaty se zkoumání každodennosti věnuje celé řadě jevů; zaměřuje se „na *tradice*, zvyky, mravy, konzum, *práci*, rutinu, braní každodenních rolí, pozdravy, volný čas, rodinný život“ atd. (Jandourek, 2001, s. 122). Stěžejním navigátorem mého zájmu a následujících kapitol bude především sociabilita.

3.3 Sociabilita a sociální vztahy

Obecně sociabilita znamená tendenci sdružovat se s dalšími lidmi a formovat sociální skupiny⁷⁶. Nicméně v kontextu sociálních věd je tento termín spíše nejednoznačný⁷⁷ (Ninomiya, 2001).

Například Georg Simmel (Simmel a Hughes, 1949, s. 254), který patřil mezi první, kdo v sociologii tento termín použil, chápe sociabilitu (*Geselligkeit*) jako sociální vztahy bez ohledu na jejich obsah. Zaměřuje se na jejich formu a mluví o tzv. „impulsu k sociabilitě v člověku“ (ibid.), neboli o tendenci sdružovat se čistě pro sdružování samé.

Vzhledem k tomu, že (...) sociabilita nemá žádný objektivní účel, žádný obsah, žádný vnější výsledek, úplně závisí na povahách těch mezi nimiž se objevuje. Jejím cílem není nic jiného než úspěch společenského okamžiku a nejdříve vzpomínka na něj (Simmel, 1950, s. 45).

Právě formou interakce, sociabilitou, vzájemných vztahů, nikoliv jejich obsahem či povahou by se podle Simmela měla zabývat sociologie.

Formy (...) (interakce) získávají svůj vlastní život. Existují osvobozené od všech vazeb s obsahem. Existují samy pro sebe a pro kouzlo, které, ve svém vlastním osvobození od těchto vazeb, šíří (Simmel, 1950, s. 43).

Georges Gurvitch⁷⁸ (1949, s. 17) rozumí formám sociability jako „mikrosociologickým elementům“ neboli „způsobům jakými člověk může být svázán v celek a s celkem“ (ibid.). Gurvitch se zabýval typologií sociability. Existuje mnoho forem sociability (příčemž sociologové ustavují jen některé z nich např. organizovaná a spontánní sociabilita) a „každá skupina je mikrokosmem sociability“ (ibid.).

Dále byl tento termín užíván historiky „k porozumění různým formám sociálních vztahů, zejména mezilidských vazeb, které jsou navazovány buď vědomě nebo nevědomě v daném kontextu“ (Ninomiya, 2001, s. 14208). V tomto smyslu se rozlišuje zejména mezi formální a neformální sociabilitou při studiu různých sociálních aktivit

---

⁷⁶ Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language (Random House Value Publishing, Inc., 1996) definuje sociabilitu jako schopnost být družný, společenský a těšit se ze společnosti druhých.

⁷⁷ Tento termín není často používán v kontextu sociálních věd v angličtině (sociability).

⁷⁸ Sociolog který zavedl termín mikrosociologie.

jak ve venkovském tak městském prostředí (např. susedství, sociální život určité ulice či městské čtvrti) (ibid.).

V této práci rozumím termínem sociabilita sociální vztahy, kontakty a interakci mezi lidmi (ve studované populaci). Uvažuji a sleduji jejich formu i obsah. Pozornost věnuji zejména spontánní sociabilitě a vztahům neformálním. Zaměřuji se především na vztahy příbuzenské a susedské, na jejich různorodost, na postoje respondentů vůči svým příbuzným a susedům, na jejich vzájemné interakce a na míru do jaké jsou tyto interakce v souladu s jejich očekáváními.

3.2.1 Domácnosti/příbuzenské vztahy

Rodina a domácnost se nemusí nutně překrývat⁷⁹. Některé domácnosti se skládají z nerodinných členů, jedna osoba může být členem více domácností apod. Navíc i v případě, že domácnost se skládá z rodinných členů, tak i slovo rodina je potřeba dále specifikovat (může se jednat o rodinu nukleární, rozšířenou, ekonomickou atd.) (Burch, 2001, s. 5266). Také domácnost může být chápána různými způsoby. Lze rozlišit např. soukromé domácnosti a institucionální domácnosti (vězení, kláštery atd.) (Burch, 2001, s. 5266). Český statistický úřad rozlišuje tři typy domácností: rezidenční, hospodařící a cenzovní.

Domácnosti nejsou jenom důležitou ekonomickou a demografickou jednotkou, ale jsou také místem každodenní interakce a důležitými činiteli urbánní transformace. Znalost demografické struktury, každodenního života a vnitřní dělby práce v rámci domácnosti je důležitá pro porozumění městským vzorům transformace v moderních společnostech (Burch, 2001; Buzar, Ogden a Hall, 2005).

Trendy ve složení a struktuře domácností a rodin v současné české společnosti, které jsou patrné z různých statistik a výsledků sčítáních lidu, odráží změny, kterými česká společnost prochází (např. pokles fertility, vzrůst bezdětnosti, a vzrůst nemanželského soužití). Domácnosti v současnosti nabírají na heterogenitě snad ve všech ohledech, s výjimkou velikosti. Nicméně statistiky moc nevyovídají o konkrétních vztazích jednotlivých domácností navzájem, i když jsou tyto vztahy časté a blízké. Vztahy jsou počítány v rámci ale ne napříč domácnostmi (Burch, 2001, s. 5267).

---

⁷⁹ Tento rozdíl není vždy patrný v každodenním jazyce (Burch, 2001, s. 5266).

Právě na ty se zaměřuji v této práci. Protože je tato práce zaměřena na sociabilitu obyvatel ve vnitřním městě, zajímá mě například, zda přítomnost příbuzných je důležitým prvkem pro bydlení/založení domácnosti ve vnitřním městě. Všímám si, jaká je přítomnost a koncentrace příbuzných osob ve vnitřním městě a jaké jsou postoje vůči rodinným a příbuzenským vztahům.

3.2.2 Sousedské vztahy

Vztahy mezi domácnostmi ve městě nutně zahrnují i vztahy sousedské. Sousedství můžeme chápat buď prostorově jako určitou rezidenční lokalitu, včetně obchodů a veřejných služeb, nebo sociálně jako skupinu lidí, kteří žijí v této lokalitě a kteří tak mohou vytvořit navzájem komunitu. Zda sousedé vytvoří komunitu nebo ne, závisí na mnoha faktorech jako je vnitřní homogenita sousedství⁸⁰, jejich společná identita, kulturní praxe a úroveň sociální interakce (např. přátelství a příbuzenství uvnitř lokality) (Carmon, 2001, s. 10490-10492; Mueller, 2005, s. 326-327; Musil, 1967, s. 223; Musil, 2002, s. 237-295). Studium sousedských vztahů a otázka, který z daných faktorů je pro komunitu určující, má dlouhou historii.

Do popředí zájmu společenských věd se sousedské vztahy dostaly s rozvojem urbanizace a studiem jejich důsledků na městskou společnost⁸¹. Již Durkheim (2004, s. 251-252) vyvozuje, že oproti malým společenstvím v oblastech s malou hustotou obyvatel, je ve velkých městech „pozornost každého jednotlivce [...] rozptýlena do příliš mnoha různých směrů a navíc se lidé spolu znají mnohem méně. I kontakty mezi sousedy a členy rodiny jsou stále nepravidelnější, neboť je odděluje množství dalších lidí i záležitostí, jimž se musejí věnovat“.

Také podle Louise Wirtha (1938, s. 1-24) vede velký počet, hustota a heterogenita obyvatel ve městě k relativní absenci intimních osobních známostí, k diverzifikaci, segmentaci a anonymitě lidských vztahů. Heterogenita mění stávající sociální struktury, zvyšuje mobilitu a nestabilitu a vede k vytváření proměnlivých sociálních skupin. Primární vztahy (příbuzenské vazby a sousedství) jsou oslabeny a nahrazeny

---

⁸⁰ Homogenita nebo variabilita typů domácností, sociální pozice jednotlivých rezidentů určená věkem, vzděláním, zaměstnáním apod.

⁸¹ V souvislosti se studiem dichotomie venkova a města – *Gemeinschaft* a *Gesellschaft* – Ferdinanda Tönniese a mechanické a organické solidarity Émila Durkheima.

sekundárními. Kasarda a Janowitz (1974) označují tento přístup jako tzv. model lineárního vývoje (*linear-development model*).

Druhý model, nazývaný systémový model (*systemic model*)⁸², vychází z prací Williama I. Thomase, Roberta E. Parka a Ernesta Burgessse, kteří za hlavní činitel považují délku rezidence⁸³. Jejich přístup nahlíží na lokální komunitu jako na komplexní systém přátelských, příbuzenských a spolkových sítí, do kterých jsou nové generace a noví rezidenti asimilováni, zatímco komunita prochází svým vlastním životním cyklem.

Kasarda a Janowitz považují na základě své studie⁸⁴ systemický model za vhodnější než model lineárního rozvoje a tvrdí, že vysoká hustota populace nemusí nutně oslabovat lokální komunitní smýšlení. Jejich výsledky ukázaly, že délka rezidence hraje daleko důležitější roli pro začlenění do lokální sociální komunity než velikost populace, hustota, sociální třída nebo stádium životního cyklu. Bydlení ve velkých a hustě zalidněných místech také nutně nemusí vést k nahrazení primárních vazeb druhotnými. Formální vazby naopak mohou posilovat i primární kontakty v lokální komunitě (Kasarda a Janowitz, 1974, s. 336-338).

Výlučné postavení faktoru délky rezidence na formování sousedských vztahů naopak zpochybňují Theodore Caplow a Robert Forman⁸⁵ (1950, s. 365-366). Tvrdí, že tam kde se sousedství a zájmová skupina prolínají, bude vysoký stupeň sdružování bez ohledu na to, zda prostředí je urbánní nebo rurální, stabilní nebo mobilní. A opačně, izolace a imobilita nemusí samy o sobě podporovat sociální participaci.

---

⁸² Oba modely reprezentují tzv. ekologický přístup: „Sociální systémy ukazují strukturální vlastnosti které mohou být zkoumány nezávisle na osobních charakteristikách jejich individuálních členů“ (Sampson, 1988, s.766)

⁸³ V úvahu berou také sociální status a stádium životního cyklu jednotlivců.

⁸⁴ Ve své studii zjišťovali (pomocí dotazníkového průzkumu) validitu těchto dvou modelů v současné společnosti. Současnou společnost charakterizují termínem společnost omezené odpovědnosti. Pojem komunity „omezené odpovědnosti“ (community of „limited liability“) (Janowitz, 1951 citováno v Kasarda a Janowitz, 1974, s. 329) zdůrazňuje, „že ve vysoce mobilní společnosti lidé mohou rozsáhle participovat v lokálních institucích a rozvíjet komunitní vztahy a zároveň být připraveni odejít z této komunity jestliže lokální podmínky neuspokojují jejich okamžité potřeby nebo aspirace“ (Kasarda a Janowitz, 1974, s. 329-330).

⁸⁵ Zabývali se sousedskými vztahy v homogenní lokalitě, kde se pojetí mobility jako faktoru bránícího rozvoji vzájemných vztahů ukázalo značně zjednodušené.

Další sociální ekolog, Frank L. Sweetser⁸⁶ (1942, s. 525-533) kladl důraz na individualizaci sousedských vztahů a studium sousedských vztahů⁸⁷ na úrovni jednotlivců. To zdůvodňuje rozdílem mezi jednotlivými členy rodiny při participaci v sousedských vazbách: nejlepšími sousedy jsou děti, pak matky a pak ostatní členové rodiny⁸⁸.

Otis Dudley Duncan a Beverly Duncan (1955) poukazují na souvislost mezi prostorovým rozmístěním v městském prostředí a sociálním postavením rezidentů. Ukazují, že prostorové vzdálenosti mezi profesními skupinami úzce souvisí s jejich vzdáleností na socioekonomické škále, přičemž nejsegregovanější zaměstnanecké skupiny jsou ty na krajích této škály. Naopak i koncentrace rezidentů v jednotlivých oblastech např. v oblastech s nízkým nájmem souvisí se socioekonomickým statutem. Výsledky jejich kvantitativní analýzy tak poskytují další podporu ekologické teorii a její relevanci při výzkumu sociální stratifikace (ibid.; Völker a Flap, 1997, s. 244).

V návaznosti na Duncana a Duncana a další vědce Albert A. Simkus (1978, s. 91-92) pokračuje ve výzkumu rezidenční segregace a jejího vývoje mezi lety 1950 a 1970. Zkoumá i vztahy mezi rasovou segregací a profesní rezidenční segregací. Zjišťuje, že navzdory značnému geografickému i populačnímu růstu zkoumaných oblastí, stupeň rezidenční segregace zůstal poměrně stejný a to navzdory tomu, že se proměňovalo rozmístění jednotlivých sociálních skupin. Výsledky tedy nepotvrdily hypotézu, že růst urbanizované oblasti znamená zvyšování rezidenční diferenciace a segregace.

Otázku vlivu urbanizace na primární vazby (v sousedství, příbuzenství, zájmových skupinách a práci) podrobil dalšímu zkoumání Barry Wellman (1979). Kritizuje, že vědci tuto otázku omezili pouze na pátrání po primárních vazbách/solidaritě v určité lokální komunitě, místo aby zkoumali primární vazby jako takové⁸⁹ (ať už rozmístěné

---

⁸⁶ Prováděl šetření mezi rezidenty čtvercového rezidenčního bloku v Bloomingtonu v Indianě.

⁸⁷ Sweetser sousedy definuje prostorově, jako osoby žijící v blízkosti (maximálně několika bloků), i když mezi sebou nemají žádný jiný vztah. V městském prostředí je nutné diferencovat typy sousedských vztahů. Rozlišuje mezi *acquaintances* (sousedé, které informant rozezná na základě jména, pohledu, díky tomu, že žijí v blízkosti) a *associates* (známí, s kterými si informant minimálně občas neformálně popovídá).

⁸⁸ Také Sweetser ale předpokládá, že míra diferenciace vztahů k sousedům se zvyšuje se stupněm urbanizace (Sweetser, 1942, s. 525-533).

⁸⁹ Primární vazby jsou uspořádané jako síť, proto upřednostňuje ve svém zkoumání síťovou analýzu sociálních vazeb, zatímco prostorová otázka je druhotná. Intimní vazby jsou diferencované, využívané k různým účelům, spojují jedince s různým sociálním statutem a žijících v různých rezidenčních

kdekoliv). Reziđenční blízkost stále usnadňuje poskytování pomoci, ale blízkost je definovaná operativní dosažitelností (např. autem, veřejnou dopravou, telefonem) a ne omezená pouze na sousedství. Dosažitelnost pomoci je ovlivněna kvalitou vztahu. Sousedské vztahy jsou stále běžné a důležité, ale tvoří pouze jednu část mnohem diverzifikovanějších vazeb a málokdy zahrnují intenzivnější intimní vztahy (Wellman, 1979, s. 1201-1227). Wellman i další vědci potvrzují, že s postupující urbanizací klesá podíl i počet sousedů v sociálních sítích (Fischer, 1982; Héran, 1987; Wellman et al 1988, všichni citováni ve Völker a Flap, 1997, s. 245).

Nicméně Fischer (1982, s.102 citován ve Völker a Flap, 1997, s. 245) dokládá, že se mezi těmito sousedy naopak zvyšuje intimita vztahů. Díky množství jiných možností, sousedé vytvářejí pevné vztahy pouze v případě jejich socioekonomické podobnosti, zatímco na malém městě je to spíše kvůli nedostatku jiných možností.

Podobně jako Wellman také William R. Freudenburg (1986, s. 27-55) si všímá toho, že fakt, že jedinec nemá vazby v lokální komunitě, neznamena, že by neměl žádné vazby. Freudenburg se však nevěnuje jako Wellman individuálním sítím, ale právě „hustotě známostí“ v lokálních komunitách⁹⁰. Freudenburg ukazuje, že pokles v hustotě známostí vedl k důležitým důsledkům, ale jiným než psychologickým⁹¹. Byly omezeny určité typy neformálních mechanismů, které jsou založeny na vzájemné známosti např. kontrola deviance⁹², socializace mladých⁹³ a péče o slabé členy komunity⁹⁴.

Robert J. Sampson (1988, s.778) podpořil a rozšířil systémový model (viz výše). Analýza dat, získaných z národního průzkumu zahrnující vzorek 10 905 rezidentů ve

---

oblastech. Vztahy nemusí být udržovány pouze osobním kontaktem, ale např. telefonicky (Wellman, 1979).

⁹⁰ Podle něho byla zaměňována nízká hustota známostí na úrovni komunity a malý počet známostí na úrovni jednotlivce (Freudenburg, 1986, s. 27-55).

⁹¹ Výsledky dosavadních výzkumů nepotvrdily, že by snižující se hustota známostí v rychle rostoucích městech měla psychologické důsledky na jedince, a že by primární vazby byly nahrazeny sekundárními. Naopak důležitost intimní sociální podpory vzrostla (Freudenburg, 1986, s. 27-55).

⁹² Pokud je populace relativně stabilní, může pozornost sousedů vést ke kontrole deviance i v nejhustěji osídlených městských oblastech. Naopak je ohrožena s poklesem hustoty známostí. Když hodně obličejů ve městě je cizích, rezidenti mohou, nebo nemusí trpět pocitem izolace, ale pro toho, kdo páchá trestnou činnost, bude pravděpodobně snazší uniknout odhalení a chycení (Freudenburg, 1986).

⁹³ Dokonce i když rodiče nevidí, že se jejich děti nevhodně chovají, druzí je vidí. V takových případech je na toto špatné chování upozorní přímo na místě, nebo to sdělí rodičům. Snižování hustoty známostí může narušovat tento socializační mechanismus (Freudenburg, 1986).

⁹⁴ Příkladem může být místní opilec nebo další osoby s fyzickým, mentálním nebo dalším handikepem, kterým komunita do určité míry pomáhá (Freudenburg, 1986).

238 lokalitách ve Velké Británii, ukázala vliv rezidenční stability na přátelství v lokalitě a participaci na sociálních a volnočasových aktivitách v lokalitě a to jak na úrovni jedince tak i komunity. Lokální přátelské vazby se sice v jednotlivých komunitách liší, ale rezidenční stabilita lokální přátelské vazby jak v urbánních tak rurálních komunitách silně zvyšuje⁹⁵. A faktory podřívaj integraci jedinců do lokální komunity je podle Sampsona nutné hledat jinde⁹⁶.

Teorii „ztracené“ komunity, představu o slábnoucí lokální/sousedské pospolitosti v souvislosti s urbanizací zpochybňuje i Karen E. Campbell (1990, s. 139-151). Znovu analyzuje data, která v roce 1939 sesbíral Sweetser mezi rezidenty v Bloomingtonu (viz výše), a ukazuje, že i tehdy byly relativně slabé vztahy běžnější než blízká přátelství⁹⁷. Hustota přátelských sítí v tomto sousedství byla podobná jako v současnějších studiích.

Podobně i v další studii Campbell ve spolupráci s Barrettem A. Lee a Oscarem Millerem (Barrett, Campbell a Miller, 1991, s. 525-545) ukazují⁹⁸, že komunita je živá, a to zejména v afroamerickém rezidenčním prostředí. Afroameričané mají častější a různorodější vztahy se svými sousedy než běloši. Jejich sousedské vztahy také častěji plní instrumentální funkci (výměna informací, podpora a pomoc), zatímco u Euroameričanů naopak převažují jen krátké příležitostné konverzace. Větší zapojení Afroameričanů do sousedských i jiných neformálních vztahů vysvětlují Campbell, Lee a Miller adaptací na omezený přístup ke zdrojům prostřednictvím formálních institucionálních kanálů⁹⁹. Nicméně, sousedské vztahy tvoří nezbytnou součást osobních sítí obou skupin. A pro obě skupiny je význačný pozitivní dopad těchto kontaktů na sounáležitost a cit k lokalitě/komunitě.

---

⁹⁵ Tyto účinky se přitom projevují nezávisle na urbanizaci a hustotě obyvatel či jejich sociálním složení (např. nízká sociální třída) (Sampson, 1988).

⁹⁶ Odkazuje přitom na další badatele – Sampson cituje Fischera (1982, s. 263), Skogana (1986), Huntera (1974) a Christensona (1983) –, kteří jako ohrožující vazby v lokální komunitě identifikovali víceúrovňové systémové faktory jako rezidenční mobilitu, řídké přátelské vazby, strach ze zločinu a slábnoucí skupinovou sounáležitost (Sampson, 1988, s. 778).

⁹⁷ Lidé znali od vidění asi dvě třetiny obyvatel lokality, zatímco přátel tam měli v průměru 13 (Campbell, 1990).

⁹⁸ Na základě dat z dotazníkového šetření v Jižním v Nashvillu v Tennessee z roku 1988 (Barrett, Campbell a Miller, 1991).

⁹⁹ Po generace se vyrovnávali s rasismem a diskriminací tím, že se obrátili dovnitř a spoléhali se jeden na druhého. Tyto sousedské normy jsou tedy „kulturní reflexí skupinové historické zkušenosti“ (Lee, Campbell a Miller, 1991, s. 525-545).

Městské sousedské chování a sousedské vztahy se liší také mezi sociálními skupinami. Campbell a Lee (1992, s. 1077-1094) přichází s tím¹⁰⁰, že různost sítí lze nejlépe interpretovat skrze perspektivu sociální integrace (v případě socioekonomického statusu také skrze potřebu): jedinci obecně dobře integrovaní do společnosti (ženy středního věku, v manželském svazku, a respondenti s vysokým socioekonomickým statusem) mají větší sítě v rámci svých susedství. Velikost sítě ale neznamena, že vztahy jsou dlouhodobé a charakterizované častým kontaktem a emoční intimitou. Naopak omezené příležitosti ekonomicky znevýhodněných (nízký příjem, nízké vzdělání) znamenají, že se spoléhají v otázce přátelství a podpory více na susedy.

Na tyto studie¹⁰¹ navazuje Beate Völker a Henk Flap (2007, s. 256-280) a přezkoumávají¹⁰² mnoho faktorů, které dřívější studie identifikovaly jako určující pro susedské vztahy. Tyto proměnné seskupili do tří komplementárních teoretických perspektiv: příležitosti pro setkání, sdílející skupiny a sociální kapitál. Výsledky ukazují, že všechny tři perspektivy jsou při vysvětlování množství susedů v osobních sítích relevantní¹⁰³, nejvíce však výsledky podpořily perspektivu sociálního kapitálu. Zhruba polovina respondentů vůbec nezahrnovala susedy do svých sociálních sítí. V případě druhé poloviny však susedé v těchto sítích zaujímali podstatný podíl vztahů, průměrně jednu třetinu (Völker a Flap, 2007, s. 256-280).

Důležitost výše uvedených faktorů beru v potaz při studiu susedských vztahů ve vnitřních městech v Brně a Ostravě. Cílem je popsat susedské vztahy a zjistit, zda se během postsocialistického období proměnily a jak. Zajímá mě, jak jednotliví rezidenti vnitřního města nahlíží na své susedské vztahy, jaké jsou jejich současné susedské vztahy, co od nich očekávají a jestli to odpovídá jejich představě susedství.

---

¹⁰⁰ Zkoumají vliv genderu, věku, stádia rodinného cyklu a socioekonomického statusu na osobní susedské sítě. Jejich analýza vychází ze stejných dat jako předchozí studie.

¹⁰¹ Völker a Flap upozorňují, že všechny tyto studie lze těžko srovnávat díky jejich metodologické nejednotnosti (Völker a Flap, 2007).

¹⁰² Na širokém, reprezentativním vzorku v Holandsku (902 respondentů v 74 obcích) (Völker a Flap, 2007).

¹⁰³ Pravděpodobnost navázání susedských vztahů ovlivňovaly jak charakteristiky jednotlivých respondentů, charakteristiky jejich susedů, funkce vztahů, tak i charakteristiky širšího prostředí (např. obce). Susedské vztahy často plnily výpomocnou funkci, lidé se obraceli na susedy pro půjčení různých drobností. Na druhou stranu existuje celá řada pomoci, o kterou by se lidé na susedy neobrátili (např. rady týkající se důležitých životních rozhodnutí, nebo pomoc s vyplňováním formulářů). Díky prostorové blízkosti se lidé se susedy setkávají častěji než s jinými členy sítě. Na druhou stranu díky omezené přenosnosti susedských vztahů respondenti znali své susedy kratší dobu než ostatní členy sítě (a to i když nebyli bráni v potaz členové rodiny) (Völker a Flap, 2007, s. 256-280).

4. METODY

4.1 Vymezení vnitřního města

Zaměření na každodennost obyvatel vnitřního města nutně vznáší otázku, co to vůbec je vnitřní město a jak ho můžeme ve sledovaných městech Brně a Ostravě vymežit?

Hovoříme-li o vnitřním městě, nutně ho odlišujeme od jiných částí města, a to minimálně jeho geografickou polohou označením vnitřní vs. vnější. V literatuře je nicméně tato charakteristika doprovázena řadou další rysů jako je např. kompaktní zástavba, populační hustota, funkční flexibilita (Steinführer, 2006, s. 4). Jednotlivé zdroje ale vymezují vnitřní město různým způsobem. To co je za vnitřní město považováno, závisí jak na urbanistickém kontextu, tak i na městě samotném, nebo studovaném výzkumném problému (Haase a Steinführer, 200?).

Tato disertační práce vznikala jako součást projektu conDENSE, proto vycházím z vymezení vnitřních měst v Brně a Ostravě Petra Klusáčka, Stanislava Martináta, Antonína Vaishara a Jany Zapletalové (2007) z Ústava Geoniky AV ČR, v.v.i., pro účely tohoto projektu.

Vnitřní město v Brně bylo vyčleněno na základě statistických dat, jako kompaktní oblast s vysokým podílem nájemních domů, přičemž většina z nich byla postavena před rokem 1945. Oblast byla vyčleněna tak, aby tvořila souvislou plochu (viz Obrázek č. 1).

Stejná kritéria bohužel nebylo možné použít v případě vnitřního města v Ostravě, protože Ostrava je město polycentrické, což odráží její vznik spojením malých měst, hornických kolonií, dolů apod. Proto byly jako limity vnitřního města zvoleny fyzické hranice: řeka a železnice (viz Obrázek č. 2).

Už nutnost užití různých metod pro vymezení hranic vnitřního města upozorňuje na odlišnost charakteru těchto vnitřních měst. Zatímco vnitřní město Brna představuje poměrně širokou, kompaktní a multifunkční oblast mezi historickým jádrem a předměstími, v Ostravě je vnitřní město poměrně malé, s mnoha cizími elementy. Ani v jednom případě však vnitřní město není kompletně homogenní. Naopak jsou tam

oblasti sociálně diferencované, s různou kvalitou bytové zástavby, populační strukturou a subjektivním hodnocením obyvatel města.

Obrázek č. 1 Vnitřní město v Brně

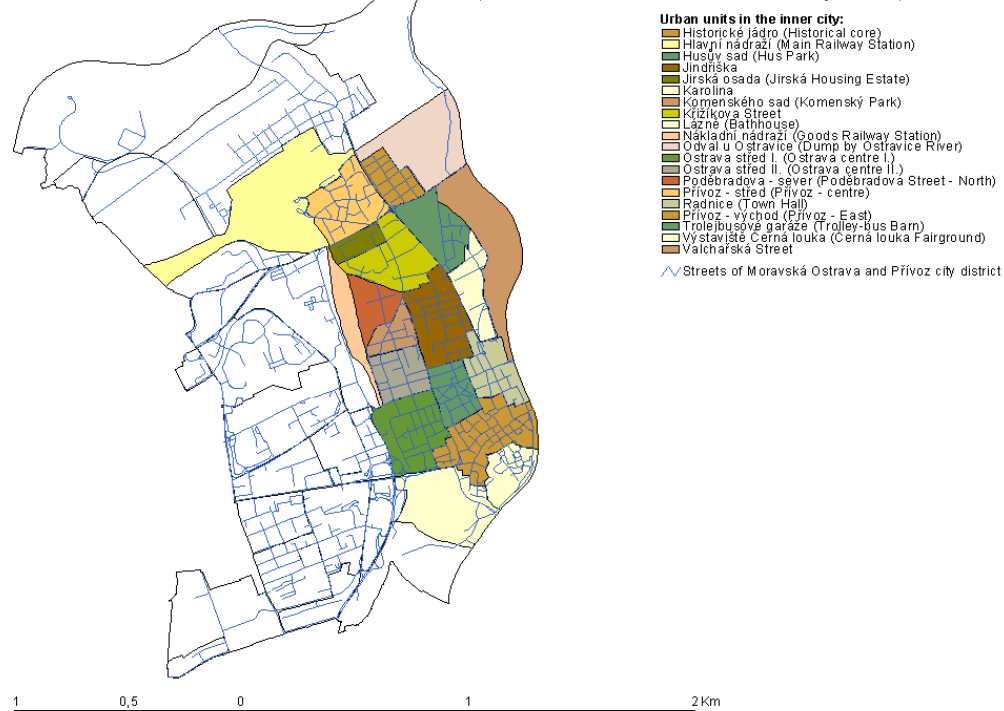
Zdroj: Klusáček, Martinát, Vaishar a Zapletalová, 2007

Obrázek č. 2 Vnitřní město v Ostravě

Map 1: Moravská Ostrava and Přívoz City District
(within City of Ostrava)

Map 2: Inner City of Ostrava
(within Moravská Ostrava and Přívoz City District)

Zdroj: Klusáček, Martinát, Vaishar a Zapletalová, 2007

4.2 Terénní výzkum

Výsledky této práce jsou založeny na terénním šetření, které jsem uskutečnila v Brně a Ostravě v letech 2007 – 2009. Hlavním těžištěm terénního šetření byla etnografická práce s cílem popsat sociabilitu a sociální vztahy obyvatel vnitřních měst. Vzhledem k tématu a cílům práce jsem ale zvolila jako počáteční metodu sběru dat dotazníkové šetření. Toto šetření nemělo (a vzhledem k zvolenému počtu respondentů a záběru mého dotazníkového šetření ani nemohlo) poskytnout reprezentativní výsledky mapující rozdíly mezi jednotlivými městy či historickými obdobími, ale mělo odhalit některé modely chování, co se týče sociálních vztahů obyvatel vnitřních měst (díky vzorku vystihujícímu rozložení populace ve vnitřních městech). Ty byly podrobeny dalšímu zkoumání prostřednictvím následných rozhovorů. Získaná data z dotazníkového šetření tedy poskytla přesnější představu o tom, na co zaměřit následující podrobné šetření formou rozhovorů.

4.2.1 Dotazníkové šetření (strukturované rozhovory)

Dotazníkové šetření mělo poskytnout srovnatelná data, na jejichž základě by bylo možné vytvořit první základní představu o sociabilitě a sociálních vztazích obyvatel ve vnitřních městech.

Dotazník (viz Příloha č. 2) zjišťoval data, která nejsou dostupná ve sčítání lidu, nebo jiných statistických materiálech. Otázky se zaměřovaly na názory rezidentů na bydlení ve vnitřním městě, na složení rodin a domácností, sociální síť respondentů (zahrnující sousedy, rozšířenou rodinu, přátele, kluby, instituce a solidární síť) a na názory na změnu vztahů mezi lidmi.

Vzorek měl zahrnovat celkem 100 respondentů, tzn. 50 v každém městě. Pro zajištění podobného rozložení populace, jsem pro sběr dat zvolila kvótní výběr¹⁰⁴. Kvóty odrážejí rozdělení populace na základě pohlaví, věku a vzdělání. Reflektují tak socio-ekonomickou heterogenizaci jednotlivých částí vnitřního města, která byla zaznamenána v předchozích výzkumech a studiích (viz s. 22 o situaci v Brně a s. 25 o situaci v Ostravě), kdy na jednu stranu v určitých lokalitách dochází k růstu mladé,

---

¹⁰⁴ Ideálnější by v tomto případě byl samozřejmě náhodný výběr, nicméně pro nemožnost získat výběrový soubor (který by musel obsahovat jména a adresy všech obyvatel vnitřního města), jsem tento vyloučila jako nerealizovatelný.

vzdělané (ne nutně s vyššími příjmy) populace a na druhou stranu lze identifikovat oblasti s převahou domácností s nízkých socioekonomickým statusem.

Kvóty kopírující rozložení populace nad 18 let ve vnitřních městech v Brně a Ostravě v kategoriích pohlaví, věku a vzdělání jsem sestavila na základě dat ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001 (SLDB 2001)¹⁰⁵. Do vnitřního města byly zahrnuty všechny relevantní základní sídelní jednotky (ZSJ) ze sčítání lidu. Kvóty jsou uvedené v následujících tabulkách č. 1-4 a porovnání s údaji ze sčítání je znázorněno v Příloze č. 1 v tabulkách č. 14-17. Nejprve jsem určila kvóty s ohledem na pohlaví a věk a poté v každé kategorii je rozdělila ještě podle vzdělání. Kvůli malému vzorku jsou ale patrné odchylky dané zaokrouhlením.

Tabulka č. 1

Kvóty – Brno, muži

vzdělání	věk						celkem
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
základní a neukončené vzdělání	1	1	1	1	0	0	4
vyuč. a střední odborné bez maturity	2	1	1	1	1	1	7
úplné střední s maturitou	1	1	1	1	1	1	6
vyšší odborné a nástavbové	1	0	0	0	0	0	1
vysokoškolské	1	1	1	1	0	1	5
celkem	6	4	4	4	2	3	23

Tabulka č. 2

Kvóty – Brno, ženy

vzdělání	věk						celkem
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
základní a neukončené vzdělání	1	1	1	1	1	1	6
vyuč. a střední odborné bez maturity	1	1	1	1	1	2	7
úplné střední s maturitou	2	1	1	1	1	2	8
vyšší odborné a nástavbové	1	0	0	0	0	0	1
vysokoškolské	1	1	1	1	0	1	5
celkem	6	4	4	4	3	6	27

¹⁰⁵ Data za Brno a Ostravu na úrovni základních sídelních jednotek (ZSJ) byla pro projekt ConDENSE získána od Českého statistického úřadu.

Tabulka č. 3**Kvóty – Ostrava, muži**

vzdělání	věk						celkem
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
základní a neukončené základní	1	1	1	1	0	0	4
vyuč. a střední odborné bez maturity	2	1	2	1	1	1	8
úplné střední s maturitou	1	1	1	1	1	1	6
vyšší odborné a nástavbové	0	0	0	0	0	0	1
vysokoškolské	2	1	1	1	0	0	5
celkem	6	4	5	4	2	2	23

Tabulka č. 4**Kvóty – Ostrava, ženy**

vzdělání	věk						celkem
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
základní a neukončené základní	2	1	1	1	1	1	7
vyuč. a střední odborné bez maturity	2	1	1	1	1	1	7
úplné střední s maturitou	1	2	2	1	1	1	8
vyšší odborné a nástavbové	1	0	0	0	0	0	1
vysokoškolské	1	1	1	1	0	1	5
celkem	7	5	5	4	3	4	28

Vzhledem k tematice i cílům výzkumu jsem jako způsob vyplňování zvolila metodu strukturovaného rozhovoru, neboli vyplnění dotazníku „face-to-face“, kdy jsem sama zaznamenávala odpovědi respondentů při osobním setkání. Tento způsob má samozřejmě svoje výhody i nevýhody. Osobní rozhovor umožnil vytvořit dotazník poměrně rozsáhlý¹⁰⁶. Další výhodou bylo, že jsem věděla, kdo skutečně na otázky odpovídal, a i později jsem si za daty získanými z tohoto šetření dokázala představit konkrétní osoby. Navíc mi to usnadnilo práci v druhé fázi terénního výzkumu. Bylo už mnohem snazší si domlouvat následující rozhovory.

Velkou nevýhodou dotazníkových šetření prováděných „face-to-face“ je jejich časová náročnost. Tento způsob vyžaduje poměrně časově náročnou přípravu, nutnost rozhovor předem domluvit, či přijít několikrát. I z tohoto důvodu byl vzorek 100 respondentů

¹⁰⁶ Jak uvádí Russell Bernard (2006), pokud respondentům neplatíte, těžko vám sami budou hodinu vyplňovat dotazník. Ani vám nevěnují tolik času, pokud je budete zastavovat na ulici.

možným maximem této disertace. Navíc, jak upozorňuje Bernard (2006), dlouhé časové období, během kterého jsou rozhovory prováděny, znamená riziko ovlivnění informací určitými událostmi. Aby bylo možné tuto možnost vyloučit, navrhuje udělat nový rozhovor s několika prvními respondenty a tak zkontrolovat stabilitu jejich odpovědí. V mém případě toto ověření v podstatě vykonaly rozhovory v druhé fázi terénního šetření.

I samotné šetření mezi obyvateli vnitřního města přinášelo výzvy, které bylo nutné řešit. Délka dotazníku a tedy rozhovoru znemožnila naplnění kvót dotazováním na ulici, proto jsem v začátku šetření zvolila vytipování respondentů metodou sněhové koule. Základní nevýhodu této metody (kdy tazatel oslovuje známé známých, což znamená, že se může pohybovat ve stále stejných zájmových skupinách či spřízněných sítích) jsem se pokusila částečně eliminovat oslovením několika různých zdrojů, tzn. vytvořením několika různých sněhových koulí. Tato metoda se zpočátku ukázala být velmi produktivní, nicméně v poslední třetině případů a s přibývajícím limity pro respondenty se očekávatelně ukázala ne moc užitečná pro naplnění zbývajících kvót. Bylo nutné oslovit respondenty jiným způsobem, např. přes různé instituce nebo organizace (Kluby seniorů, Romské organizace apod.). Na druhou stranu, metoda sněhové koule znamenala tu výhodu, že díky doporučení byla míra odmítnutí ze strany oslovených obyvatel velmi nízká¹⁰⁷.

Přesto se mi nepodařilo úplně naplnit vytvořené kvóty. Ze 100 plánovaných dotazníků jsem získala 92. Z hlediska srovnání obou měst je však výhodou, že v obou městech chybí v šetření respondenti s podobnými charakteristikami: muži s nižším vzděláním. Nicméně při popisu jednotlivých vztahů je nutné brát v úvahu minimální zastoupení této skupiny a možnost chybějících určitých typů sociability.

Chybějící kvóty jsou vyznačeny v následujících tabulkách č. 5-6:

---

¹⁰⁷ Zajímavým případem provázanosti sociálních sítí byla náhoda, kdy jsem dostala kontakt na stejného člověka od dvou různých respondentů žijících v různých městech, které jsem oslovila z jiných zdrojů. Bohužel tento oslovený respondent se odmítl dotazníkového šetření zúčastnit.

Tabulka č. 5

Uskutečněné dotazníky – Brno, muži

vzdělání	věk						celkem
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
základní a neukončené vzdělání	1	0	0	0	0	0	1
vyuč. a střední odborné bez maturity	2	1	1	1	1	1	7
úplné střední s maturitou	1	0	1	1	1	1	5
vyšší odborné a nástavbové	1	0	0	0	0	0	1
Vysokoškolské	1	1	1	1	0	1	5
Celkem	6	2	3	3	2	3	19

Tabulka č. 6

Uskutečněné dotazníky- Ostrava, muži

vzdělání	věk						celkem
	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
základní a neukončené základní	1	0	0	1	0	0	2
vyuč. a střední odborné bez maturity	0	1	2	1	1	1	7
úplné střední s maturitou	1	1	1	1	1	1	6
vyšší odborné a nástavbové	0	0	0	0	0	0	1
Vysokoškolské	2	1	1	1	0	0	5
Celkem	4	3	4	4	2	2	19

4.2.3 Rozhovory

Po dotazníkovém šetření následovalo 20 dalších, detailnějších rozhovorů s obyvateli vnitřních měst (deset v Brně, deset v Ostravě). Informanti byli vybráni ze vzorku dotazníkových respondentů. Tentokrát nebylo cílem reprodukovat skutečnou distribuci obyvatel vnitřního města, ale spíše obsáhnout různé kategorie obyvatel vnitřního města a tím i různost jejich životních stylů.

Rozhovory byly uskutečněny s těmito lidmi:

Brno

- žena, 28 let, středoškolské vzdělání, rozvedená, 1 dítě
- žena, 29 let, vyučená, vdaná, 2 děti
- žena, 32 let, středoškolské vzdělání, vdaná, 3 děti

- žena, 34 let, středoškolské vzdělání, vdaná, 3 děti
- žena, 43 let, středoškolské vzdělání, vdaná, 2 děti
- žena, 46 let, vysokoškolské vzdělání, vdaná, 1 dítě
- žena, 57 let, vyučená, vzdaná, 2 děti
- žena, 74 let, středoškolské vzdělání, vdova
- muž, 29 let, středoškolské vzdělání, ženatý, bezdětný
- muž, 39 let, vysokoškolské vzdělání, rozvedený

Ostrava

- žena, 31 let, středoškolské vzdělání, vdaná, 2 děti
- žena, 36 let, vysokoškolské vzdělání, rozvedená, 1 dítě
- žena, 59 let, středoškolské vzdělání, 2 děti
- žena, 60 let, středoškolské vzdělání, rozvedená, 3 děti
- muž, 24 let, středoškolské vzdělání, svobodný
- muž, 28 let, vysokoškolské vzdělání, svobodný
- muž, 32 let, středoškolské vzdělání, svobodný
- muž, 33 let, vysokoškolské vzdělání, rozvedený, 1 dítě
- muž, 37 let, vysokoškolské vzdělání, rozvedený, 1 dítě
- muž, 47 let, vyučený, rozvedený, 1 dítě

Rozhovory byly polostrukturované. Témata rozhovorů korespondovala s tématy v dotazníku a rozhovor tak obsáhl otázky týkající se každodenního života ve vnitřním městě, sociability ve vnitřním městě, sousedství a domácnosti případně rodiny a příbuzenských vztahů. Rozhovory byly v naprosté většině případů nahrávány a přepisy podrobeny obsahové analýze.

Výsledky terénního výzkumu jsou prezentovány v šesté kapitole.

5 KAŽDODENNÍ ŽIVOT BĚHEM SOCIALISMU

Katherine Verdery v úvodu své knihy *What Was Socialism, and What Comes Next?* píše, že k tomu abychom lépe pochopili, co přišlo v postsocialistickém období, co postsocialismus znamená, je nutné to doplnit „plnějším porozuměním tomu, co skutečně byl socialismus“ (Verdery, 1996, s. 11). Přestože se tato disertace primárně zaměřuje na sociabilitu a sociální vztahy obyvatel vnitřních měst v postsocialistickém období, považují za důležité pro jejich porozumění nastínit povahu těchto vztahů i během socialismu.

Ve svém šetření po povaze sociability a sociálních vztahů během socialismu jsem vycházela zejména ze sekundárních zdrojů. Následující stránky tedy věnuji otázce, co nám dosavadní studie napovídají o sociabilitě během socialismu. Na jejich základě zjišťuji podobu sociálních vztahů v rodině, domácnosti a sousedství a jejich specifika ve vnitřních městech. Z toho plynou určitá omezení:

Předně, díky často ideologickému zabarvení, vědecké studie přímo z období socialismu nepředstavují spolehlivý zdroj. Vycházím tedy většinou ze studií napsaných až v postsocialistickém období a tedy s časovým odstupem.

Během dvacetiletého období od pádu socialismu v českých zemích vyšla celá řada publikací, studií a analýz, které se období socialismu v Československu věnují. Většina z nich se ale až donedávna soustředila na otázku politického či ekonomického systému a stranou zájmu dosud zůstávala, či se jen sporadicky objevovala, oblast každodenního života¹⁰⁸. V několika posledních letech se však situace v tomto ohledu začíná zlepšovat. Z posledně vydaných jmenujme alespoň třídílnou publikaci *Obyčejní lidé...?!: pohled do života mlčící většiny* (Vaněk, 2009) věnující se výlučně každodennímu životu.

Další upřesnění vyžaduje i termín *socialismus*, který zde odkazuje k určitému historickému období v dějinách Československa. Socialistická společnost se ale proměňovala i v rámci tohoto období. Pro tuto práci zaměřující se na sociabilitu během postsocialismu bude nejrelevantnější sledovat dobu tomu předcházející, tj. 80. léta nebo

---

¹⁰⁸ Nezbyvalo tak, než spolu s historikem Milanem Otáhalem konstatovat, že z dosavadní literatury se toho člověk o postojích a chování obyvatel moc nedozví (Otáhal, 1994, s. 10; Otáhal, 2002, s. 44).

celé období tzv. normalizace¹⁰⁹. Přesto ale (zejména kvůli nedostatku zdrojů) odkazují i k pracím a studiím z předchozích let, případně i ke studiím zabývajícím se fungováním sociálních vztahů v jiných zemích. Ty lze využít v případě jejich možné podobnosti, nebo když jsou prostředkem vykreslení určitého analytického modelu fungování vztahů během socialismu¹¹⁰.

Cílem této části není vytvořit komplexní a ucelený obraz každodenního života a sociability obyvatel během poslední fáze socialismu v českých zemích, ale spíše na základě mozaiky vycházející z předchozích studií osvětlit některé otázky týkající se sociability a sociálních vztahů, které nám pomohou pochopit jejich další vývoj.

5.1 Sociabilita během socialismu

Socialistický politický systém a centrálně plánovaná ekonomika ovlivňovali v mnohém každodenní životy lidí. Moc strany se promítala do celé společnosti a všech sfér společenského života – veřejného i privátního.

Stala se institucionálním filtrem, který určoval pragmatiku každodenního jednání stejně jako životní strategie, ať už na úrovni hodnotových orientací, účelové racionality nebo rituálních figur (Alan, 1999, s. 156).

Jak uvádí někteří badatelé (např. Otáhal, 2002, s. 53; Šiklová, 2004), normalizace rozdělila společnost. Na jedné straně stáli straničtí lídři - držitelé moci¹¹¹, na druhé opozice tvořená disidenty. Mezi těmito dvěma nepočtenými skupinami se nacházela různorodá většina společnosti¹¹². Vůči ní strana definovala svoji politiku, snažila se ji ovládnout, získat na svou stranu nebo ji alespoň odpolitizovat a tak zabránit opakování reformního procesu v roce 1968 (Otáhal, 2002, s. 53). K tomu jí sloužily různé nástroje: od represe a aparátu kontroly, přes propagandu až po redistribuční systém, nebo systém svátků, s jejichž pomocí se socialističtí lídři snažili „redefinovat sociální pojmy a

---

¹⁰⁹ Pro období tzv. „normalizace“ nebo „reálného socialismu“ (od okupace v srpnu 1968 do roku 1989) je charakteristická orientace na tzv. „konzumní socialismus“. Podle Šulce (2000, s. 13) i Otáhala (2002, s. 5) vládnoucí elity sice ztratily legitimitu, ale ve společnosti panovala jakási nepsaná „smlouva“, která garantovala občanům slušný životní standard a jistoty výměnou za nevměšování se do vládnutí a veřejných záležitostí.

¹¹⁰ Neboť jak napsala Verdery: „pro analytické účely byla rodinná podobnost mezi socialistickými zeměmi důležitější než jejich různorodost“ (Verdery, 1996, s. 19).

¹¹¹ Jak uvádí Milan Otáhal (1994, s. 19), také strana postrádala jednotnou ideologii a stala se spíše jakousi byrokratickou strukturou.

¹¹² Šiklová z ní ještě vyděluje skupinu tzv. „šedé zóny“. Tito lidé se sice otevřeně nestavěli proti vládě, ale zároveň podporovali opozici. Nebyli černí ani bílí (Šiklová, 2004).

kulturní prostor“, „indoktrinovat lidi“ (Buchowski, 2001, s. 23). Buchowski tento proces popisuje za použití analogie jako snahu získat obyvatele k „náboženské konverzi“ (ibid.).

Přestože, jak vyplývá i z dalších studií, snahy získat podporu občanů selhaly (lidé zůstávali vůči tomuto systému lhostejní, kritičtí nebo rezistentní), tyto nástroje ve svém důsledku ovlivňovaly sociabilitu lidí.

Nesporné důsledky pro sociabilitu měl systém represí a aparát kontroly, který státní moc vytvářela k podmanění obyvatel a potlačení nespokojenosti. A to i přesto, že se význam represe postupně snižoval ve prospěch jiných prostředků. Velká role v tomto ohledu patřila státní bezpečnosti, která fungovala pomocí informátorů a kolaborantů (Verdery, 1996, s. 24) a systému „disciplinárních opatření (zákaz studia, propouštění ze zaměstnání apod.)¹¹³“ (Otáhal, 2002, s. 54). Lidé o této kontrole věděli, ale nevěděli, kdo je tím, kdo informuje tajnou policii, proto nevěděli, komu mohou důvěřovat (Verdery, 1996, s. 24; Völker a Flap, 1997, s. 247). Tento systém mezi nimi vytvářel atmosféru nedůvěry a podezření. Bezpečnější tedy bylo uzavřít se pokud možno pouze mezi skupinu důvěryhodných přátel a rodinných členů, kteří se navzájem dobře znají a důvěřují si. Silné vazby z tohoto důvodu byly výhodnější a preferované, zatímco slabé vždy přestavovaly podezření a ohrožení (Volker a Flap, 1997, s. 247).

Nedílnou součástí systému vždy byla i cenzura a propaganda. Ovládnutí masových sdělovacích prostředků (např. prostřednictvím personálních změn) mělo sloužit socialistickému vedení k vlastní propagaci (Otáhal, 2002, s. 59).

Dalším z nástrojů, který měl lidi přesvědčit a který ovlivňoval jejich sociabilitu, bylo vytvoření komplexního symbolického systému, socialistických rituálů a zvyků (Buchowski, 2001, s. 26). Oproti starému uspořádání náboženských svátků vytvořil nové svátky a slavnosti (Verdery, 1996). Stát si uzurpoval dříve církevní zvyky a prosazoval jejich světskou formu (např. svatební obřad bylo nutné stvrdit na úřadě i v případě obřadu v kostele). Dále stát vytvořil nové svátky jako např. říjnová revoluce. A celý svátkový cyklus doplnil i o další jako MDŽ, den dětí apod. Buchowski tyto typy

---

¹¹³ „Tím, že většina občanů byla v postavení zaměstnanců státních podniků a institucí, mohla moc rozhodovat o jejich propouštění a přijímání na kterékoliv pracoviště. Moc tím měla v rukou důležitý nástroj donucení jedněch a zastrahování dalších občanů.“ (Kalinová, 1999, s. 16)

svátků připodobňuje k církevním dnům pro určité světce, akorát že v tomto případě jsou připomínány určité typy lidí a události¹¹⁴. Oficiální kalendář naopak opomíjel některé náboženské svátky či je omezil, nebo alespoň reinterpretoval do světské podoby např. Vánoce a Velikonoce. „V této nové interpretaci, získaly formu starých lidových zvyků, obvykle předkřesťanského původu, během nichž lidé velebí „mír a lásku“ nebo „jaro a radost“ (Buchowski, 2001, s. 27). Míra, s jakou tyto svátky a změny lidé akceptovali, se lišila jak u jednotlivých svátků, tak v jednotlivých zemích (Buchowski, 2001, s. 26; Verdery, 1996). Pro režim však nebylo důležité, zda se s nimi lidé plně ztotožnili, stačilo, když rituály plnili alespoň navenek (Otáhal, 2002, s. 60).

Pozitivním nástrojem legitimizace moci byla redistribuce a sociální zabezpečení (Verdery, 1996, s. 24). Díky tomu, že strana kontrolovala veškeré ekonomické zdroje a produkci, mohla jejich přerozdělování využívat k podpoře své vlády a loajality obyvatel (Verdery, 1996, s. 24-25; Kalinová, 1999, s. 51; Šulc, 2000, s. 36). Případnou nespokojenost mělo oslabit zajištění určité životní úrovně a sociálních jistot: levného jídla, práce, zdravotní péče, bydlení, vzdělání atd. Následkem tohoto velmi pohodlného systému¹¹⁵ se mezi obyvateli šířila pasivita a závislost na státu (Kalinová, 1999, s. 54). To spolu s nemožností realizování se v profesním či veřejném životě (pokud se nechtěli angažovat ve straně) znamenalo, že většina dávala přednost realizaci v soukromé sociální a materiální oblasti (Otáhal, 1994, s. 33; Otáhal, 2002, s. 60):

Lidé se soustředili na uspokojování svých materiálních zájmů, na budování domácností, v mnohem větší míře začali stavět rodinné domky, stoupl zájem o chaty a chalupy, kde se cítili „svobodní“ a zbaveni veřejných starostí a problémů (Otáhal, 1994, s. 33).

Úspěch redistribučního systému je ale podmíněn výkonností ekonomiky. A přesně to byl problém centrálně řízeného hospodářství v socialistických státech, které je známé jako deficitní nebo také jako „ekonomika nedostatku“¹¹⁶ (Verdery, 1996, s. 21; Kalinová, 1999, s. 26; Otáhal, 2002, s. 60). Také v Československu od poloviny 70. let

---

¹¹⁴ Buchowski analogii s církevními rituály a svátky ještě prohlubuje přirovnáním stranických funkcionářů ke kněžím „nového státního náboženství“. Ti se odlišovali od obyvatelstva specifickými životními zvyky a stylem a symboly (Buchowski, 2001, s. 28-29)

¹¹⁵ Kvůli této orientaci na konzum je tato fáze socialismu označována také jako „gulášový socialismus“ (Otáhal, 2002, s. 60).

¹¹⁶ Míra nedostatku se lišila v jednotlivých státech. Zatímco v např. v Rumunsku často chybělo i základní zboží, v Československu šlo zejména o nedostatek „luxusnějšího“ zboží.

vedla preference těžkého průmyslu, neefektivní hospodaření, centrální plánování, centralizace služeb a nedostatek kontroly ke zpomalení růstu hospodářství a poklesu prostředků k přerozdělení (Vaněk, 1994, s. 38; Kalinová, 1999, s. 26).

Ekonomika nedostatku se promítala i do vztahů mezi lidmi (Otáhal, 2002, s. 62). V ekonomice nedostatku totiž hrály velkou roli sociální sítě, které byly stěžejní pro získání určitého zboží nebo služeb, které se nedaly získat oficiálními cestami, jako nákupem v obchodě (Völker a Flap, 1997, s. 246; Kalinová, 1999, s. 50-56). Neformální sítě také ovládaly, nahrazovaly a parazitovaly na formálních institucích a využívaly je ke svému prospěchu. Rozšířila se korupce, protekce, černý trh a klientelistické sítě (Kalinová, 1999, s. 50–56; Buchowski, 2001, s. 81; Frič, 2008, s. 305).

Ekonomika nedostatku ale znamenala pro obyvatelstvo i ztrátu času tzv. „etatizaci času“ (Verdery, 1996, s. 39-57). Takovým známým případem v mnoha socialistických zemích jsou dlouhé fronty vznikající z nedostatku zboží. Sháněl-li člověk více různého zboží, vystál takových front několik. Motiv zbytečného stání ve frontách zaznamenala opakovaně ve vyprávěních narátorů ve svém výzkumu i Schindler-Wisten¹¹⁷ (2009, s. 287- 388). Čas strávený obstaráváním různého zboží a služeb nebo špatnou dopravou tak významně ukrajoval čas, který lidé mohli využít jiným způsobem¹¹⁸ (a to navzdory faktu, že často se mnoho těchto věcí vyřizovalo v pracovní době). Jak poznamenává Verdery, tento ztracený čas představoval výhodu pro vládnoucí vrstvu, neboť ho tak lidé nemohli použít třeba k plánování stávky (Verdery, 1996). Z výše uvedeného je patrné, že socialistický systém ovlivňoval každodenní život a sociabilitu lidí v mnoha někdy i protikladných způsobech. Na jednu stranu vedl k nedůvěře vůči lidem, kteří se tolik neznali – vůči slabým vazbám – vedl k uzavírání se do úzkých příbuzenských kruhů, na druhou stranu přinesl potřebu rozšiřovat své sociální sítě za účelem získávání potřebných služeb a zboží. V následujících kapitolách se tedy podíváme blíže na dva typy sociálních vztahů – příbuzenské a sousedské.

5.2 Příbuzenské vztahy a domácnosti

---

¹¹⁷ Podle ní to byly převážně ženy, které díky tradičnímu modelu domácnosti nejvíce pociťovaly ztrátu času (Schindler-Wisten, 2009, s. 385).

¹¹⁸ Etatizace času se projevila mnohem více např. v Rumunsku, kde Verdery prováděla výzkumy. Lidé si tady ani nemohli zvolit, kdy budou vykonávat i ty nezákladnější činnosti jako praní, vaření, umývání. Nedostatek zboží i jídla navíc vážně ohrožoval i sociabilitu obyvatel. Lidé nebyli schopni dostat své tradiční pohostinnosti a tudíž klesly počty návštěv. Verdery poukazuje i na mnohem hlubší dopady nedostatku – „narušení sebe vnímání, protože v případě Rumunů pohostinnost tvořila významnou součást jejich identity“ (Verdery, 1996, s. 52-55)

Z předchozí části je patrné, že silné vazby, příbuzenské především, hrály v životě lidí významnou roli. Příbuzenské sítě měly v prostředí a atmosféře nedůvěry přednost před slabými vazbami.

Obrácení se dovnitř rodiny, do soukromé sféry, bylo, jak jsem ukázala výše, z velké části nezamýšleným důsledkem socialistické politiky. Dalo by se říct přesně opačným, než bylo ideologickým záměrem. Stojí totiž v přímém rozporu s propagovaným smazáním hranic mezi soukromým a veřejným. To za nezbytné považoval již Engels (1979) ve svém díle *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Podle něho rodina sice měla mít své místo, ale pouze jako vyjádření sexuální lásky. Ostatní původně rodinné záležitosti jako práce v domácnosti či výchova a péče o děti měly být kolektivizovány¹¹⁹ (Havelková, 2009, s. 181-182). Komunistická ideologie tak formovala představu, že rodinné vztahy a solidarita budou nahrazeny širší kolektivitou a solidaritou prezentovanou kolektivními službami (Musil, 2002, s. 291).

Z této kolektivistické představy pak vycházela i právní úprava rodinného práva a definice role rodiny a role státu. Rodina měla sloužit zájmům státu a ten na to měl dohlížet (např. pomocí hospodářské, mzdové či sociální politiky). Příkladem může být snaha ovlivňovat výchovu dětí posílením postavení výchovných zařízení (jeslí, školek, škol), rolí profesionálních pedagogů a vychovatelů a pravomocí národních výborů a jejich kontrolní činnosti. To vše zároveň posilovalo kontrolu nad občany (Alan, 1999, s. 159; Bělovský, 2009, s. 463-466; Havelková, 2009, s. 205; Schindler-Wisten, 2009, s. 379-396).

Nicméně toto úsilí selhalo. Nejenže se nepodařilo setřít rozdíl mezi veřejnou a soukromou sférou, ale navíc pro každou z nich platili jiné hodnoty a morálka (Schindler-Wisten, 2009, s. 391) a sféra soukromá – rodina, se stala „útočištěm“ před veřejným životem¹²⁰, politikou, stranou a státem (Havelková, 2009, s. 186; Alan, 1999,

---

¹¹⁹ Engels prosazoval, že pro zrovnoprávnění žen je nutné zapojit je do veřejného pracovního procesu a v ten transformovat i domácí práce (Engels, 1979, s. 178, Havelková, 2009, s. 185). Přestože se o to komunistické vedení pokoušelo a nové rodinné zákony (Zákon o právu rodinném z roku 1949, Zákon o rodině z roku 1963) formálně nerovnost odstranily a v mnohém postavení žen ve společnosti modernizovaly, zrušit tradiční genderové role a nutnost péče o děti a domácnost pro ženy se jim nepodařilo. Naopak se ukázalo, že ženy ve skutečnosti nesly „dvojitě břímě“: zaměstnání i práci v domácnosti (Havelková, 2009, s. 185-204).

¹²⁰ Příkladem může být specifický a velmi rozšířený způsob trávení volného času – chataření: „Chataření bylo mimo jiné i jistou únikovou činností, projevem deziluze z kolektivních rekreací, z malých

s. 161). Naplnit se nepodařilo ani sliby kolektivizace péče o domácnost a převzít od rodin jejich dosavadní funkce a zodpovědnosti. Rodina se ukázala jako nezastupitelná¹²¹ (Havelková, 2009, s. 198; Možný, 1999, s. 32).

Nicméně také lidé sami si byli velmi brzo vědomi toho, že rodina může hrát důležitou roli při uspokojování potřeb a prosazování svých zájmů (Možný, 1999, s. 46). Možný (1999, s. 46) ve svém eseji uvádí:

Familiarismus se stal velmi vlivnou filozofií žitého světa a tím i významnou sociální silou. Reinterpretoval pro sebe nakonec i stát – až po chápání míst ve státním aparátu jako rodinných zdrojů. Ve své krajní poloze staví loajalitu k rodině do ostré kontrapozice vůči loajalitě k vyšším celkům a i pokud jde o tradiční mravní normy, naprostá disloajalita k mimorodinným zájmům je v zájmu rodiny: *kdo nekrade, okrádá svou rodinu*¹²².

Rodiny se snažily naplnit své potřeby mnoha způsoby: pomocí samozásobitelství, bezpečnější výměnou služeb a zboží i rozvojem vlastního „podnikání“ v rámci druhé „šedé“ ekonomiky. Navíc k tomu využívaly prostředků státu. Zaměstnanecké pozice ve veřejné instituci umožňovaly poskytování protislužeb, jako dát přednost v pořadí či obstarat nedostatkové zboží, brát úplatky apod.¹²³ (Možný, 1999, s. 43-44; Šmídová, 1999, s. 198-199). Šedá ekonomika rostla s neschopností státu a centrálně plánované ekonomiky uspokojit potřeby obyvatel. Lidé byli nuceni hledat další cesty. A sítě, zejména rodinné, se ukázaly jako úspěšné. Šmídová (1999, s. 199) to popisuje následovně:

---

možností výběru rekreačních a sportovních aktivit. Tuto formu individuálního trávení volného času moc tolerovala [...] a [...] masový úprk lidí z měst [byl] ve volných dnech projevem „privatizace“ trávení volného a často i pracovního času“ (Kalinová, 1999, s. 61).

¹²¹ Schindler-Wisten upozorňuje na to, že už od začátku šedesátých let, díky zřejmým deficitům v kolektivní výchově, došlo k podpoře mateřství a péče matky o děti např. prodloužením mateřské dovolené a zvýšením přídavků (Schindler-Wisten, 2009, s. 396).

¹²² Schindler-Wisten (2009: 391) však ve vztahu k tomuto tvrzení zaznamenala nejednotnost mezi příslušníky inteligence a dělníky: zatímco lidé dělnických profesí se s tímto ztotožňují, inteligence ho považuje za špatné/škodlivé (Schindler-Wisten, 2009, s. 391).

¹²³ Např. nedodržováním pracovní doby, nebo používáním pracovních prostředků k vlastní činnosti (Kalinová 1999: 18 a 59). Jak uvádí Kalinová (1999, s. 59), tyto praktiky dosahovaly obrovských rozměrů: „Celkově se pololegální a nelegální příjmy z melouchů odhadovaly na 6 miliard Kč ročně. (...) Ještě větší částky představovalo okrádání spotřebitelů, rozkrádání státního majetku a úplatky. Spolu s příjmy z černého obchodu s valutami a tuzexovými poukázkami se tato položka odhadovala minimálně na 3 miliardy Kč. Úplatkářství zasáhlo nejen oblast placených služeb, ale i služeb poskytovaných ze společenských fondů, jako je zdravotnictví, dokonce i školství a hlavně úřední výkony, kde šlo o korupci ve velkém rozsahu“.

Univerzálním aktérem druhé ekonomiky i druhého trhu (kvazi-trhu) byly právě rodiny. Ty byly i uzlovými body širších nadrodinných sítí. Tato klíčová role, které se rodina zhostila, ovšem silně ovlivnila i její vlastní tvar, povahu příbuzenských vztahů, její hodnotový svět.

Širší rodinné sítě byly výhodnější než izolované nukleární rodiny. Předchozí výzkumy (Šmídová, 1999, s. 198; Možný, 1999, s. 43-49; Musil, 2002, s. 291-292) potvrzují, že izolované nukleární rodiny nebyly časté. Naopak vytvářely rodinné sítě, které spolu úzce komunikovaly a spolupracovaly v rámci širokých příbuzenských sítí. Rozšířená rodina nezanikla, ale proměnila se.

Šmídová (1999, s. 138 a 198) také poukazuje na „vysoký stupeň koheze a mezigenerační solidarity“, která byla důležitá pro vytváření, efektivní fungování a rozšiřování těchto rodinných sítí. Ta se projevuje například vzájemnou pomocí, ať už materiální či nemateriální, mezi dětmi, rodiči i prarodiči¹²⁴.

Zajímavým příkladem mezigenerační solidarity je snaha zajistit bydlení dospělým potomkům. Kvůli nedostatku bytů mladé páry často bydlely, alespoň ze začátku, spolu s rodiči jednoho z nich. Obvyklost této praxe ukazuje jak průzkum městských snoubenců z roku 1963¹²⁵, tak i průzkum, ze kterého vychází Schindler-Wisten (2009, s. 364). Rodiče také pomáhali dětem finančně, prací na stavbách nebo se snažili byt zajistit převodem nájemního bytu starší generace (Šmídová, 1999, s. 183, Schindler-Wisten, 2009, s. 376-377). Děti byly přihlašovány do bytů jejich prarodičů jako „spoluuživatelé“, čímž se zajistilo, že po jejich smrti nájemní právo na tento byt získaly. Nájemní byt se tak v podstatě stával „rodinným statkem“ (Šmídová, 1999, s. 175-176). Šmídová (1999, s. 175-176) poukazuje na to, že „rodiny, nikoli jedinci či domácnosti, byly (...) hlavními subjekty apropriace (kvazi-privatizace) státních a družstevních bytů“ (také viz kapitola 5.3). Určitou legitimitu tomuto postupu dodávala výměna sociální pomoci, péče o prarodiče žijící v tomto bytě i o byt samotný. Vícegenerační bydlení a mezigenerační solidarita vychází samozřejmě také z postupného vývoje a tradice, nicméně jak zjistil Možný a kol. (2004, s. 58): „česká rodina prošla (...) ve druhé

¹²⁴ Šmídová upozorňuje ale i na negativní důsledky této praxe. Vzájemná závislost často vedla ke konfliktům a „nedospělosti“ a nesamostatnosti dospělých dětí (Šmídová, 1999, s. 183).

¹²⁵ Schindler-Wisten cituje Fišerovou a Fišeru (1966, s. 568 a 574): „Podle průzkumu městských snoubenců z roku 1963 59,1 % dotázaných uvedlo, že budou bezprostředně po sňatku bydlet u rodičů, jen 11,8 % novomanželů ve vlastním bytě, 4,4 % v podnájmu, 20,6 % každý zvlášť a 4,1 % jiným způsobem (například na internátě)“.

polovině 20. století zřejmě etapou nejvyšší možné míry vzájemné mezigenerační podpory. Bylo to dáno i povahou politického a ekonomického režimu, postaveného na slabé roli ekonomického a silné roli sociálního kapitálu“.

Praxe sociální pomoci v rámci rodiny byla posílena nedostatkem sociálních služeb. Převažovala péče o staré, a také péče o děti, či o domácnost. Schindler-Wisten (2009) zaznamenala ve svém vzorku vypravěček, že často využívaly možnosti, aby jim babičky hlídaly děti, obstarávaly domácnost a oba prarodiče vyzvedávali děti ze školních a předškolních zařízení a hlídali je do příchodu rodičů z práce. Tuto praxi přitom usnadňovalo zmiňované společné vícegenerační bydlení, nebo alespoň bydlení v blízkosti (Šmídová, 1999; Schindler-Wisten, 2009, s. 376-377).

Jak Musil ukazuje (1967; 2002) na základě výzkumů prováděných v Českých městech *Výzkumným ústavem výstavby a architektury*¹²⁶, ve všech sledovaných typech území (staré asanační čtvrti, běžné obytné nájemní čtvrti, sídliště a oblasti rodinných domů) byla identifikována překvapivě vysoká prostorová koncentrace blízkých příbuzných. Přesto mezi jednotlivými typy panovaly rozdíly. Největší koncentrace se ukázala být ve starých asanačních oblastech: „Ve stejném domě a ve vzdálenosti 10 - 15 minut pěší chůze mělo 50 - 67 % respondentů příbuzné“ (Musil, 2002, s. 292). Ve starších čtvrtích nájemních domů totéž uvedlo asi 33 % dotázaných, podobně i ve čtvrtích rodinných domků. O něco méně měli v okolí příbuzné respondenti ze sídliště (26,9 %). Současně se ukázalo, že tato koncentrace se zvyšovala se stářím sídliště. Musil z toho tedy vyvozuje, že vliv má délka bydlení v dané lokalitě, neboť delší doba umožňuje sestěhování příbuzných: ať už přistěhování prarodičů přímo do bytu nebo výměnou bytu v blízkosti.

Výzkum se ale věnoval i poskytované pomoci v rámci příbuzenských sítí a odhalil, že:

vzájemná pomoc se týká především provozu domácností a tvoří nesporně důležitou součást denního života rodin. Kromě toho se

---

¹²⁶ Tento výzkumný ústav byl založen v roce 1963 Oddělením sociologie města a bydlení, v rámci kterého později probíhaly výzkumy městského prostředí (např. v roce 1963-1965 v Kladně, Českých Budějovicích, Plzni a Praze, stejně jako šetření v Ostravě v roce 1966). Tento ústav aplikoval socio-ekologický přístup, který se zaměřoval na socio-psychologické důsledky různých rezidenčních a urbánních prostředí, životní styl ve starých městských částech nebo panelákových sídlištích, problémy s bydlením, vtahy mezi urbánním prostředím a lidských chováním atd. Tyto studie – prováděné mimo oficiální proud sociologie, který byl ovlivněn oficiální ideologií – byly striktně empirické a nezbytně postrádaly širší socio-politické vztahy a souvislosti (Musil, 2004).

význam příbuzenství projevuje vzájemným navštěvováním. V tomto styku převládají kontakty mezi sourozenci, pak teprve následují návštěvy rodičů u dětí a dětí u rodičů. Jen výjimečně prohlásili dotazovaní, že nemají styk s příbuznými (Musil, 1967, s. 217-218).

5.3 Sousedské vztahy¹²⁷

Také do sousedských vztahů se promítala socialistické ideologie a uspořádání. Velkou měrou byly ovlivněny zejména socialistickou bytovou politikou.

Socialistická bytová politika vycházela ze *Zákona o hospodaření s byty* z roku 1964, který mimo jiné definoval také pravidla a postupy pro přidělování a užívání bytů. Existovaly v podstatě pouze čtyři formy bydlení (Raban, 1986; Lux, 2000, s. 9; Donner, 2006, s.35-36):

1. státní bydlení – do této kategorie spadaly jak státem nově postavené byty, tak i původní nájemní byty, předtím soukromé, které byly postupně od 50. let vyvlastňovány. Díky tomu v roce 1980 činil podíl soukromých nájemních bytů na celkovém bytovém fondu pouze asi 1,4 %, přičemž v roce 1950 to byla téměř jedna čtvrtina (23,6 %) (Raban, 1986, s. 14),
2. podnikové bydlení – určené pro zaměstnance (státních) podniků,
3. družstevní bydlení – družstevní výstavba, která začala od roku 1959, byla také podporována i kontrolována státem. Tato forma bydlení byla pro jejich rezidenty nákladnější než bydlení ve státních bytech, nicméně zástavba byla o něco lépe udržována,
4. soukromé rodinné domy – nové byly stavěny většinou v menších městech a vesnicích, starší soukromě vlastněné bydlení (ve vilách nebo samostatných domech) přetrvalo z období před 2. světovou válkou (Raban, 1986; Lux, 2000, s. 9; Donner, 2006, s.35-36).

Všechny tyto formy ale spadaly do kompetence státu. Státní byty byly přidělovány žadatelům zapsaným na *Seznamu žadatelů o byt* podle pořadníků sestavovaných místními úřady (místními národními výbory). Tyto čekací listiny měly zohledňovat bytovou potřebu žadatele (např. jeho současnou bytovou situaci, zdravotní stav, rodinný

---

¹²⁷ Tato část byla původně publikována jako součást textu *Sociability and tenure change: Transformation of neighbourly relations* (Mair a Pospíšilová, 2011).

stav)¹²⁸. Přesto ale profese nebo politický status žadatele hrál důležitou roli při posuzování priority jejich bytových potřeb (Zákon o hospodaření s byty, 1964; Raban, 1986, s. 40; Musil, 1992a; Sýkora, 1996b a 2003; Kostecký, 2000; Lux, 2000, s. 9, Donner, 2006, s. 35-36).

Navíc kvůli celkovému nedostatku bytů (poptávka převažovala nabídku), který vedl k extrémně dlouhým čekacím dobám jak na státní tak i družstevní bydlení, se přidělení bytové jednotky stalo zásadní záležitostí, která mohla fungovat i jako nástroj politické kontroly. Zatímco zákon proklamoval státní byty „především pro rodiny s nižšími příjmy a větším počtem dětí“ (Zákon o hospodaření s byty, 1964, s. 249), praxe tomu vždy neodpovídala. Byty byly přednostně přidělovány státním činitelům a stranickým funkcionářům, kteří zároveň měli i vyšší příjmy. Současně tato situace vedla k rozmachu uplácení (Sýkora, 1996a; Donner 2006).

Zákon také reguloval nájmy, které byly odvozeny od rozlohy a vybavení bytu, nikoliv od jeho polohy a lokality či výše příjmu domácnosti. Nájmy byly fixní a jejich výše zůstala stejná od roku 1964¹²⁹ až do roku 1991 a to navzdory zvyšujícím se mzdám a cenám během tohoto období a navzdory faktu, že takto stanovené nájmy byly velmi nízké a nepokrývaly ani provozní náklady budovy¹³⁰ (Telgarsky a Struyk, 1991, s. 157; Kostecký, 2000, s. 178; Lux, 2000, s. 9; Donner, 2006, s. 37).

Navíc se preferovala výstavba nových sídlišť, zatímco většina staršího bytového fondu ve vnitřních městech se ocitla ve špatném stavu. Dlouhodobě byly zanedbávány opravy a údržba, nedostatky se tak postupem času hromadily a zástavba chátrala (viz Telgarsky a Struyk, 1991; Kuča, 2000; Musil, 2002; Steinführerová, 2003; Sýkora, 2003).

Podobně jako v jiných oblastech socialistické ekonomiky také v otázce bytové hrály důležitou úlohu sociální sítě. Právo užívat státní nebo podnikový byt bylo stvrzeno tzv.

---

¹²⁸ Bytová politika takto ovlivňovala i demografický rozvoj společnosti a životy jednotlivých lidí. Prioritu při přidělování bytů získávaly sezené páry před svobodnými nebo rozvedenými. Proto manželství bylo nezbytnou podmínkou k získání bydlení a zvláště z tohoto důvodu byl průměrný věk při uzavření prvního manželství velmi nízký (od 60. do 80. let to bylo okolo 24,5 roků u mužů a 21,5 roku u žen) (Kučera a Fialová, 1996, s. 12–14). Také narození prvního dítěte zlepšovalo vyhlídky na vhodný byt (průměrný věk ženy při narození prvního dítěte byl 22,5 roku.) (ibid., s. 12).

¹²⁹ Výše nájmu byla určena *Zákonem o hospodaření s byty* z roku 1964 (Donner, 2006, s. 37).

¹³⁰ Státní bydlení bylo přímo financováno ze státního rozpočtu (Donner, 2006, s. 36).

Dekretem práva na užívání, který v některých momentech připomínal určitou formu soukromého vlastnictví (např. se toto právo převádělo na potomky, prodávalo se na černém trhu)¹³¹ (Šmídová, 1999, s. 172; Kostecký, 2000, s. 178).

V nedostatkové ekonomice, kdy bylo získání bytu zdlouhavé, nebo nákladné, se stávalo důležité jednou získaný byt „udržet“. Takový byt se tak v podstatě stával důležitým „rodinným majetkem“ (Šmídová, 1999, s. 175). Lidem mohl být například připsán byt jejich rodičů či prarodičů, pokud v něm byli přihlášení jako „spoluživatelé“, čímž se zajistilo, že po jejich smrti tento byt získali (Šmídová, 1999, s. 175-176). Podobná praxe se uplatňovala také ve sféře družstevního bydlení s převáděním členských podílů¹³² (Donner, 2006).

Smluvní podmínky ve vztahu k bytům nutně ovlivňovaly vztahy mezi rezidenty. Ačkoliv literatura o sousedství a vztazích mezi sousedy během socialismu není rozsáhlá, existující studie nám pomáhají některé aspekty této problematiky osvětlit. Například studie Völker a Flap (1997), uskutečněná ve Východním Německu v letech 1991 - 1994, je jedním ze současnějších šetření o vlivu komunistické ideologie a socialistické bytové politiky na vztahy mezi sousedy. Autoři ukazují, jak volba místa bydliště byla ovlivňována oficiálními autoritami a jejich bytovou politikou, které se tak snažily zajistit si nad občany určitou kontrolu. To se uskutečňovalo právě pomocí míšení lidí v sousedství, kdy, jak tvrdí Childs, „loajální občané byli umístěni vedle těch, kterým režim nedůvěřoval“ (citováno ve Völker a Flap, 1997, s. 243), nebo formováním bytových a sousedských výborů, které organizovaly společné aktivity a tak podporovaly „rozvoj socialistického životního stylu“ (Völker a Flap, 1997, s. 243).

Na příkladu Lipska a Drážďan Völker a Flap ukazují, že přestože díky cílené bytové politice se podařilo vytvořit sousedství s promíchaným sociálním složením, nepodařil se záměr navodit mezi nimi přátelské vztahy¹³³. Vazby v sousedství byly navazovány jen s několika sousedy podobného sociálního statusu a životního stylu. Ti, co se lišili, ať už žili třeba hned vedle sebe, žádné bližší vztahy nenavazovali. Naopak tato fyzická

---

¹³¹ V naprosté většině převažovaly smlouvy na dobu neurčitou a právo užívat byt bylo v podstatě časově neomezené. Smlouva o pronájmu mohla být zrušena např., jestliže byt byl příliš velký, nebo musel být placen speciální nájem. I v takovém případě však měl rezident právo na náhradní bydlení.

¹³² V případě družstevního bydlení platí tato praxe dodnes.

¹³³ „Potkávání nevedlo ke kamarádství: sousedé zůstávali sociálně odlišní a zřídka kdy se společensky stýkali.“ (Völker a Flap, 1997, s. 241).

blízkost a z ní plynoucí i poměrně velká znalost soukromého života, dala vzniknout vzájemné skepsi (viz Völker a Flap, 1997). Politická kontrola a systém dohledu vytvářely v socialistických zemích atmosféru nedůvěry a podezření mezi lidmi (Verdery, 1997, s. 24). Lidé se tak obávali těch, které moc neznali a těch, se kterými se museli nedobrovolně setkávat (to znamená i s lidmi žijícími v sousedství) (Völker a Flap, 1997, s. 248).

Také v Československu se stala bytová politika významným nástrojem politické kontroly a státního paternalismu (Šmídová, 1999, s. 180). Jedním z jejích důsledků byly i rozdíly ve složení populace v jednotlivých městských částech a typech zástavby, což ovlivňovalo sousedské vztahy mezi jejich rezidenty. Jak ukazuje Musil (2002) na základě průzkumu provedeného Výzkumným ústavem výstavby a architektury zaměřeného na roli sousedství v tehdejších českých městech, existovaly významné rozdíly mezi jednotlivými typy území.

Například sídliště se stala i přes to, že se lidé většinou navzájem méně znali než v jiných částech města, „otevřenějším lokálním společenstvím s větší mírou družnosti a pohotovosti k sociální komunikaci než staré usedlé městské čtvrti“ (Musil, 2002, s. 295). To bylo do určité míry způsobeno seskupením rezidentů procházejících stejnou fází životního cyklu (většinou mladé rodiny s dětmi). Navíc bytová družstva a jejich samosprávy posilovaly sdružování obyvatel organizováním různých akcí (např. výstavba i údržba dětských hřišť, úklid domů a jejich okolí, plesy, akce a zábavy pro děti). Ty sice na jednu stranu do určité míry spojovaly jejich obyvatele a stmelovaly komunitu, na druhou stranu však nepřekračovaly převážně utilitární charakter těchto sdružení i díky tomu, že představovaly hrozbu politické kontroly (např. přes domovní důvěrníky) (Musil, 2002, s. 296-297). „Stupeň společného života tam byl někdy natolik vysoký, že ho některé rodiny pocítovaly jako něco, co ohrožuje jejich soukromí.“ (Musil, 2002, s. 295) Na mnoha místech dokonce bydleli zaměstnanci téhož podniku, čehož sociálním důsledkem byl další „přesah veřejné (profesní) sféry do soukromé“ a další posílení sociální kontroly (Šmídová, 1999, s. 180-181).

Naopak ve vnitřních městech byla oproti panelovým sídlištím málo rozvinuta výpomocná funkce, nebo také sociálně-komunikační funkce. Přesto, podle Musila, informační a ceremoniální funkce (např. participace na rodinných oslavách) byla pro

tyto čtvrti charakteristická. To znamená, že se lidé na jednu stranu většinou navzájem všichni znali, zdravili se a panovala zde poměrně vysoká sociální kontrola, na druhou stranu ale udržovali „značný sociální odstup jako nástroj zachování soukromí“. (Musil, 2002, s. 294-295). Musil tuto formu vztahů popisuje jako velice formální.

Obecně se ve vnitřních městech zvyšoval podíl starších a méně vzdělaných lidí, domácností s nižšími příjmy, byl zde větší počet domácností jednotlivců, bezdětných manželů či neúplných rodin (viz Musil, 1992b, s. 455; Musil, 2002). Ve staré chátrající zástavbě byly často přidělovány byty také Romům „někdy jako byty nižší kategorie nebo jako prostornější byty, které odpovídaly početnosti jejich rodin. V kombinaci s přirozenou migrací tak někdy docházelo k vytvoření koncentrací Romů v určitých městských částech (např. Nusle, Žižkov, Karlín a Libeň v Praze).“ (Baršová, 2002, s. 12). V Brně to pak byla oblast v okolí ulic Bratislavská a Francouzská, v Ostravě to byly zejména Vítkovice, Přívoz a Moravská Ostrava.

6. KAŽDODENNÍ ŽIVOT V DOBĚ TRANSFORMACE

Procesům, které se ve společnosti odehrávaly se skončením socialismu, se věnovali badatelé z celé řady sociálních věd (Wolfe, 2000, s. 196-197). Své místo mezi nimi měla i antropologie, která svým zaměřením na „mikrosvět každodenního života“ (Burawoy a Verdery, 1999, s. 1) nabídla komplementární pohled k disciplínám zaměřujícím se zejména na makrostruktury státu a ekonomiky (např. politické vědy). Antropologové usilovali o porozumění povaze a procesu postsocialistické transformace zejména prostřednictvím životních zkušeností, pohledů, motivů a každodenních událostí obyčejných lidí (Burawoy a Verdery, 1999, s. 2; Wolfe, 2000, s. 196-197; Buchowski, 2001, s. 19).

Burawoy a Verdery (1999, s. 14-17) upozornili na několik důležitých faktorů, které je třeba mít při studiu transformace na paměti: poukázali na souvislost ekonomické, politické a kulturní sféry a připomněli, že se nejedná o unilineární proces¹³⁴, nýbrž o kombinaci nepravidelných stádií s různými trajektoriemi a s různými dopady, výsledky a reakcemi v jednotlivých regionech a sektorech. Burawoy a Verdery (1999, s. 2) nebo Buchowski (2001, s. 115-116) také upozornili, že součástí postsocialistické transformace jsou i znovu se objevující vzorce náležející socialistickému období. Ty mohou být jednak „svědectvím o dědictví socialismu a jeho kultuře“ (Burawoy a Verdery, 1999, s. 2) nebo odpovědí na nové situace, jež sice užívá „jazyk a symboly“ (ibid.) a výrazy minulého období, ale „s novými významy a za novými cíli“ (ibid.).

V této části práce se zabývám interpretací současných sociálních vztahů ve vnitřních městech v Brně a Ostravě. Zajímá mě také, zda se mezi nimi nacházejí nové formy či rezidua minulého období. Neopomím širší souvislosti a kontext, zejména změny v bytové politice státu, tržiště práce ale leží zejména v každodennosti lidí, jejich postojích a vzorcích chování. Tato část je primárně založena na terénním šetření, které proběhlo mezi obyvateli vnitřních měst v Brně a Ostravě v druhé polovině prvního desetiletí a mapuje vztahy mezi obyvateli v tomto období.

---

¹³⁴ Také proto preferují termín transformace před termínem tranzice, který naznačuje postup z jednoho stádia do druhého (Burawoy a Verdery, 1999, s. 14-17).

6.1 Sociabilita během postsocialistického období

Změny, které nastaly v České republice v 90. letech 20. století a přelomu století 21., se dotkly fungování celé společnosti a ovlivnily výrazně i způsob života obyvatel. Podle Duffkové a Tučka (2003, s. 169-170) tyto změny lze popsat zejména jako rozrůznění a diferenciaci životních stylů (např. podle věku, pohlaví, ekonomických a sociálních možností). Rozšíření možností, otevření se světu a vnějším vlivům přineslo nové kulturní podněty, vzorce spotřebního chování i rozšíření možností seberealizace (Duffková a Tuček, 2003, s. 202). Narostl také význam a síla ekonomických a sociálně ekonomických faktorů (např. životní úroveň, sociální postavení). Pozitivně se na životní úrovni projevila demokratizace společnosti, dodržování lidských práv, zlepšení životního prostředí a zdravotní péče (Červenka, 2003, s. 130-131), současně však došlo i ke zvětšování rozdílů (např. celebrity vs. sociálně vyloučení) (Duffková a Tuček, 2003). Významně se proměnilo i demografické chování (nízká porodnost, stárnutí obyvatelstva, oslabení rodiny) (Kuchařová, 2003, s. 53).

6.2 Kdo jsou obyvatelé vnitřního města?

6.2.1 Mobilita, rezidenční preference a vztah k vnitřnímu městu v Brně a Ostravě

Diferenciace ekonomického statusu a životního stylu se odrazila i v rozrůznění rezidenčních preferencí a možností a ovlivnila i podobu sociálně-prostorové struktury měst. Lze tak vysledovat rozdíly v identitě, životním rytmu a stylu obyvatel jednotlivých lokalit: vnitřního města, sídlišť či suburbii¹³⁵ (Doležalová a Ouředníček, 2006, s. 143). Proto se v této části zaměřuji na otázku, kdo jsou obyvatelé vnitřního města – představují účastníky mého šetření, co je sem přivádí a jaký vztah vůči vnitřnímu městu zaujímají. Současně se ale zajímám i o to, zda se postoje liší mezi Brnem a Ostravou a zda tedy odráží předpokládané rozdíly v souvislosti s vývojem těchto dvou měst v posledních dvou desetiletích.

---

¹³⁵ Každodennosti a životnímu stylu v suburbánních zónách se věnovala v posledních letech celá řada studií (viz např. Doležalová a Ouředníček, 2006). Také centra měst si vysloužila pozornost díky výrazným změnám. Naproti tomu, jak poukazuje celý projekt conDENSE, vnitřním městům byla věnována pozornost mnohem méně a pokud, tak se týkala zejména hlavních měst, zatímco tzv. „sekundární“ města stála stranou pozornosti.

Přestože dotazníkové šetření odhalilo určité rozdíly v rezidenčních preferencích v souvislosti s oběma městy jako celkem, ve vztahu respondentů k vnitřnímu městu jako takovému se rozdíl mezi dvěma sledovanými městy¹³⁶ neprojevil a dotazníkové šetření ukázalo v Brně i Ostravě podobné výsledky. Naopak v obou městech můžeme sledovat podobnou heterogenitu názorů ve vztahu k vnitřnímu městu.

Co se týče spokojenosti se životem ve městě jako celku, naprostá většina respondentů v obou městech byla spokojena se životem ve městě, ve kterém žije (viz graf č. 8). Mnoho reakcí obyvatel z Ostravy přitom ukazuje, že se životní podmínky v Ostravě v poslední době zlepšují: *„Odvíjí se od společenských změn. Ostrava donedávna město, kde byla velká nezaměstnanost, člověk se musel o zaměstnání přímo rvát. Ted' se podmínky lepší, vlivem přílivu zahraničních investorů.“* *„Moc spokojený. Mám pocit, že za posledních 50 let nebylo v Ostravě lepší, co se týče kultury, životní úrovně, kromě nějakých malicherností.“* *„Ostrava získala časem na prestiži, intelektuálně už to není město horníků, hutníků, je tu čistěji, dostupnost kultury a vyžití, které tady kdysi nebylo.“*

Současně ale výpovědi obyvatel obou měst dávají znát, že rozhodující pro spokojenost se životem v daném městě nejsou pouze ekonomické ukazatele, ale celá řada dalších faktorů:

- Respondenti zmiňovali přítomnost sociálních sítí: *„Co potřebuji tady najdu,(...), mám tady rodinu a přátele.“* *„Mám tady kapelu dobrou, přátele, divadlo hraju, (...). Ač Pražák našel jsem větší pohodu tady, je to o lidech.“* *„Jak se to vezme, co do té spokojenosti, nezáleží, kde bydlíte, ale s kým to sdílíte.“* *„Co už já můžu, jsem spokojená, v domě mám kamarádku.“*
- Další poukazovali na spjatost s místem: *„Narodila jsem se tady, jsem lokální patriot, není to malé město, ale ani Praha.“* *„Brněnský patriot“* *„Je to rodné město.“* *„Dává se to dohromady, vyrůstala jsem v Ostravě, mám ráda tu naši černou Ostravu.“* *„Mám ráda Ostravu, jako rodilý Ostravák, líbí se mi, kultura, jde to dobrou cestou.“* *„Jsem tu odmala.“*

---

¹³⁶ Stále je nutné mít na paměti, že se nejedná o reprezentativní šetření a nelze je zobecnit na všechny obyvatele vnitřního města. Veškeré zde uvedené výsledky se týkají pouze v šetření zahrnutých respondentů.

- Přesto ale i životní podmínky a prostředí hrály roli: „*Mohl jsem být zaměstnaný v Praze, posledního půl roku jsem tam pracoval, ale když jsem hodnotil životní podmínky, určitě vyhrálo Brno - blízko do přírody, přehrada, rozhraní Vysočiny.*“ „*Má výhody malého města a nemá nevýhody Prahy*“.

Na druhou stranu ale v Ostravě ve výpovědích obyvatel častěji zároveň zaznívala i určitá rezignovanost (kterou jsem v Brně nezaznamenala): „*Člověk tady musí žít, tak nic jiného mu nezbyvá.*“ „*Zvyknul jsem si, na škále od 1 do 5, to není 1.*“ „*Jde to, svým způsobem ano, vždycky člověk chce víc.*“ „*Nic jiného mi nezbyvá, mám tu všechno, práci, byt, ale umřít bych tu nechtěla.*“ „*Už jsem si zvykla, nemám pro to velké nároky.*“

Co se ale týče vnitřního města samotného, jsou už výsledky v obou městech velmi podobné. Jak v Brně, tak v Ostravě se nejvíce lidí přistěhovalo ze stejné části, tzn. že i předchozí bydliště měli ve vnitřním městě, přičemž počet respondentů, kteří měli předchozí bydliště mimo město, je poměrně malý (viz graf č. 9). Možný důvod, proč se do vnitřního města stěhovalo málo lidí přímo z jiné obce, přestože skoro polovina dotázaných z Brna či Ostravy nepochází (viz graf č. 10), je možné najít v tom, že pro ně bylo nejdříve důležité bydlet ve město jako takovém, a teprve později uplatňovali své preference ohledně lokality. Respondenti komentovali svůj příchod do města slovy: „*(přišel jsem) za prací, bylo mi jedno kam, nic nerozhodovalo*“ nebo „*bylo nám jedno kam, nešli jsme vyloženě po středu, (...) nezvolili jsme si sami, byla to výměna z Plzně*“, nebo „*v Brně jsem se stěhoval asi 11x, přišel jsem za prací, poprvé jsem bydlel v Bystrci, přibližoval jsem se do centra*“.

Celkově lze říci, že motiv stěhovat se do vnitřního města byl rozhodující jen u malé části respondentů. V mnoha případech lokalita nehrála důležitou roli, ale hlavní byly jiné faktory, jako velikost bytu¹³⁷ (zejména přistěhování před rokem 89 bylo často komentováno slovy: „*Tenkrát se nemohlo moc vybírat.*“ „*Nic lepšího jsem nesehnala.*“ „*Jinde mi byt nedali.*“) nebo přítomnost rodiny či přátel („*Provdala jsem se, přišla jsem za manželem.*“ „*Přivdala jsem se.*“ „*Bylo to (předchozí byt) drahé, nezvládala jsem platit, tak jsem se přistěhovala k mamě.*“ „*V bytě je to lepší, bydlí tam kamarádi, a už tam dlouho bydleli.*“).

¹³⁷ Zejména v případech stěhování do většího bytu. V případě stěhování do menšího bytu však tato situace byla odlišná, zřejmě kvůli převažující nabídce nad poptávkou. Např. „*Manžel zemřel, měnila jsem za menší, líbil se mi, vidět Špilberk, když z většího do menšího, tak má člověk výběr*“.

Nicméně mezi dotázanými v obou městech se našli i lidé, kteří jednoznačně preferují bydlení ve vnitřním městě: „*Hledala jsem - požadavek v centru, mám dvě malé děti a zaměstnání v centru.*“ „*Jsem muzikant a herec, potřeboval jsem být v centru.*“

Přestože vnitřní město nebylo pro většinu dotázaných úmyslně volenou lokalitou, většina z nich, a to jak v Brně, tak v Ostravě, by tady chtěla zůstat (viz graf č. 11). Další preferovanou variantou bylo bydlení v rodinném domě na kraji či v okolí města. Respondenti také vnitřní město nejčastěji uváděli mezi preferované lokality pro bydlení: v Brně vnitřní město uvedla celá třetina dotázaných (viz graf č. 12), v Ostravě dokonce celá polovina (viz graf č. 13). Nicméně lze předpokládat, že tato vysoká frekvence je ovlivněna familiáritou dané lokality¹³⁸ a výsledky v jiných čtvrtích města by byly úplně jiné.

Navíc také nelze mluvit o vnitřním městě jako celku, protože v obou městech se mezi výčtem oblastí, kde se ve městě žije nejhůře, objevovaly také určité části vnitřního města, kde je vysoká koncentrace sociálně znevýhodněných obyvatel, tj. okolí Bratislavské ulice a Cejlu v Brně tzv. Bronx (viz graf č. 14) a Přívoz v Ostravě (viz graf č. 15). Více k sociálně prostorové diferenciaci v Brně viz Burjanek (1996), Steinführerová (2003), Steinführer, Pospíšilová a Grohmannová (2009), Vaishar et al. (2009) a v Ostravě Burjanek (1996) a Vaishar et al. (2009). Ukazuje se tedy, že hovoříme-li o hodnocení vnitřního města, je nutné rozlišovat mezi konkrétními „mezo- nebo dokonce mikroúrovněmi“ (Steinführer, Pospíšilová a Grohmannová, 2009, s. 144) a konkrétním obytným prostředím (ibid.).

Z výpovědí dotázaných obyvatel Brna a Ostravy lze vysledovat potvrzení první hypotézy: z výpovědí o spokojenosti se životem ve městě se zdá patrný rozdíl mezi Ostravou a Brnem v souvislosti s ekonomickou situací, i když v mnoha výpovědích je patrná i zlepšující se situace v Ostravě. Sociální sítě a navyklost na dané prostředí se nicméně ukazují jako důležité v obou městech. Do jaké míry lze tyto rozdíly zobecnit na celou populaci města, to je otázkou pro další reprezentativnější šetření.

---

¹³⁸ Na rozlišení pozitivního spojení s vlastní obytnou čtvrtí a vnějšího image čtvrti upozorňuje Steinführerová (2003, s. 184) v souvislosti s dotazníkovým výzkumem, který prováděla mezi obyvateli na Starém Brně, Ponavě a Žabovřeskách. Nejoblíbenější částí v jejím šetření byla Masarykova čtvrť, druhou nejoblíbenější Žabovřesky, ale v tomto případě to bylo ovlivněno vlastním pozitivním sebehodnocením respondentů.

Naopak pohled na život ve vnitřním městě se v těchto městech neliší. Mnoho obyvatel, přestože většina tvrdí, že je zde spokojena, se sem nepřestěhovala úmyslně. I když lidé, kteří tak vědomě učinili, se nacházejí v obou městech. Jestliže rozdíly mezi obyvateli těchto dvou vnitřních měst se v celkovém pohledu nezdají nijak výrazné, začínají se spíše rýsovat rozdíly v rámci těchto populací společné pro obě města. Výpovědi respondentů obou měst vykazují velkou variabilitu v postoji k vnitřnímu městu a každodennímu životu v těchto oblastech.

6.2.2 Každodennost obyvatel vnitřního města

Města, jak píše Darulová (2002, s. 26-27), se vždy vyznačovala (na rozdíl od rurálního prostředí) vysokou heterogenitou svých obyvatel tvořících společenské skupiny nebo subkultury vzniklé na základě etnickém, ekonomickém, konfesním, věkovém a zájmovém. V transformačním období se navíc celková heterogenizace stává ještě výraznější (viz výše). Projevuje se mimo jiné i tím, že některé kategorie obyvatelstva považují získání bydlení ve vnitřním městě za rezidenční úspěch, jiné nikoli a zejména mezi cizineckými komunitami existují takové, které město centrifukují po svém, vytvářejí si svá vlastní centra (Uherek, 2010).

Grossmann et al. (2011, s. 209-212) se (v rámci projektu conDENSE) dívají na složení obyvatel ve vnitřním městě prostřednictvím jejich vztahu k místu ve kterém žijí a vytvářejí typologii názorů rezidentů vnitřního města na bydlení a život ve vnitřních městech v Lodži, Brně a Gdaňsku. Hodnotí postoj obyvatel vnitřního města k jejich rezidenční lokalitě, zabývají se tím, jak se tam jednotliví obyvatelé dostali a do jaké míry se cítí spjatí s tímto místem. Typologie byla vytvořena na základě dvou hlavních faktorů: způsobu rozhodnutí o rezidenční lokalitě (tzn. zda se sem lidé přistěhovali záměrně nebo shodou náhod) a kritérií hodnocení rezidenčního prostředí (tzn. zda užívají emoční, nebo racionální kritéria).

Tabulka č. 7

Postoje vůči bydlení ve vnitřním městě (typologie)

Způsob rozhodnutí o rezidenční lokalitě Kritéria hodnocení vnitřního města	Záměrná volba	Náhodou	
Emocionální kritéria	Typ 1 a) Estetický urbanita	Typ 1 d) Urbanita náhodou	Typ 2 a) Frustrovaný rezident vnitřního města
Smíšená kritéria	Typ 1 b) Obecný urbanita (rovnováha mezi estetickými a funkčními preferencemi)	Typ 2 b) Ambivalentní rezident vnitřního města	
Racionální kritéria	Typ 1 c) Funkcionalistický urbanita	Typ 2 c) Pragmatický rezident vnitřního města	

Zdroj: Grossmann, et al., 2011, s. 212

Z této typologie budu vycházet ve svém dalším šetření, v rámci kterého jsem nutně musela natrefit na stejné typy obyvatel. Zajímá mě navíc, jaký je každodenní život a sociabilita těchto různých typů obyvatel vnitřního města. Liší se ve svém důsledku v souvislosti s jejich postojem vůči vnitřnímu městu? To, do jaké míry se rezidenti identifikují s jejich lokalitou, může ovlivňovat míru investice do sociálních vztahů v této lokalitě a naopak vztahy mohou ovlivňovat vztah k lokalitě.

Proto za využití této typologie představuji několik příběhů obyvatel z mého vlastního šetření a jejich postoj vůči vnitřnímu městu doplním i o popis jejich každodennosti a sociability (sociální vztahy).

Urbanité – přesvědčení rezidenti vnitřního města

V rámci sedmi typů, které Grossmann et al (2011, s. 212) vytvořili, identifikují čtyři typy, které tvoří skupinu tzv. přesvědčených rezidentů vnitřního města, které nazývají urbanité (typ 1 a-d). Tato pro vnitřní město specifická skupina „tzv. „proměstsky orientovaných obyvatel“ (jedna moje respondentka také pro sebe použila označení „centristi“) vnímá vnitřní město jako jednoznačně požadovanou a zároveň dosažitelnou variantu. Odlišují se podle toho, jestli si vnitřní město vybrali úmyslně na základě

estetických, funkčních nebo smíšených faktorů, nebo náhodou (Grossmann et al., 2011, s. 212).

Tito lidé kladně hodnotí lokalitu i typ budov: preferují staré cihlové domy se svou specifickou atmosférou a kouzlem, tak odlišnou od panelových sídlišť. Lokalita jim přitom zajišťuje snadnou dostupnost do práce, škol, školek, úřadů a dalších institucí a zároveň nabízí možnosti kulturního vyžití, kaváren a zábavy apod. Samozřejmě i ve vnitřním městě je výhodou blízký park a další zeleň (Steinführer, Pospíšilová a Grohmannová, 2009, s. 145). „Do této skupiny patří jednak mladí lidé, singles, mladé bezdětné páry, často cizinci, ale i některé mladé rodiny a lidé středního věku, kteří ve vnitřním městě žijí dost dlouho a mají k této lokalitě velmi pozitivní vztah. Většinou jsou to však lidé se středními a vyššími příjmy (a také vzděláním)“ (ibid.).

* * *

Romana (46 let) je představitelkou skupiny, kterou Grossmann et al. (2011) nazývají estetičtí urbanité. Žije v bytě ve středu Brna a jak tvrdí, je pro ni důležitější atmosféra a střed města, než praktické a funkční záležitosti. Dům stojí v oblasti pěší zóny v historické a dobře udržované části města.

Vstup do budovy ale provází několik kontrastů. S vnější upraveností domu kontrastuje staré schodiště a chodby s loupající se omítkou. Byt paní Romany se nachází v horní části domu, kde nás čeká další rozdíl. Do bytu se vstupuje z rozestavěného půdního prostoru, za kterým se nachází prostorný, velmi moderně zařízený podkrovní mezzonetový byt s rozlohou 165 m² s terasou a výhledem na Brno, kam se s rodinou (manželem a šestnáctiletým synem) před rokem přestěhovala.

Dům patří městu, ale na půdní prostor nechalo zpracovat projekt, a stavitel nabízel nově vzniklé byty na prodej¹³⁹. Noví nájemníci si sami platí rekonstrukci a stavbu, za tuto investici jim město na 30 let odpouští nájemné. Navíc Romana očekává, že se dům bude jednou privatizovat a byt přejde do jejich vlastnictví. Tato situace však vytváří dva rozdílné světy mezi starými a novými nájemníky, jak je sama reflektuje:

---

¹³⁹ Z původních plánovaných šesti bytů vzniklo nakonec osm, z nichž šest už našlo svého nového majitele/nájemníka. Rodina paní Romany na tento projekt narazila náhodou hned v jeho úvodní fázi. A zakoupila jeden byt, projekt si pak předělala podle svého.

Ta půda je jiná v tom, že budeme tady všichni noví a budeme v jednom uzavřeném horním patře, takže chtě nechtě trošičku taková enkláva to bude. A chtě nechtě jsme trošičku malinko přece jenom jiní lidé než v tom zbytku domu, v tom smyslu že je tady hodně takových těch starousedlíků, co třeba už tady bydlí, já nevím, v tom bytě už bydlí třetí generace, [...] ty lidi jsou jakoby jinak položení. Takže to nechci úplně srovnávat, myslím, že tady ta enkláva nahoře budeme trošku.

Romana a její rodina se sem přestěhovala z městského bytu ve stejné ulici, protože chtěla větší a kvalitnější byt. Nicméně lokalitu si vybrali záměrně. Líbí se jí, že žije v podstatě v historickém centru města a přitom tu je podle ní dosah služeb. Jedinou nevýhodou je obtížné parkování a doprava. V Brně i ve vnitřním městě by chtěla nadále zůstat. Rozhodně by nechtěla žít na sídlišti, ale ani v rodinném domě. Pro Romanu je důležitá atmosféra dané čtvrti. Pokud srovnává každodenní život v Brně s životem na sídlišti nebo rodinném domě v malém moravském městě, kde strávila svoje dětství, současný způsob bydlení se jí zamlouvá nejvíce:

Já jsem spokojenější teďka, já si nedovedu představit, že bych se vrátila do kteréhokoliv z těchto dvou měst, protože dneska bych se tam už trošku ukousala nudou. Že by mě naopak chyběla ta nabídka, která je tady. I přes to, že dejme tomu to bylo klidnější, řekněme možná ve zdravějším životním prostředí, i když je to otázka vždycky. A já bych to neměnila.

Romana ještě vlastní garsonku, taktéž ve vnitřním městě, kam nedávno přestěhovala svoji matku, aby jí byla nablízku. Navíc i její sestra se mezitím přestěhovala do Brna.

Romana, stejně jako její manžel, je odbornice pracující jako OSVČ. Kombinuje práci v kanceláři s prací z domova a s pracovními schůzkami a obědy s klienty, kolegy a dalšími odborníky někde ve městě. Její práce není, kromě práce doma, výlučně soustředěna do vnitřního města. Její kancelář se nachází sice mimo vnitřní město, ale ve vzdálenosti 15 minut autem od domova. S manželem mají nadprůměrné příjmy.

Mimopracovní aktivity pak zahrnují domácí práce, v poslední době byla také hodně zaměstnaná rekonstrukcí u nich doma, ale také se věnuje svým zájmům a setkáním s rodinou či přáteli:

To se většinou chodí do nějaké té restaurace. Jako dřív, ještě tak před těma asi spíš už deseti lety, jsme se víc setkávali po bytech,

to se vždycky u někoho domluvilo, ale v poslední leta se už vyloženě jde do nějaké restaurace. A možností tady je tolik, že můžeme pořád měnit.

Romana žije v místě, které si vybrala a které odpovídá jejím představám. Život ve vnitřním městě odpovídá jejímu životnímu stylu, jejím potřebám i náplni jejího každodenního života. Důležitá je pro ni atmosféra místa ve kterém žije, spolu s kulturními a dalšími možnostmi, restauracemi, místy, kde se může setkávat se svými přáteli:

No určitě, tím že nejsem zase tak sportovně založená, že bych třeba chtěla jezdit na kole a řešila, jak se s tím kolem dostat mimo centrum, tak mě to naprosto vyhovuje. Kulturních nabídek je tady přehřel, a známých tady bydlí poměrně hodně, [...] i když bych třeba si vzpomněla ve dvě odpoledne, že chci jít s někým na kávu, tak nemám problém, někoho vždycky objevím. Na cokoli samozřejmě, to kino, já nevím, kdyby mi došly knížky, knihovnu tady mám, výstavy, takže po té kulturní stránce naprosto dostatečné. [...] Já nemám pocit, [...] že by mě něco scházelo, co bych já potřebovala k běžnému životu. Ale taky nejsem úplně obrázek, protože nejsem ten sportovní typ.

* * *

Jiří (39 let), podobně jako Romana, žije v samém centru Brna a mohli bychom ho zařadit do kategorie obecného urbanity, protože oceňuje jak estetické, tak racionální výhody vnitřního města. Lokalita, ve které teď žije, se mu velmi líbí. Podle jeho názoru je to jedna z nejhezčích ulic v Brně. Oceňuje pěkné prostředí, polohu kousek u hradu a u parku, kam chodí běhat nebo na procházky. Velmi se mu také zamlouvá, že vzhledem k poloze v centru, dojde všude kam potřebuje pěšky (také jeho zaměstnání je ve vnitřním městě). To je pro něho velmi důležité:

Pak jsem přišel klidným krokem do zaměstnání, [...]. Pak jsem si zašel domů na oběd, je nutné vědět, že je to v tom vnitřním městě, že to mám kousek. Já to mám rád, protože se i projdu takhle a chodím střídavě buď do restaurace, nebo k sobě domů, jak kdy. [...] je to fajn.

Jedinou nevýhodu spatřuje v dopravní exponovanosti a s tím souvisejícím hluku, a přítomnosti uživatelů drog.

Na rozdíl od Romany ale bydlí v komerčně pronajatém bytě (2+1) s rozlohou 69 m². Žije sám, je rozvedený a v tomto bytě bydlí už šest let. Předchozí bydlení měl sice také ve vnitřním městě, ale v centru nebydlel vždycky. Dětství prožil většinou v panelových sídlištích v malých městech na severní i jižní Moravě. Do Brna přišel ve 23 letech za prací. Po studiích na vysoké škole se rozhodl zůstat. V rámci Brna se mnohokrát stěhoval: nejprve bydlel v Bystřci, ale postupně se přibližoval k centru.

Přestože by přímo v tomto domě rád nadále zůstal, není si jistý, zda to bude vzhledem k rostoucím komerčním nájům možné. Bydlí ve velmi atraktivní části Brna a jak sám tvrdí, může zde bydlet jen proto, že smlouvu s vyšší nájmu uzavíral už před lety, protože současné sazby by si už nemohl dovolit. Jeho finanční prostředky jsou nižší než v případě Romany, přestože pracuje jako odborný pracovník a kromě toho přednáší i na univerzitě a v dalších organizacích. Určitě by ale nechtěl bydlet na sídlišti.

Je pro něho důležitá dostupnost centra ať už kvůli zaměstnání, pracovním schůzkám nebo mimopracovním aktivitám. Ve vnitřním městě má nejen kancelář, ale také se zde při své práci i ve svém volném čase setkává s mnoha lidmi. Takto vzpomínal na aktivity předešlého dne:

Pak jsem měl se svým známým, kterej je psycholog, s kterým jsme konzultovali některý věci [...], schůzku tady za rohem v restauraci [...]. Takže to byla taková pracovní přátelská schůzka, to bylo hodně fajn. Jsme se tam zdrželi asi tři hodiny a ta témata byla střídavě osobní a něco lehce pracovního, to je taky v tom vnitřním městě.

Jiří je aktivní i v dalších oblastech, profesně spolupracuje s mnoha dalšími institucemi a je členem odborných sdružení. Ve městě také využívá nabídky kulturních akcí:

Shodou okolností třeba včera jsem byl pozvaný ještě na projekci filmu z Brněnský šestnáctky, zadarmo, to probíhá v devět večer, tady v domě Pánů z Kunštátu. Tam teda chodívám a pokud bych nebyl domluvený s tím kámošem, tak tam třeba jdu, takže by to byla ještě taková kultura a tak dále, toho je tady dost. Jo, minulý týden jsem byl na vernisáži, když se tady otvírala nějaká výstava. Jasně nějakých akcí je tady hodně v Brně.

Kromě víkendů, kdy si rád za turistikou vyrazí úplně mimo město, mu podle jeho názoru vnitřní město nabízí vše, co potřebuje. Kladně hodnotí i atmosféru vnitřního

města s kavárnami a letními zahrádkami, společenský život a ruch, který vnitřní město nabízí:

Přibýlo rozhodně zahrádek a přibýlo toho, že [...] víc jsou lidi v kavárnách večer, na zahrádkách, to je fajn. Jo, přece jenom vzpomínám si na to, když to Brno v létě před setměním ještě zelo prázdnotou. To je jasný, studenti vypadnou a tak dále, ale lidi nebyli zvyklí na to si vyjít, když už pomine to vedro, někde si sednout, dát si pivo, kávu, limonádu, prostě co mají rádi, teď je to vidět, že přece jenom jo. Takže jakoby ten večerní život města tady nějak je. Mám pocit, že lidi asi využívají příležitostí. Ted' jsem byl třeba na čtení Pavla Kohouta, to je tady každý rok, [...], taková akce, celý měsíc se čtou autoři ze svých děl a tak a vidím, že to je docela navštěvovaný, [...]. Ale i tak mám pocit, co se týká tedy specificky toho vnitřního města, tak mám pocit, že opravdu víc, že už to nejsou jenom studenti přes rok, ale je vidět, že to víc žije na těch ulicích. Tak celkem to vypadá pohodově, co se týká těch zahrádek. Těch je tady hodně. Já jsem byl jeden z těch, co brblal, že pořád musí něco obcházet, teď jsem radši za to, že to je.

* * *

Lukáš koupil před dvěma lety byt¹⁴⁰ v samém centru Moravské Ostravy a má nejbliže k funkčnímu urbanistovi, pro kterého převažují zejména praktické důvody.

V tomto bytě o rozloze 50 m² žije Lukáš s přítelkyní a jednou za 14 dní i se svým synem. Předchozí bydliště měl také v centru, ale stěhoval se, protože se s manželkou rozvedli. Bydlet v centru je pro něho praktické tedy i z toho důvodu, že jeho bývalá manželka se synem také žijí v centru a mají to tak k sobě blízko.

Lukáš pochází sice z Ostravy, ale stěhoval se docela často. Jednu dobu bydlel i v Brně. Vnitřní město mu naprosto vyhovuje, podle jeho slov má tak v blízkosti všechno, co k životu potřebuje. Je pro něho důležité bydlet ve starém domě. Podobně jako Jiřímu, i Lukášovi se velmi zamlouvá, že to má kousek do práce (pracuje jako manažer) a nemusí tak používat MHD. Jedinou nevýhodou je pro něho jen nedostatek zeleně.

[...] já jsem si vybral to centrum tady z toho důvodu, že já se hrozně nerad přemísťuju a že bydlím padesát metrů od práce.

---

¹⁴⁰ Tento kdysi městský byt byl zhruba před pěti lety zprivatizován. Tehdejší nájemnice ho odkoupila za Kč 70 000. Lukášovi ho pak následně prodala za Kč 1 000 000.

Jako samozřejmě když je nějaká služební cesta, nebo tak, to je něco jiného. Ale že mě poskytuje úplně všechno od těch kulturních aktivit, včetně sportovních aktivit a známých, kamarádů. Jenom ta rodina je jinde, takže to je co se týče jak kamarádů, společenských, zábavy, kultury, sportu, tak mám všechno v okruhu 300 metrů.

Naopak by nechtěl bydlet na sídlišti nebo v satelitních městečkách či periferiích. Srovnání se životem na sídlišti má z vlastní zkušenosti, a to nejenom z dětství, kdy na ostravském sídlišti vyrůstal, ale i z dospělého života:

Já jsem vyrůstal na sídlišti, kde skutečně bylo, když už nějaký společenský styk, tak maximálně hospoda nejbližší. A skutečně i s exmanželkou jsme tam koupili první byt a nějak mi to vůbec nevyhovovalo v tom smyslu, tak že půjdeme někam do divadla nebo do kina, mě už se nechce a mě už se taky nechce, potom jako že maximálně domů. A tady to skutečně v tom centru i co se týče třeba těch dětí, že i ty kroužky jsou tady, osmiletý syn chodí do bubnů a do flétny a tak. Takže je to skutečně úplně bez problémů, je schopný i dojít sám už, teďka v té druhé třídě a má to všechno pohromadě. A nestává se člověk otrokem těch dětí, že potom funguje jako taxikář, že je zaveze do jedné části města do kroužku a potom tam na něho čeká dvě hodiny a potom přijedou domů a zbývají ty dvdíčka a nic jiného. A [...] tady, co se týče těch možností mě to maximálně vyhovuje, i co se týče těch dětí, že nějaké parky, Komenského sady, kde je všechno a dá se tam s tím dítětem na brusle, na kolo, na cokoli, a tak. Takže vyloženě výběr toho místa k bydlení byl čistě záměrný, s tím že není problém dát dítě souseďce, s tím že spí, do divadla a přijít zpátky a člověk to má za dvě hodiny sklizeno a může žít.

Všechny jeho každodenní aktivity se odehrávají ve vnitřním městě, akorát návštěvy rodičů/prarodičů mimo vnitřní město.

Lukáš shledává výhody vnitřního města i pro rodiny s dětmi. Domnívá se, že je to zde pro něho jednodušší než na kraji města. Dosažitelnost zaměstnání i ostatních aktivit znamená, že téměř nemusí opouštět vnitřní město a veškerý jeho každodenní život probíhá zde:

[...] průměrný všední den je jakože se ráno vstane, [...] a potom záležit, jestli mám svoje rodičovské povinnosti nebo ne, ale v případě, že jo, tak odvedu syna do školy nebo na nějaké ty aktivity, pak jdu do práce, nějak ho zaopatřím a něco spolu podnikneme v tom vnitřním městě, pak je pohádka a jdem spát. To je jedna varianta všedního dne. Druhá varianta všedního dne

je s přítelkyní, který může vypadat tak, že se ráno vstane, potom se jde do práce, potom se obejdou nějaké schůzky, nějaké jednání, potom se jde do divadla, na večeri, do kina, nebo jenom třeba sednout. A potom je třetí varianta, která je ve formě kamarádů, kde se přijde z práce a jde se někde popovídat ve společnosti, ale je to všechno ve vnitřním městě.

Navíc se Lukáš aktivně zajímá o dění a správu jeho městské čtvrti. S jejím vývojem, ale i města Ostravy jako celku je spokojený:

Mám pocit, že za posledních 15 roků nebylo v Ostravě lepší - co se týče kultury, životní úrovně, kromě nějakých malicherností. [...] Jsem tak trochu patriot. V Ostravě to jde pomaleji než v jiných městech např. zastavování proluk, ale jde to, je to na dobré cestě.

* * *

Poslední typ urbanitů, urbanité náhodou, se od předchozích liší tím, že si bydlení v této části města tak úplně úmyslně ne zvolili. Navzdory tomuto faktu se ale se svojí lokalitou postupně identifikovali (Grossmann et al., 2011). Tak lze popsat vztah Šárky (60 let) k vnitřnímu městu.

Šárka je rodilá Ostravačka. Narodila se v Mariánských Horách. Krátce na to se však s rodiči přestěhovala do novostavby ve Vítkovicích. Když se vdala, získali s manželem byt v Přívoze (část vnitřního města). Po narození třetího dítěte se jí podařilo¹⁴¹ vyměnit dvoupokojový byt za třípokojový, který se nacházel shodou okolností také ve vnitřním městě (i když na jeho opačném konci). Zde žila třináct let. Když děti odrostly a zůstala sama, hledala zase něco menšího. Přes realitku si našla současný družstevní byt o rozloze 42 m², ve kterém sama se psem bydlí již desátým rokem. Přestože vlastně celý dospělý život strávila ve vnitřním městě, ani tento ani předchozí byty nevolila kvůli lokalitě. Přesto se jí tato lokalita zamlouvá a bydlení zde hodnotí pozitivně:

Jinak já jsem tu spokojená. Každý: Ježíš Přívoz! Přívoz byl kdysi ta nejlepší čtvrť ostravská, tady byli sami lékaři. (...) jak je tady ten červený barák, to byly byty lékařů, doktorů, advokátů, soudců. Přívoz byl nejkrásnější. Teď se to už vylepšilo, zrenovalo, některé ty baráky jsou krásny, to si všimněte jak je to omítnuté, jak to krásně vynikne. Ale některé zas, oni to

---

¹⁴¹ Náhodou s jedním pacientem z ordinace, kde pracovala.

nevrátili, nebo to nikdo nechtěl, tak je to zas takové, jak pěst na oko.

Nutno ale podotknout, že žije v předním Přívozu, tzn. lokalitě bezprostředně přilehlé centru města (nikoliv v Přívozu zadním, který je mnoha obyvateli vnímán velmi negativně – viz předchozí kapitola – a tento pohled se odráží i v Šárčině postoji). A chtěla by tu zůstat hlavně proto, že byt vlastním nákladem zrenovovala (i když už je v důchodě). Na svůj byt a zvládnutou rekonstrukci je náležitě hrdá. A vědomí vlastního bydlení v Šárce vyvolává i pocit sounáležitosti s lokalitou, ve které žije.

Na životě ve vnitřním městě oceňuje, že to má všude blízko. Nevýhody specifické pro vnitřní město neshledává, pouze ty pro Ostravu jako celek. Šárka nepotřebuje ke svému životu žít přímo v centru, ale lokalita vnitřního města jí nabízí dostatek možností pro její každodenní aktivity:

Já se spíš zdržuju tady. Tady to mám ráda a mě se tu líbí, ve městě tam, co ve městě, po obchodech mě nebaví chodit, já když jdu do města, tak opravdu jenom na trh, teďka v pátek se chystáme s kamoškou, [...] na Černou louku tam je trh, tam se dobře nakupuje.

Šárka je sice v důchodě, ale ještě dnes si k důchodu přivydělává jako zdravotní sestra. Pokud ale nepracuje, ve vnitřním městě, v okolí svého bydliště v podstatě tráví celý den. I její sociální život se zde odehrává. Chodí na procházky se psem Míšou do blízkého parku, kde se setkává i se svými přítelkyněmi, se sousedy navštěvuje divadlo. Přívoz a vnitřní město Šárce vyhovuje k bydlení a k trávení volného času i společenským setkáním:

To si dáváme rande vždycky v tom Komeňáku, protože to jsou kámošky též, které mají pejsky, třeba ta pani Jiřka, [...], pani Zdenka, co mi hlídala Mišánka, když jsem byla v nemocnici [...].

Mám tady souseda, který pracuje v divadle, takže když jsou nějaké pěkné představení, to on už to má v malíčku, tak vždycky: jdeš do divadla? Tak to jdem s jeho paní a v podstatě zpátky to máme z divadla doprovod, takže se nemusím bát, protože to je kus chlapa, nechodím do divadla sama nebo tak.

Paní Šárka je ve vnitřním městě starousedlice a pozitivní vztah k vnitřnímu městu si během svého života tady vybudovala.

Méně přesvědčení rezidenti vnitřního města

Ve vnitřním městě ale najdeme i skupinu méně přesvědčených rezidentů vnitřního města (2abc) (Grossmann et al., 2011, s. 212). Jsou to lidé, kteří sice ve vnitřním městě také zůstávají, jejich důvody, ale i životní styl, se však od předcházející skupiny liší. Nejsou tak jednoznační, proč žijí v této lokalitě. Bydliště ve vnitřním městě pro ně bylo spíše shodou okolností (podobně jako v předchozím případě). Při výběru bydliště u nich hrály významnější roli jiné faktory než vzhled lokality: velikost bytu, jeho cena, či blízkost rodiny. A nejsou ani přesvědčeni, zda by tady chtěli zůstat. To často závisí především na jejich ekonomické situaci a na vlastnictví bytu. Na jednu stranu důvodem setrvání může být nízká mobilita starších obyvatel, nedostatek finančních prostředků na stěhování anebo neschopnost poradit si při hledání jiného bytu, na druhou stranu mnozí pociťují tlak na to, aby se odstěhovali (zvyšující se nájem v atraktivních lokalitách, rostoucí ceny apod.).

* * *

Příkladem frustrovaného rezidenta vnitřního města je Sylva (30 let). Žije s přítelem a dvěma dětmi (třetí čeká) dva roky v pronajatém bytě o rozloze 70 m². Pochází z Brna a v rámci Brna se také dvakrát stěhovala. Předchozí bydliště měla v Žabovřeskách. Do současného bydliště se stěhovala z rodinných důvodů (neshody s matkou a bratrem). Rozhodně byt nezvolila kvůli lokalitě, ale bydlení vybírala podle ceny. Byt si pronajímají od soukromého vlastníka, ale chtějí s přítelem žádat o městský byt. Vnitřní město se jí pro bydlení moc nezamlouvá, chtěla by někam podle jejích slov, kde je klid, třeba i panelákové sídliště:

No my chceme žádat do těch Žabin. Do těch Žabin právě že. Matka (...) zjistila díky realitní kanceláři, že v Žabinách je plno starejch lidí a oni právě že ty byty, jak ty lidi umřou, tak ty byty nabízejou dál těm mladým, takže to chtěou právě že těma mladejma zaskládat. Takže ty státní byty se budou nějak rozdávat a že je tam plno volných bytů v těch Žabinách. Je tam plno volných bytů, takže uvidíme.

Kromě toho, že to má kousek do města, nenachází na bydlení ve vnitřním městě žádné klady. Nejvíce jí vadí hluk a nedostatek možností a vybavenosti pro trávení volného

času s dětmi. Tyto možnosti podle svých slov ve vnitřním městě vůbec nenachází. V tomto směru jí více vyhovovalo předchozí bydliště na sídlišti v Žabovřeskách:

Tak to jsem měla úplně perfektní. Tam jsem se opravdu nebála, kde jsem bydlela předtím, pustit holku třeba na té koloběžce, prostě aby se rozeběhla měla tam vlastně dětské hřiště, tam bylo vlastně pod barákem dětské hřiště nad náma bylo dětské hřiště

Za prvé pokud je to někde v panelákové čtvrti, tak je tam vlastně více zeleně i víc možností škol i školek, všeho.

Vnitřní město jí nevyhovuje, ani co se týče dalších aktivit a každodenního života. Vnitřní město je pro ni pouze místem bydliště, ničím více. Z jejích výpovědí vyplývá, že kromě nejnnutnějších činností (zejména doprava přes vnitřní město, některé nákupy apod.) veřejné prostory vnitřního města vůbec nevyužívá. Její každodenní aktivity a sociální kontakty se většinou odehrávají buď přímo v bytě, anebo mimo vnitřní město (školky, rodina):

Já jsem hodně, protože holka jezdila až do Žabin, já jsem opravdu chodila až do Žabin, takže to máte minimálně půlhodiny cestování tam a zpátky, takže to jsem spíše jela tam a zpátky jsem šla aspoň s děckama procházkou, aspoň abych s nima takhle byla, takže tady se moc nedá chodit po venku. Abych čekala, že mi děcko vltne pod auto nebo něco. Podle mého názoru je to špatny tady, s tím děckym koutem, nebo něco, pro ty děcka s tím hřištěm. [...] Ale celkově ohledně dětí, říkám, mě se tady nelíbí to prostředí. Nejbližší dětské hřiště je na Obilňáku a tam je buď plno, nebo jsou tam cigáni. Jo, takže tady opravdu není tolik možností někam chodit s těma dětma.

Tady nemám moc možností, mám tady pár kamarádek, které mají stejně staré děcka jak já, ale že bysme se mohly sejít každý den, to se nedá. Každá máme svůj život, každá se stará o rodinu, o děti, ale vždycky jednou za čas se sejdeme. Ta jedna kamarádka ta semka chodí pravidelně, dokonce spolu uvaříme, včera jsme po dlouhé době dělali společnou večeři.

Během týdne se navštěvuje s kamarádkami, během víkendu jezdí navštívit matku, nebo rodinu přítele:

Takže my se domluvíme a odpoledne se sejdeme. Vymyslíme vždycky něco, nějaký program. Kamoška třeba jde za přítelem, tak napíše, seš ted'ka odpoledne doma?, já říkám jo, přijde odpoledne, pokecáme. Přijde na kafčo. (...) No jak kdy, když je mě dobře, tak jdu já. Minulý rok jsem převážně chodila já k té

kamarádce, většinou se teďka scházíme tady u nás. Každý má ohled že mám dvě děti a ještě jsou těhotná.

Jinak o víkendu jezdíme převážně ke tchýni teda, ona má krásnej barák, takže děcka se tam vyblbnou, takže vždycky tam strávíme.

* * *

Ambivalentní rezidenti vnitřního města mají k vnitřnímu městu rozpolcený vztah. Jako Slávka, která žije ve stejném domě jako Romana. Obývá ale starší část domu s původními nájemníky. Sama zde bydlí již 26 let. Přestože jsou stejně staré a žijí v podstatě ve stejném místě, reprezentují obě odlišný názor a jiný životní styl i jiný pohled na vnitřní město.

Slávka pochází z malého města nedaleko Brna. Přistěhovala se sem po svatbě za manželem. V té době zde žili ještě s maminkou a prarodiči manžela. Později i s jejich dvěma dětmi. Postupně prarodiče zemřeli a syn si založil rodinu a odstěhoval se. V současnosti 140 m² městského bytu obývá spolu s manželem, dcerou a tchýní (a mnoha zvířaty). Jsou náruživí kynologové, teraristi a akvaristi.

Slávce se byt se moc líbí, a oceňuje i jeho polohu, protože to má velmi blízko do práce a děti to měly blízko do školy. Nicméně se změnou podmínek se proměňuje i její přístup a v současnosti je její vztah k vnitřnímu městu spíše ambivalentní. Stále oceňuje blízkost centra a zaměstnání, ale objevují se i nevýhody: rostoucí ceny nájmu, zboží i služeb, nedostatek lékařů a i obchodů s potravinami, obtížnost parkování, dopravní dostupnost kvůli pěší zóně:

Tady v tom středu je, dá se říct, vybavení pro toho občana docela dobrý, jenom teda tady schází potraviny, obchody s potravinama, to mizí z města závratnou rychlostí, to se prostě všechno odstěhovalo někam a parkovací místa. To je naprostá tragédie, to je naprosto nevyřešeno tady tohleto, to město vůbec nezvládá. To je taky jedna z věcí, která nás natolik trápí, že nás to nutí hledat to bydlení někde jinde. Jenomže u nás to nebude asi tak brzo, protože naše babička odmítá opustit tady střed. To ona je tady zvyklá, ona tady chce dožít a ona tady prostě. Takže pokud jsme čtyři, tak to jde, ale jak nás bude míň, tak už to nepůjde.

Nejsilnějším faktorem, který ji nutí uvažovat o změně bydliště je však zvyšující se nájem. Byt Slávky se nachází v samém centru Brna, ve velmi atraktivní lokalitě a Slávka pociťuje od města tlak, aby se odstěhovali. Má pocit, že vedení města se snaží svou politikou a přístupem, ať už úmyslně nebo neúmyslně, zbavit vnitřní město obyvatel. Stěhování tedy vnímá v budoucnosti z ekonomických důvodů jako nevyhnutelné:

[...] a hlavně mám pocit, že město Brno, jako politici nebo i úředníci, že zřejmě mají nějaký plán nás vysídlit, z toho středu města. Protože bohužel co se hodně změnilo, tak se hodně změnily ceny bytů, takže když já jsem se tam nastěhovala [...], tak jsme platili za ten úplně stejnej byt v podstatě se stejnejma úpravama, [...], tak jsme platili 1500. [...]. Teď platíme 12500 korun za ten byt. To je teda hodně velký nárůst a momentálně straší tím, že ještě zvednou od novyho roku o 50 % nájemné. [...] Vlastně teďka bydlíme v tom bytě čtyři lidi s vlastním příjmem, ale v případě, že tchýně umře, což časem k tomu určitě nějak dojde, [...] a dceři bude dvaadvacet, je pravděpodobnost, že bude žít svůj život, my s manželem ten byt neutáhneme.

Takže uvažujeme nad tím, že bysme koupili někde nějaký domek mimo, protože byt, byty jsou strašně drahý v Brně, takže nějaký domek mimo teda Brno, tak do těch 30 km od Brna a odstěhovali se tam. Ne že bysme to chtěli vysloveně, ale ekonomické tlak nás k tomu donutí.

Situaci Slávky by však nevyřešila ani privatizace domu, kdy by nájemníci měli možnost odkoupit byty do osobního vlastnictví. Přitom tato situace je jednou z reálných možností a je v jednání. Slávka sice podepsala předběžný souhlas s odkoupením bytu, ale v závislosti na ceně od toho podle svých slov odstoupí. Pravděpodobná kupní cena vzhledem k velikosti bytu a další nutné náklady na rekonstrukci bytu a domu jsou pravděpodobně nad jejich možnosti:

Ta cena není reálná, za co se tady běžně prodávají ty starý měšťansky byty. To jako, to si snad může dovolit nějaký, já nevím cizinec, ale my teda rozhodně ne. Pokud by za to chtěli, já nevím, půl milionu, tak to by člověk nějak schrastil a ještě by investoval do těch oprav, ale pokud ta cena bude vyšší než půl milionu, tak se obávám, že jim to tam nikdo nekoupí.

Na sídlišti by však bydlet nechtěla. Uvažuje spíše o bydlení mimo město. Nicméně tato situace je pro ni spíše řešení z nouze a navíc, jak sama nakonec zhodnotila nebude tak

snadno uskutečnitelná, protože si se svými příjmy s manželem nebudou moct dovolit hypotéku. Bytová situace paní Slávky tak zůstává velmi nejistá.

Vnitřní město však shledává jako příhodné pro svoje každodenní aktivity. Její všední dny jsou naplněny různými aktivitami odehrávajícími se na různých místech vnitřního města. Její všední den se odehrává také většinou pouze ve vnitřním městě. Pracuje nedaleko od svého bydliště, se psy chodí na procházku do blízkého parku, a chválí si i možnost nákupů, kultury apod.

Co se týká nákupů, tak to vnitřní město je výborný, protože vlastně vnitřní město poskytuje veškerý komfort, ať se týká divadel, kurzů, cvičení, já nevím, tady tohle je obsaženo dobře, horší je to teda s tím sportováním, jako ve volné přírodě, to teda bohužel, ale je to dány lokalitou, že jo.

No tak park, hodně, knihovnu, do knihovny chodím pravidelně, pravidelně chodím cvičit aerobic, takže to cvičím tady [...] ve škole, takže taky je to vnitřní město, teď teda budu, začnu příští týden ty jazykové kurzy, [...], to je taky vnitřní město, na kosmetiku chodím [...], jenom ke kadeřnici jezdím mimo, to mě stříhá kamarádka, [...], to ona se odstěhovala, tak to jezdím jako mimo, jinak většinou ať jsou to lékaři, kultura, do divadla, to všechno je tady v tom vnitřním městě.

* * *

Pragmatický rezident vnitřního města jako Dagmar (36 let), oceňuje zejména jeho praktické výhody. Nicméně nevylučuje, že by za určitých okolností upřednostnila bydlení někde jinde.

Dagmar pochází z Klatov, do Ostravy se přistěhovala s rodiči během dětství. Do vnitřního města a současného bydliště se původně přistěhovala spolu s manželem z jiné části města (Buškovice). Byt vyměnili za větší a v této lokalitě jim byl přidělen. Žije zde již 13 let, v současné době je rozvedená a žije s dcerou a přítelem. Byt před několika lety koupila do osobního vlastnictví. Byt se jí líbí – i když jak říká, nic jiného jí nezbyvá. Bydlení ve vnitřním městě se jí zamlouvá z praktického pohledu, je výhodné pro její současný každodenní život. Výhodou je přístupnost úřadů, do práce to má několik metrů a neztrácí tak čas dlouhou dopravou, dcera kousek do školy, dobrá

dopravní dostupnost. Nevýhodou je prašnost, nedostatek zeleně, chybějící možnosti pro děti.

Já jsem spíš zvyklá asi. [...] mám práci tady, to je jedna věc [...]. Já dělám od půl sedmé a vstávám za deset minut šest, to je ušetřený čas. V práci jsem do tří, a tři pět doma. Dcera tady má školu, kdyby se časem (dostala) na gymnázium, tak je tady gymnázium [...]. A nevyhovuje mi to asi spíš z těch, že holka má astma a je tady dost prašno, že jsme u té cesty, to mi vadí. Chybí mi tady ta zeleň, [...]. Pak mi hodně vadilo, že jsem neměla kde zaparkovat, [...]. A už hodně mě zmáhá ti lidi v tom městě i v těch supermarketech, [...]. Zase když budete na vesnici, tak vám bude vadit, že musíte dojíždět do práce, když potřebujete něco vyřídit, když musíte na úřady [...]. Všechno má svoje plus a minus, záleží, co člověk upřednostňuje, v jakém je věku.

Do budoucna sice uvažuje o tom, že by chtěla bydlet v rodinném domě na vesnici blízko města. Když o tom ale dále přemýšlí, neví, nakolik je tato představa reálná. Shledává i nevýhody bydlení na vesnici a vrací se zpátky ke kladům, které jí (vnitřní) město poskytuje:

Tak jako já můžu tady prodat byt a postavit. Ale já si nedokážu představit, já nejsem z domu, jsem nevyrostla na domě a vůbec nevím, [...]. Mě se to líbí, když někde přijedu, jo. [...] Určitě to je hezké, že, zahrada a všecko. Ale třeba sestra je z bytu na domě, [...] jí chybí prostě ten ruch, toho města, že člověk sedl na tramvaj [...] že tam nemá kam jít, že tam nikoho nezná, že tam trpí takovou izolací. Že jo, že v tom městě, že když máte takové pocity, tak co, se seberete a jdete někam mezi lidi. [...] Je to možná i o věku, když je člověk mladý, radši by byl tady, když je člověk starší, tak by si tak radši sedl někde u baráku na trávu.

Vnitřní město shledává v současnosti příhodné i z hlediska svých sociálních vazeb a společenských kontaktů – s přáteli i se sousedy. Většinu přátel a známých má, kromě svých sester a rodiny přítele, právě ve vnitřním městě. Aktivně se podílí na organizaci společenství vlastníků a opravách domu. Většina jejich každodenních aktivit se odehrává v nejbližším okolí bydliště, pro které využívá možností vnitřního města. Jak ale poznamenává, pro děti vnitřní město velké výhody nenabízí:

Možností je tady hodně, dá se jezdit na kole odsud někde, já nevím, můžete chodit cvičit, jsem chodila do cvičení, ale přes léto to není, tak jsem chodila jednou týdně na pilates tady, [...]. Akorát si myslím, že pro děti to je tady takové, ten dospělý

člověk si myslím, že si vždycky najde něco, já mám plno přátel, tam si zajdu, pro ty děti se mi to zdá tady takové, [...] že by ty děcka tady nějak běhaly venku, to nic moc teda. [...] park tam je, Komenského sady, tak oni třeba se domluví a chodí některé holky, ale je to takové jako anonymní. Moc ty děti nejsou spolu.

Dříve vlastně trávila ve městě veškerý čas, všední dny i víkendy, v současnosti ale jezdí na víkendy s přítelem k jeho rodině na vesnici nedaleko Ostravy. Nicméně pozitivně hodnotí změny, které se ve městě odehrávají, zejména opravy, které zlepšily vzhled města a oceňuje i snahu vedení města zlepšit nabídku pro děti například v parcích. Sleduje i snahu města nabídnout lidem program, i když se podle jejího názoru nesetkává zrovna s úspěchem:

Oni se snaží, aby vlastně tady přes ten víkend to centrum žilo, [...], ale myslím, že lidi po tom ani netouží. [...] Kdo si vyjíždí do města? Každý je rád, že jede na hory, a ne aby jel do města, kde centrum žije. [...] Nemám pocit, že by to mělo nějakou úspěšnost.

Suburbanité

Kromě obyvatel vnitřního města mají vliv na charakter a podobu vnitřního města i ti, kteří se z vnitřního města stěhují pryč. Mezi mými respondenty bylo poměrně dost těch, kteří toužili po bydlení v rodinném domě se zahradou v klidné okrajové části města nebo jeho nejbližším okolí. Většinou šlo o rodiny s dětmi, které se chtěly vyhnout znečištění, hluku a dopravní zátíženosti. Ne všichni si však takové bydlení mohli dovolit (Steinführer, Pospíšilová a Grohmannová, 2009).

Jednou z těch, kterým se to podařilo je Martina (31 let), která se v průběhu rozhovorů přestěhovala z vnitřního města Ostravy do její okrajové části. V současnosti žije v rodinném domě s manželem, dvěma dětmi a rodiči manžela. Do vnitřního města se přistěhovala za manželem a strávila zde jedenáct let. Byt (60 m²) měli s manželem v osobním vlastnictví. Předtím bydlela s rodiči v Porubě.

Výhody vnitřního města spatřovala pouze v tom, že měla všechno velmi blízko, ale pro ni osobně výhody žádné nenacházela. A tím spíše pro děti a jak říká, stěhovala se

zejména kvůli nim. Když srovnává život v předchozích místech bydliště, to současné se mnohem více podobá tomu v Porubě:

Tam to bylo takové, ta Poruba, [...] takové domácí, tak jak tady, tam se všichni znali a v tom městě jsem znala souseda naproti a to bylo všechno.

Současné místo i Poruba také poskytovaly lepší možnosti vyžití pro děti. Martina je na rodičovské dovolené a také pro ni vnitřní město ve srovnání se současným bydlištěm nabízelo méně možností:

Tam to bylo, tam jsem si tu práci, nebo ty aktivity musela vyhledávat, a tady, tady přijdou samy. Tady vyjdu ven a vidím, že prostě se musí, tady toto jsem tam musela hledat. Jako jít za něčím, třeba s těma dětma, jít za něčím, tady prostě člověk vyjde a čeká, co přijde samo. [...] Je to jiné, je to opravdu jiné tady.

A jestli existuje vůbec něco, co jí schází?

Ted' třeba poznávám, že mi to centrum strašně chybí, protože těch jedenáct let jsem tam bydlela a tady je fakt ticho. Ty obchody, já nejsem žádný maniak obchodní, ale ty procházky kolem, nebo večery, fakt mi to chybí, ale to jde. To jde o čas, o zvyk, že, to si časem zvyknu. Takové nutkání třeba večer nebo odpoledne, pojd' zajdem si do města, ale to přejde.

Shrnutí

Co se týče života v těchto dvou (vnitřních) městech a jejich obyvatel lze celkem přirozeně rozlišit mezi každodenností všedních dnů a každodenností víkendů. Ve všední dny se celodenní aktivity většiny obyvatel odehrávají v lokalitě vnitřního města, což je samozřejmě dáno bydlištěm samotným, ale mnohdy i blízkostí zaměstnání, škol, školek, institucí a jiných zařízení běžného života, jichž lze snadno dosáhnout pěšky, či během několika minut. Také nákupy a služby jsou dosažitelné v úzkém okruhu bydliště. Tento rys hodnotili jako praktický a výhodný všichni dotázaní.

V pohledu na vnitřní město a jeho možnosti pro volný čas a setkávání s přáteli se ale názory jednotlivých dotázaných obyvatel už rozcházely, a to v souvislosti s postojem k vnitřnímu městu jako takovému. Urbanité jsou vůči vnitřnímu městu a životu zde velmi pozitivní a shledávají možnosti vnitřního města výhodné pro svoje každodenní

činnosti. Všichni výše uvedení v podstatě také žijí velmi aktivním životem a vnitřní město jim tak nejlépe poskytuje vhodné prostředí pro naplnění svých potřeb (Romana, Jiří, Lukáš i Šárka). Pozitivně hodnotí možnosti kulturního a společenského vyžití (divadla, kina, restaurace, kavárny, významnými setkávacími a odpočinkovými místy jsou parky). Jediný rozdíl mezi Brnem a Ostravou lze snad spatřit v tom, že vnitřní město v Ostravě dokáže do určité míry uspokojit i sportovní potřeby (Lukáš).

V případě obyvatel, kteří se do vnitřního města přistěhovali spíše náhodou, jsou reakce rozporuplnější. Pro dlouhodobější rezidenty může spjatost s místem vycházet ze zvyku a u starších lidí i nízké mobility, což komentují slovy: „jsem tady doma“ nebo „zvykl jsem si tady“. Tito lidé jsou zde zvyklí, a proto jim vyhovuje i v jejich každodenním životě. Dokáží využívat možnosti, které jim vnitřní město nabízí a dokáží zde své potřeby a volný čas pohodlně naplňovat, ale další okolnosti je vedou k hledání jiné alternativy bydlení (Slávka). Jiní pozitivně reflektují možnosti vnitřního města pro svůj současný život, ale jejich potřeby se ale mohou proměnit v budoucnu (Dagmar). Životnímu stylu dalších rezidentů vnitřní město vůbec nevyhovuje, což je motivuje k hledání jiných alternativ (Sylva). Jen někteří z nich ale mají možnost se z vnitřního města odstěhovat (Martina).

Tyto rozdílné příběhy různých typů obyvatel vnitřního města, které popisovaly jejich každodenní život, tak poskytly kontext pro podrobný rozbor dvou typů sociálních vztahů obyvatel vnitřního města – příbuzenských a sousedských – kterým se věnuje následující kapitola.

6.3 Sociabilita a sociální vztahy obyvatel vnitřního města

6.3.1 Příbuzenské vztahy a domácnosti

Badatelé věnující se otázkám rodiny a demografického chování shledávají, že i v těchto oblastech života dochází v 90. letech k větší heterogenizaci a rozrůzněnosti. Kuchařová (2003, s. 46-49) upozorňuje například na rozvolňování rodinných vazeb a funkcí, snížení sňatečnosti, porodnosti (a jejich odložení do pozdějšího věku) a zvýšení rozvodovosti. Přestože rodina a manželství si uchovává vysokou hodnotu, častěji se objevují i jiné alternativy (např. život v nesezdaném svazku). V těchto přeměnách se

odrážejí jak změny ekonomických podmínek, tak i změny životního stylu a nárůst možností seberealizace.

V této části se zaměřím na některé aspekty příbuzenských a rodinných vztahů souvisejících se životem ve vnitřním městě. Z předchozích příkladů každodennosti obyvatel vnitřního města je patrné, že příbuzenské vztahy jsou důležitou součástí sociability obyvatel vnitřního města a v mnoha případech se ukázaly být i jedním z motivů pro volbu bydliště (např. přistěhování se za manželem/manželkou, bydlení v blízkosti příbuzných). Proto se v této části zaměřím na otázky, jaké jsou příbuzenské vztahy dotázaných obyvatel ve vnitřním městě, zda je přítomnost příbuzných v lokalitě důležitým motivem pro bydlení a spokojenost se životem ve vnitřním městě a jak jsou s nimi udržovány kontakty?

Co se týče přítomnosti příbuzných (kromě těch, co bydlí ve stejné domácnosti¹⁴²), v obou městech, více než třetina respondentů má příbuzné ve stejné lokalitě (tj. ve vnitřním městě) – viz graf č. 16. Pokud vezmeme v úvahu, že vzhledem k velikosti vnitřního města, jsou tito příbuzní dosažitelní během několika minut, pak data naznačují možnou shodu s Musilovými výsledky v polovině 60. let o vysoké koncentraci příbuzných ve starých nájemních budovách¹⁴³ (Musil, 2002, s. 292-293). Ale ukazuje se poměrně velký rozdíl mezi Brnem a Ostravou: zatímco v Brně je to polovina respondentů, co má příbuzné ve stejné čtvrti, v Ostravě je to „pouze“ třetina. Na druhou stranu v Ostravě pouze desetina respondentů nemá příbuzné ve městě vůbec, v Brně je to téměř třetina. To je pravděpodobně způsobeno rozdílným vymezením vnitřních měst, které pouze částečně zohlednilo jejich vývoj. Další možností by mohlo být, že vzhledem k ekonomickým podmínkám, Brno přitahuje více nově příchozích, kteří přicházejí z jiných měst např. za prací. Bylo by jistě zajímavé sledovat tyto rozdíly a motivy na reprezentativním vzorku obyvatel obou měst.

Mnoho respondentů zmínilo blízké kontakty s příbuznými a známými jako pozitivní aspekt vnitřního města. Důležitost sociálních vztahů v tomto ohledu se ukazuje faktem, že v mnoha případech hrály důležitou roli ve výběru místa bydlení. Toto zahrnuje nejenom přistěhování se ke členům rodiny nebo dědictví bytu, ale také pomoc

---

¹⁴² Tabulka č. 18 zobrazuje složení domácností respondentů.

¹⁴³ Z výsledků šetření vyplynulo, že ve starších čtvrtích nájemních domů mělo 33 % dotázaných příbuzné do vzdálenosti 10-15 minut pěší chůze (Musil, 2002, s. 292-293).

příbuzných a přátel s hledáním bytu v dané lokalitě ke koupi nebo k pronájmu, jak ukazují následující výpovědi:

Dostal jsem nabídku od známých bydlet v jejich bytě - v centru města - odjeli do Německa. (muž, 39 let, VŠ, Brno)

Bydlel jsem u rodičů, kamarádka mi nabídla podnájem, časem se stal vlastnictvím. (muž, 30 let, VŠ, Ostrava)

V domě [v jiném bytě] bydlela moje babička, tak přes ni. (muž, 38 let, VOŠ, Ostrava)

Náhodou mi doporučila jedna kolegyně, opouštěla ho [bytl], stěhovala se a tím mi ho přihrála. (muž, 47 let, vyučený, Ostrava)

Našli jsme ho přes kamaráda, který se o ten byt staral, protože jeho sestra byla mimo ČR. Nechtěl se o něho starat. Doporučil sestře, aby ho prodala. (muž, 42 let, SŠ, Ostrava)

Na otázku, jestli je pro ně důležité žít v blízkosti rodiny nebo příbuzných, více respondentů odpovědělo ano, než ne. Nicméně mnozí nechtějí žít s rodinou nebo příbuznými ve stejné ulici nebo budově, ale jejich přítomnost ve stejném městě nebo jeho okolí je ceněna pozitivně, zejména díky příležitostem k vzájemné pomoci. „Blízkost“ není dána ani tak vzdáleností, jako dosažitelností:

Tak na dosah, ale ne úplně. Tak abychom se mohli navštěvovat, ne pod jednou střechou. V žádném případě bych nechtěla bydlet s děčkama nebo s rodiči. Tak aby to člověk měl blízko. (žena, 59 let, SŠ, Ostrava)

Jsem ráda, že bydlíme blízko. (žena, 29 let, vyučená, Brno)

Určitě je to výhoda, když člověk potom potřebuje s něčím pomoci. Tím nemyslím bydlet v jednom domě. (žena, 54 let, VŠ, Brno)

Je to důležité, máme malou dcerku, je výhodné bydlet v jednom městě, hierarchie je jasná dědeček a babička. Parnerka má oba v blízkosti. (muž, 42 let, SŠ, Ostrava)

Bydlení v blízkosti rodiny a příbuzných je považováno za důležité, zejména v určitých fázích životního cyklu: s malými dětmi – rodiče vypomáhají hlídáním, ve stáří – děti pečují o své rodiče. Výjimkou nebyl ani příchod dětí za rodiči či rodičů za dětmi v těchto obdobích životního cyklu např. žena z Brna přestěhovala svoji matku z jiného

města do garsonky ve vnitřním městě Brně, aby jí mohla být na blízku, když bude potřeba. Jiní vzájemnou výpomoc komentovali následovně:

S rodiči mého muže je to takové, oni jsou strašně ochotní a strašně nám pomáhají. Ti taky nejsou z Brna, ti jsou z Pohořelic, což je 20 km jiným směrem a oni se teda snaží, jak se snaží teda brát svého prostředního vnoučka, tak teda tam od nich ta pomoc plyne i po té stránce materiální, oni nás zásobují, zásobují nás jako správní prarodiče z venkova, takže jako ano, máme ty domácí vajíčka, máme domácí maso, máme domácí zeleninu a to je něco neuvěřitelně úžasného, báječného. Pro mě je to velká pomoc. (žena, 32 let, SŠ, Brno)

[...] děda ještě jezdí na kole a stará se o zahradu a je úplně neuvěřitelný člověk, takže on za mnou přijede do práce, [...] přiveze z té zahrádky ty ředkvičky a okurky, [...], já mu poděkuju a pak zase naoplátku přijedu já k nim [...] popovídám, co nového, jakože v podstatě nic a že je všechno v pořádku a takové v podstatě půlhodinové návštěvy. U rodičů v podstatě to samé. [...] minimálně jednou týdně se vidáme o víkendu, nebo když třeba oni potřebujou s něčím pomoci, tak nebo tak. (muž, 33 let, VŠ, Ostrava)

No co se týká kontaktů s příbuznými, no tak s babičkami pochopitelně v kontaktu jsme, navíc moji maminku jsme nedávno přestěhovali z Brodu sem do Brna, sestra mezitím je taky v Brně a maminka už má dost roků, takže se to vyřešilo tím, aby byla bliž, tak je taky v Brně. (žena, 46 let, VŠ, Brno)

Význam rodiny a příbuzných ukazují také odpovědi na otázku, co je pro ně podmínkou spokojeného života. Rodina se umístila na druhém místě, hned za zdravím (viz graf č. 17). A podobně vyznívají i odpovědi na otázky o solidárních sítích. Rodina tvoří jednoznačně jejich základ. Zatímco rodina a přátelé hrály v podstatě stejnou roli co se týče podpory v osobních záležitostech, v případě finančních problémů by se mnohem více lidí obrátilo pouze na rodinu. V otázce finanční však hrála podstatnější roli i institucionální pomoc, kdy by se mnoho z nich obrátilo na banku. Ostatní skupiny jako sousedé či kolegové v práci apod. jsou zmiňováni pouze okrajově a pravděpodobně se v mnoha případech prolínají se skupinou přátel (viz příloha grafy č. 18 a 19). Co se týče toho, co se skrývá pod pojmem rodina, dotázaní v tomto případě referovali vždy k okruhu těch nejbližších příbuzných, tzn. rodiče a děti, sourozenci.

Kontakty s nejužší rodinou bývají většinou udržovány bez ohledu na vzdálenost (časté vzájemné návštěvy, pravidelné telefonické rozhovory apod.). Nejčastější jsou přitom

styky mezi rodiči a dětmi a jejich rodinami. Návštěvy (pra)rodičů často slouží jako základna k setkávání širší rodiny (jejich dětí s rodinami). Mnozí respondenti poznamenali, že po jejich smrti se tato setkání většinou rozvolňují a dochází ke generačnímu posunu. Méně často, ale stále pravidelně dochází k setkávání mezi sourozenci. Styky rodiče – děti se utužují i v určitých fázích rodinného cyklu (jak už bylo uvedeno výše, jedná se zejména o péči o malé děti, finanční výpomoc, nebo naopak péči o stárnoucí rodiče).

Naopak styky s širší rodinou jsou více ovlivněny vzdáleností. Zatímco dotázaní často uváděli, že styky s širší rodinou geograficky blízko jsou poměrně častější, či pravidelné, styky s širší rodinou geograficky vzdálenou jsou velmi limitované. Dotázaní vzpomínali například na setkání při významných životních jubileích, oslavách a rodinných událostech, jak dokládají následující výpovědi:

Udržujeme kontakt spíš s tou užší rodinou a s otcovými sourozenci, teď už je jenom strýc, a s jeho dcerami, teda mými sestřenicemi se jenom tak příležitostně vidíme, ale ne příliš často a samozřejmě s mou sestrou, která je v Brně to ano, s její rodinou, s rodinou manželova bratra taky a pak už jenom opravdu výjimečně ta širší rodina. (žena, 46 let, VŠ, Brno)

Manželova rodina je hodně pospolitá. Nebo byla víceméně víc pospolitá, tím že s nama vlastně bydlela manželova maminka a manželova babička. [...] a tím, že ten byt [...] byl takovej velkej, tak jednou za týden se tam ta rodina víceméně celá takhle sešla [...] a já teda jsem na to nebyla zvyklá a nelíbilo se mě to [...]. Ono tím že babička umřela, tak tady ta tradice našťestí [...] zanikla [...]. Já jsem říkala, dobře, klidně si to konejte, ale u nás to teda bylo patnáct let a teď to bude patnáct let u někoho jinýho, jo. [...] A kupodivu se nikdo z té rodiny té tradice neujal, jo, nikdo nebyl ochotnej tohleto dělat, takže tím pádem se to už nekoná. Navštěvujeme se. Jako manžel je jedináček, ale má dvě sestřenice, ty nás teda navštěvují, ale víceméně, vzhledem k tomu, že ty děti jejich taky odrostly, tak víceméně se staví, já nevím, třeba jednou za dva měsíce na kafe, povykládáme si, odejdou. (žena, 43 let, SŠ, Brno)

My se stýkáme pořád. S mejma příbuznejma, jako s bratrem a se sestrou, dokud byli rodiče, tak jsme se scházeli u nich [...]. Brácha bydlí v Praze, švica ve Žďáře, každej je někde jinde, tak vždycky jednou za rok. V říjnu jsme měli zrovna slezinu, že si uděláme v tym Žďáře, to máme všeci napůl, tak se tam sejdem [...], domluvíme si hospodu, protože nás už je hodně a celá ta rodina, všeci se tam sejdem, abychom se teda viděli. Jinak se

třeba s tou švicou v tom Žďáru já občas si zajedu, nebo ona přijede sem do Brna. takhle s něma do Opavy za neteří jsem teď byla s malou na tejden. [...] Hned jak jsem byla v důchodě ten první týden jsem jela se podívat. Tak takhle se navštěvujem, scházíme a tak. Říkám, jsme se třeba viděli častěji, k těm rodičům jsme přijeli a přijel tam třeba i ten brácha, jsme se viděli třeba třikrát, čtyřikrát za rok a teď se vidíme třeba s tím bráchou jednou za rok, no. [...] Jinak tady z manželovy strany, ti jsou v Brně, tak s těma se vídáme furt, ti chodí na chatu za nama [...] takže s nima se vídáme pořád. (žena, 57 let, vyučená, Brno)

Kromě geografické blízkosti, která je pro udržování vztahů mezi vzdálenějšími příbuznými jednoznačnou výhodou, hraje podle některých informantů důležitou roli i hodnotová orientace a životní styl či socioekonomické postavení příbuzných. Rozdíly vedou k méně častým vzájemným kontaktům a k napětí při těch nutných setkáních, jak dokládá následující výpověď:

Mám spoustu sestřenic a bratranců, s kterými se nevidám vůbec, [...] ta linie [...] po té tetě, [...] oni jsou trochu jiní, oni jsou takoví jako lidovější, oni jsou opravdu ztělesněním toho venkova, mají takový jiný přístup k životu, teď to nemyslím jako hodnotící, trochu primitivnější, jednodušší, to není hodnotící, prostě to tak je, oni jsou tak jako zaměřeni na ty jelítka a tak a jsou takoví trochu, a my jsme ti víc měštští, takový lehce intelektuálnější a myslím, že obě ty rodiny, obě ty větve té rodiny na sebe koukají s určitým podezřením, jsou trochu podezřaví, tak jakoby úplně nechápou životní styl toho druhého [...]. Takže fakt je to zaměřeno na tu nejužší rodinu. Bohužel ta rodina takhle moc není v tom širším, mě se to líbí, když se sjede příbuzenstvo jednou za čas, tak mě se to líbí, když to znám někde z filmu, nebo když mi o tom někdo povídá. Nebo jsem to zažil v jedné rodině. Třeba s holkou, co sem s ní chodil, to se mi prostě hrozně líbilo. Jo, jako, já si myslím, že to má svou váhu. (muž, 39 let, VŠ, Brno)

Proměnily se tedy příbuzenské vztahy? Sledují lidé nějaké změny? Z dotazníků a z rozhovorů vyplynulo, že lidé si všímají zejména demografických změn, které pozorují i vědecká šetření (viz výše), jako je posun sňatku i založení rodiny do pozdějšího věku. To zdůvodňují zejména většími možnostmi pro mladé lidi, vzrůstajícími možnostmi realizace apod., což vnímají v naprosté většině případů pozitivně. Založení rodiny se pak stává záležitostí volby a osobních preferencí, nikoliv nutností (např. pro získání bytu jako tomu bylo v období socialismu):

My jsme vyrůstali vlastně v úplně jiném zřízení či režimu [...], který prostě ovlivňoval ten život, a nebyla možnost [...] nějakých alternativ. Víceméně to fungovalo na nějakém určitém zaběhlém modelu, a myslím si, že to je i tím v té společnosti, že naše rodiče, moji rodiče se prostě brali ve věku 20, 21 let, měli mnohem dřív děti, než máme my teďka a oproti tomu, že měli mnohem snazší přístup k vlastnímu bydlení, což si myslím, že je velký rozdíl proti dnešku. [...] A myslím si, že dneska, tím že si dneska člověk může zvolit, i za těch podmínek, že prostě nebudete mít ten životní standart třeba tak vysoký, nebo bude pozdější, hlavně finančně. U nás ta otázka je, každé vám řekne, otázka financí. Myslím si, že je to otázka priorit. O tom, jak to člověk chce nebo nechce. Samozřejmě pakliže jste zvyklí na určitý standart životní, tak se s dětmi velice těžko smiřuje mladý člověk, že by měl ten standart snížit. (žena, 32 let, SŠ, Brno)

Na druhou stranu si mnozí uvědomují, že současně s tím vzrostla ale i finanční a bytová nejistota. V důsledku větší sociální nejistoty lidé nutně musí věnovat více pozornosti finančnímu zajištění rodiny. S tím souvisí nedostatek času – pro vztahy limitující prvek, který se objevoval v řadě výpovědí.

Toto byly okolnosti, které byly prezentované jako vztahy ovlivňující. Překvapivě, vztahy jako takové dotázaní spatřovali jako stejné. Jednotlivé limitující faktory tedy sice vztahy omezují, vztahy jako takové se ale nemění. Výmluvně to popisuje muž z Ostravy:

Jedině co ovlivňuje naše vztahy je čas. To ovlivňuje život jako takový. Je ho nedostatek. Volného času, ten to ovlivňuje, ovlivňuje život jako takový. Neovlivňuje vztahy. Takže člověk nemá tolik času kolik by chtěl mít třeba na příbuzné, na kamarády a známé a není to vlastně jenom otázka třeba mé osoby, ale je to dá se říct obecně. (muž, 38 let, VOŠ, Ostrava)

Více ke změně sociálních vztahů viz kapitola 6.3.

Shrnutí

Časté bydlení příbuzných ve vnitřním městě naznačuje, že může přetrvávat vysoká přítomnost příbuzných v blízkosti bydliště zjištěná v době socialismu. Výpovědi dotázaných obyvatel ukazují, že příbuzní hrají poměrně důležitou roli pro přistěhování do lokality – nejenom když se stěhují za svým partnerem, nebo když zdědí byt po příbuzném, ale aktivně pomáhají najít i bydlení (doporučí byt v lokalitě ke koupi nebo

k pronájmu). Mnoho z dotázaných považuje také za důležité nebo příjemné bydlet v blízkosti příbuzných (ne však ve stejném domě nebo ulici), ale tak na dosah pro případ potřeby, zejména kvůli výpomoci s péčí o děti, nebo pomoci rodičům ve stáří. Vzájemná výpomoc je stále hodnocena velmi kladně. Blízkost je definovaná dosažitelností nikoliv vzdáleností.

Kontakty s nejužší rodinou lidé udržují pravidelně, dalo by se říct bez ohledu na vzdálenost. Pro kontakty s širší rodinou je už geografická vzdálenost určující. Výpovědi respondentů ukazují, že geografická blízkost a shoda životního stylu a socioekonomického postavení vede k větší pravděpodobnosti vzájemných kontaktů s příbuznými.

S otázkou změny vztahů během postsocialismu si většina z dotázaných všímá všeobecných trendů: odkladů založení rodiny do pozdějšího věku díky nárůstu možností realizace a také vzhledem k ekonomickému zajištění bydlení. Rodina není, jako během socialismu, jediným způsobem realizace, nebo jediným způsobem např. jak získat státní byt. Založení rodiny se naopak může stávat vyjádřením vlastních preferencí. Rodina si nicméně uchovává významnou roli v solidárních sítích a může hrát důležitou roli v případě finanční potřeby.

6.3.2 Sousedské vztahy¹⁴⁴

V souvislosti se sousedskými vztahy ve vnitřním městě v postsocialistickém období mě zajímají podobné otázky jako v případě příbuzných. Tato kapitola tedy hledá odpovědi na otázky: Jaké jsou sousedské vztahy? Můžeme vysledovat nějaké podobnosti se sousedstvím během socialistického období? A odrážejí vztahy mezi sousedy opět i situaci v bytové politice?

Změny bytové politiky

Změny po roce 1989 se dotkly fungování celé společnosti a nutně i sféry bydlení. Reforma bytové politiky byla ale dlouho odkládána a často doprovázena rozpory a neefektivitou. Jak uvádí Donner: „navzdory vládou ospravedlňovanému rozvoji

---

¹⁴⁴ Tato část byla původně publikována jako součást textu *Sociability and tenure change. Transformation of neighbourly relations* (Mair a Pospíšilová, 2011).

skutečných tržních mechanismů systému, setrvává dřívější vše prostupující paternalismus hluboce zakořeněný ve společnosti“ (Donner, 1997, s. 76).

Část státního bytového fondu byla vrácena v restituci původním majitelům nebo jejich potomkům, většina ale byla převedena do vlastnictví měst. Města si hodlala ponechat jen 15-20 % takto nabytého majetku a velkou část zamýšlela dále zprivatizovat (Donner, 2006, s. 46). Přestože rychlost a způsob privatizace i prodejní cena jinak podobných bytů se lišila město od města – a někdy dokonce i čtvrt' od čtvrti –, velká část těchto městských bytů byla všude prodána jejich stávajícím nájemníkům (Lux, 2000, s. 10-11). Ve velké míře bylo zprivatizováno také podnikové bydlení (prodej stávajícím nájemníkům nebo jiným podnikatelským subjektům¹⁴⁵). A i dřívější bytová družstva byla transformována: buď zprivatizována do rukou členů družstva, nebo odštěpením části družstva původního vytvořila nový subjekt (Lux, 2000, s. 10-11; Donner, 2006, s. 46-7; Sýkora, 1996a).

Bez ohledu na změnu vlastnictví však ochrana nájemníků jak v městských bytech, tak částečně i v soukromém nájemním sektoru, zůstávala silná. Až do roku 2012 se zachovala regulace nájmů, které navzdory postupnému zvyšování zůstávaly několikanásobně pod úrovní tržního nájemného. Jak ukazuje Lux (2000, s. 22-35), tato situace dala vzniknout disproporcí mezi domácnostmi žijícími v bytech s regulovaným nájmem a domácnostmi pronajímajícími si byty za tržní ceny s téměř žádnou ochranou nájemníků. Nájemní regulace se neodvívěla ani od příjmů rezidentů. Proto mnoho zámožných domácností žilo v bytě s nízkým nájmem, jichž se pak nedostávalo pro skutečně potřebné domácnosti.

Placení nízkého regulovaného nájmu také omezovalo rezidenční (a pracovní) mobilitu, alespoň tu oficiální, protože mnoho bytů s regulovaným nájmem nebylo nutně obýváno oficiálními nájemníky. Ti ve skutečnosti mnohé městské byty načerno dále pronajímali a tento navíc získaný nájem si ponechávali (Kostelecký, 2000, s. 179-80; Donner, 2006, s. 40-54). Následující výpověď ženy z Brna ukazuje na takový možný „prodej“

---

¹⁴⁵ Na Ostravsku obrovské množství bytů vlastnily Ostravsko-Karvinské doly, které svoje podnikové byty neprodávaly. Většina z nich byla převedena na společnost RPG Byty, která vlastnila a spravovala 44 000 bytů. Takový bytový fond se velikostí rovnal např. bytovým fondům města jako Liberec nebo Olomouc (Jaklín, 2008).

městského bytu, nebo alespoň na obtížnost zorientovat se ve vlastnické struktuře v rámci jednoho původně městského domu:

Některé byty se podnikavějším nájemníkům podařilo prodat, přestože jsou teda městsky, tak za nějaky odstupny prostě a jsou tam myslím dva byty, myslím, že tam bydlí cizinci. [...] Cely to opravili ty byty, zřejmě v domnění, že to koupili, [...] a budou možná překvapeni, když zjistí, že ten byt je městský. [...] Takovy jako šikovni jsou nějaci, já jsem to teda taky úplně nepochopila, ale oni to fakt prodali za nějaky odstupny, prostě jako že přepustili to nájemní právo, i když já si myslím, že na to jako nájemníci neměli žádné právo. (Brno, žena, SŠ, 47 let)

Navíc díky regulaci se vyostřovaly i vztahy mezi soukromými pronajímateli a jejich nájemníky. Nájemníci se přirozeně nechtěli vzdát svých kvazi-majetkových práv¹⁴⁶, ani neměli zájem toto bydlení s regulovaným nájmem uvolnit, nebo ho koupit, či podepsat novou smlouvu (bližší) tržnímu nájmu (Lux, 2000, s. 23; Donner, 2006, s. 79). Regulace ale nekončila, dokud nebyla bytová jednotka prázdná¹⁴⁷. Proto se někteří pronajímatelé zkusili svých nájemníků zbavit jakýmikoliv prostředky, dokonce i neetickými¹⁴⁸ (Lux, 2000, s. 23; Donner, 2006, s. 47).

Proces deregulace nájemného začal v roce 2007 a regulace nájemného definitivně skončila ke konci roku 2012.

Zvyšující se tržní nájemné se stalo pro určité sociálně znevýhodněné skupiny lidí (např. důchodce) příliš vysoké. V důsledku nízké mobility zůstávali v současném bydlišti „chyceni“. Takovéto sociální nerovnosti se mohly týkat i celých lokalit, kde se pro skupiny s nižším socioekonomickým statusem nedostávalo dostupných obchodů a služeb (Musil, 1992b, s. 456, specifická situace na trhu s bydlení v Ostravě a Brně viz Haase et al., 2011).

---

¹⁴⁶ Možnost „vyměnit“ svůj nájemní byt nebo ho dokonce „předat“ příbuzným.

¹⁴⁷ Což se vzhledem k výše uvedeným nájemním výhodám nestávalo vůbec často.

¹⁴⁸ Výpověď musela být schválena soudem (oprávněným důvodem pro výpověď byla osobní bytová potřeba majitele, renovace bytu, nebo rozšíření vedlejších komerčních prostor) a ve všech případech měl nájemník nárok na náhradní bydlení. Pouze v případě neplacení nájmu či jiného nedodržování smlouvy se nemuselo jednat o ekvivalentní byt. Nicméně jestliže v domácnosti bydlelo dítě, byl vhodný náhradní byt povinný. Pomalý a nefunkční soudní systém a nedostatek náhradního bydlení, protahovalo celé řízení a soudní vystěhovávání tak i v případech jasného nedodržování smlouvy ze strany nájemníků trvalo i několik let, přičemž majitel bytu nesl všechny náklady. (Lux, 2000, s. 23; Donner, 2006, s. 47)

Setrvalé stránky sousedských vztahů

Dotazníkové šetření i následné rozhovory ukázaly, že vysoký stupeň formality charakterizoval také tehdejší sousedské vztahy ve vnitřních městech. Znalost sousedů a interakce s nimi byla často spíše povrchní. Přestože mnoho respondentů tvrdilo, že své sousedy znají, tato znalost byla vlastně zběžná. Výsledky ukázaly, že čím méně bytových jednotek¹⁴⁹, tím větší pravděpodobnost, že se sousedé navzájem budou znát. Lidé ve větších budovách (např. rohových domech) potřebují více času, aby se mohli lépe navzájem poznat. Naproti tomu respondent z velkého panelového domu se stovkami obyvatel (dům se nacházel ve vnitřním městě) prohlásil, že považuje za sousedy jen ty, „*co jsou na patře, ostatní v baráku ne*“.

Nicméně i krátkodobí rezidenti ve všech typech domů byli většinou schopni identifikovat alespoň nejbližší sousedy na stejném patře, přestože ani jejich znalost nebyla obecně moc hluboká a detailní. Zpravidla se jednalo o povědomost, kterou lze získat prostřednictvím pozorování a vzájemné interakce ve společných prostorách domu (vzájemná identifikace jako souseda, jméno, složení domácnost apod.).

Z dotazníků a rozhovorů vyplynulo, že mezilidské vztahy považovala většina dotázaných za základ toho, co si představovali pod pojmem sousedství. Většina lidí považovala svoje sousedské vztahy za dobré. Nicméně dobré vztahy popisovali jako poklidné soužití, spolupráci, vzájemnou zdvořilost a příležitostné pozdravy na chodbě a společných prostorách domu, nic víc: „*Pár slov člověk prohodí, ale pouze povrchní záležitosti*“, nebo „*Snažím se dobře vyjít, ale nezajímám se o jejich intimní život.*“

Blízké vztahy, vyhrazené pro rodinu a přátele, nebyly se sousedy běžné, jak ukazují následující výroky:

Sousedství? Já nepotřebuji sousedství. Já říkám, že každé má mít svoje soukromí. [...] Je to slušnost se pozdravit, že jo, to je samozřejmy, nezavřít druhému přímo před nosem dveře. Že bych musela extra s každým chodit na kafičko to nepotřebuju. Já mám svoje soukromí, a to chci, aby bylo. Moje rodina je přednější než nějaké sousedství (žena, 29 let, vyučená, Brno).

---

¹⁴⁹ Podle SLBD 2001 ve vnitřním městě jak v Brně tak v Ostravě má téměř 60 % domů méně než 11 bytových jednotek (Český statistický úřad, 2005).

Zase nejsem natolik komunitní typ, abych potřebovala takovéto, že se ty lidi denně navštěvují, málem si pomáhají vařit, toto zas ne. Ideální sousedství asi v nějaké té uměřené formě, že se ty lidi znají dobře, do jisté míry o sobě ledacos vědí, jsou schopni si popovídat, když se prostě domluví, večer si někde sednou, mají si o čem povídat, pomůžou si, když je potřeba, od drobností něco půjčit až po nějaké zásadnější věci, ale říkám, ne zas až takovéto pospolitě bydlení, nebo pospolitý život, to zas nemyslím. Takovej ten uměřenej střed (žena, 46, VŠ, Brno).

Tak já teda na nějaký sousedsky vztahy, že bych nějak moc přestovala, já jsem radši, když je klid. [...] Já si s nima tykám, bavíme se, ale nejsme přátelé. [...] Jsme známí, ale nejsme přátelé. A mě to takhle vyhovuje. Já nějaký styky ne, ne. Já mám svůj okruh přátel, oni mají svůj okruh přátel a takhle nám to vyhovuje. My si samozřejmě vypomůžem, když potřebujem, vím, že mě přijde balík, a že nebudu doma, vím, že bude Iva [sousedka] doma, tak na ni zazvoním, nebo ona peče, zapomene něco koupit, tak zazvoní, přijde si to vypůjčit. [...] Ale bližší přátelství ne (žena, 43, SŠ, Brno).

Pouze jedna pětina respondentů uvedla, že si se sousedy vzájemně pomáhají, včetně pomoci starším rezidentům, pomoc s menšími opravami, drobné služby jako hlídání bytu, náhradních klíčů, zalévání květin během dovolené, hlídání dětí nebo domácích zvířat, nebo vození či vyzvedávání dětí ze školy apod. Tato sousedská funkce byla hodnocena pozitivně.

Stejný počet (jedna pětina) respondentů uvedl blízké vztahy včetně návštěv. Tyto vztahy byly udržovány pouze s jednou nebo dvěma dalšími domácnostmi, zejména s těmi, které měly podobné zájmy, životní styl, věkovou strukturu nebo sociální status (např. rodiny s malými dětmi, dlouhodobí sousedé, starší ovdovělé ženy, lidé aktivně se účastnící ve stejné církvi): „Je úplně jedno, kde bydlíte, je důležité, jestli tam máte takového člověka, (...) na kterého se můžete spolehnout” (žena, 36 let, VŠ, Ostrava).

Nicméně to neznamená, že bližší vztah nemohl vzniknout i mezi poměrně odlišnými lidmi. Mezi lidmi, s kterými jsem se v rámci výzkumu setkala, jsem zaznamenala i kontakty mezi mladými respondenty a staršími lidmi z domu, mezi nimiž vznikl určitý reciproční vztah: občas se navštěvovali, starší rezidenti svým mladším sousedům vyprávěli o starých časech, historii domu, jeho obyvatelích, kteří tam žili v minulosti apod., a ti jim tak na oplátku dělali společnost a občas jim i s něčím vypomohli. Tyto

vztahy pro ně plnily určitou sociální a výpomocnou funkci, jak ukazuje následující příklad:

Navázal jsem přátelství s jednou sousedkou, s paní, která má přes osmdesát, možná devadesát let, která žije o balkón výš. Jsme si občas popovídali, když jsem byl na balkóně a potom jsem ji pozval na kávu, nebo na čaj, takže to přišla. Už je to asi tři týdny, co byla u mě, asi dvě hodiny jsme si povídali o historii toho domu, kdo tam bydlel v tom bytě, jak ty byty vypadaly, kteří tam bydlí už od šedesátých let. Bylo to hrozně fajn a máme domluveny, že ji znovu navštívím. Navíc teda žije sama a předpokládám, že tu a tam bude něco potřebovat. Není tam výtah, je v nejvyšším patře, a tak dál, jo. Takže to bylo hrozně fajn (muž, 39 let, VŠ, Brno).

Sousedské vztahy ale byly často založeny na utilitárním účelu. Například starost a péče o budovu a další funkce ve správě budovy byly rozhodným motivem pro vyvolání vztahu. Správce domu, předsedkyně, uklízečka nebo osoba vybírající za úklid domu peníze museli nezbytně navazovat vztahy a komunikovat s většinou nebo alespoň s některými obyvateli domu. Tyto funkce je nutily se vzájemně poznat a domluvit se, nebo dokonce seznamovat lidi navzájem a pomáhat jim, aby spolu vyšli. Na druhou stranu tyto vztahy byly většinou čistě utilitární, založené na nutné spolupráci a často nepřekračovaly tuto hranici.

Tam se ten vztah navazovat musí, protože tím, že jsem v tom výboru, tak musím se prostě o ten vchod starat, takže musím s nima být v kontaktu. A oni zas musí se mnou, protože když něco, tak mě musí kontaktovat (muž, 27 let, VŠ, Ostrava).

Dalším silným impulsem pro navázání vztahu mohly být například děti. Domácnosti s podobně starými dětmi tak nacházely společné zájmy a důvody a příležitosti k bližšímu styku a kontaktu, např. rodiny s malými dětmi chodily společně ven, na hřiště, na procházku apod. Přestože tyto vztahy byly poměrně blízké a intimní, když děti odrostly, většinou se oslabily nebo končily úplně:

Máme stejně starý děti, tak se známe, když jsme byly na mateřské, tak jsme spolu chodily do parku, s dětma, děti si hrály. Ale jak jsme obě začaly chodit do zaměstnání, tak vlastně tím pádem se to useklo, protože už není tolik času (žena, 43 let, SŠ, Brno).

Přestože sousedské vztahy většinou nepřekračovaly určitou hranici a lidé si navzdory fyzické blízkosti udržovali soukromí a odstup, ve vnitřním městě žili i lidé, kteří chtěli a pokusili se navázat bližší vztahy. Nicméně jejich snaha vytvořit se sousedy bližší komunitu nebyla opětována. To byl případ respondentky a její rodiny, která vymyslela projekt na vytvoření dětského hřiště ve vnitřním dvoře domu. Sehnali staré hračky z mateřských školek a spolu se sousedy se měli podílet na jejich opravě, dotvoření a vybudování celého hřiště. Bohužel tyto hračky postupně mizely nebo byly ničeny. Tato rodina se pak přestěhovala do nově postaveného bytového domu mimo město, kde, jak doufala, nalezne díky homogennějšímu prostředí převážně mladých rodin lepší šanci tento svůj sen naplnit. Tak se ukázalo, že kvalita sousedských vztahů je důležitým faktorem pro spokojenost s bydlením i lokalitou a vskutku může být dokonce i jedním z motivů změny bydliště. Následuje výpověď respondentky nespokojené se současným stavem sousedství:

Myslím si, že to ale souvisí obecně s českou společností, která není moc otevřená. [...] Je to o větší komunikaci prostě mezi těmi lidmi. Prostě nezůstávat zavřeni jenom v těch svých bytech, ale ochota k té komunikaci. Můj ideál by byl vytvořit komunitní centrum bytového nájemního domu, který by se třeba scházel ve společných prostorách (žena, 32 let, SŠ, Brno).

Na druhou stranu pouze minimum respondentů považovalo svoje vztahy se sousedy za vysloveně špatné. Rovněž, když už respondenti zmínili konflikty a hádky, obvykle mínili pouze vztahy s jednou další domácností, ne obyvateli domu jako celek. Mnohé negativní zkušenosti vyplývaly prostě jen z vzájemné fyzické blízkosti, které činí ze sousedů i svědky a pozorovatele soukromého života ostatních rodin např. hádky v domácnostech, opravy a další hluk může rušit ostatní lidi v domě. Následuje příklad takových *nesousedských* vztahů:

A ty ženy jsou prostě strašně nespokojeny. Tak jako zapšklý. To chápu, že se to může stát, asi nemají dobrou zkušenost s tím nebo oním, ale mě to ovlivňuje, to moje bydlení, docela zásadně. No ale já nemůžu zazvonit a říct, podívejte, mě vadí, jak hulákáte na svého syna a na psa, to kazí dojem z mého bydlení. To jsou věci, které se dá zazvonit a říct, tady nechávejte odpadky, já to cejtím, tak je na balkoně nenechávejte, to se dá, ale tohleto se nedá. Sousedy si člověk nevybírám a nedám se nic dělat, musím to tak přijmout (muž, 39 let, VŠ, Brno).

Nové stránky sousedských vztahů

Sousedské vztahy byly též významně ovlivněny transformací majetkových vztahů (např. privatizací) a získaly během postsocialistického období určité nové rysy. Dopad byl jak pozitivní, tak také v určitých aspektech negativní.

Převod bytů do osobního vlastnictví jejich rezidentům často přinesl pozitivní výsledek. Obyvatelé bytů vytvořili společenství vlastníků, kdy „společná starost a péče o společné prostory domu vytváří atmosféru spolupráce a důvěry“. (Steinfuhrer, Pospíšilová a Grohmannová, 2009, s. 143). Toto byl případ domu na Stojanově ulici, který ve své studii popisuje Jana Pospíšilová (Mair a Pospíšilová, 2011, s. 285-286) a také případ panelového domu, ve kterém svůj etnologický výzkum realizoval Bazac-Billaud (1996). Jeho studie potvrdila, že privatizace mohla vést k solidaritě a zodpovědnosti mezi rezidenty a k intenzifikaci sousedských vztahů.

Převod do osobního vlastnictví tak většinou vedl ke spolupráci mezi rezidenty, včetně oprav domu, během socialismu spíše zanedbávaných. Během mého výzkumu probíhaly v mnoha nedávno privatizovaných domech jak v Brně, tak v Ostravě rozsáhlé úpravy (např. výměna oken, zateplování). Během tohoto procesu často došlo k navázání kontaktů mezi obyvateli. To byl další způsob, jakým se noví sousedé dostávali do styku s ostatními v budově:

To byly obecní byty. [...], potom se to koupilo a začali jsme se o to starat. Jak si to tady uděláme, tak to budeme mít. Je to daleko lepší. Od té doby, co jsem se sem nastěhovala, se to zlepšilo. My na tom pracujeme celou tu dobu, teď už to máme, já nevím čtyři roky, je vlastnictví, tak na tom pracujeme (žena, 36 let, VŠ, Ostrava).

Tím že jsem vlastně jeden z těch vlastníků, tím jsme více v kontaktu, protože už je to takové jakoby jinčí, [...] tam se ten vztah jakoby navazovat musí (muž, 28 let, VŠ, Ostrava).

Na druhou stranu však majetkové změny mohly vést i k napětí mezi jednotlivými rezidenty. Tato situace mohla nastat například v budovách s různými nájemními a vlastnickými vztahy: například v domech kde žila polovina nájemníků s regulovanými nájemnými a druhou polovinu tvořili nájemníci s nájemnými tržními, přičemž tyto skupiny často měly také odlišné socio-ekonomické postavení. Toto soužití mohlo vytvářet pocit

ohrožení a nejistoty pro původní obyvatele. Mohli mít strach z neschopnosti platit zvyšující se nájem, který se ještě zvyšoval spolu s pocíťovaným tlakem k odstěhování se a zároveň nemožností se odstěhovat někam jinam. Tak mohly majetkové změny posilovat rozpory mezi jednotlivými skupinami:

Ti, co se stěhují teď do těch komerčních nájmu jsou vesměs mladší. Co vím, tak jeden, to jsou asi přes počítače lidi, to tak jako hodně nese, ten jeden nějaký Angličan, tam jsou nějaký dvě mlady holky, vesměs mlady lidi [...]. A ti, kteří tam dojíždí, tak to jsou starší lidi, někteří už nepracují, evidentně, [...] už nejsou v produktivním věku, pracovním a ti to asi lepší z důchodu a tak jak se dá. [...] Tak asi se to omlazuje tady tím a v zásadě si myslím, že to budou mladí lidi, kteří vydělávají dost peněz na to, aby si třeba mohli pronajmout byt v tomhle domě, v takové lokalitě (muž, 39 let, VŠ, Brno).

Navíc, jak už jsem zmínila výše, k neshodám či konfliktům mohlo docházet mezi majiteli domů a jejich nájemníky s regulovaným nájmem, což ještě více zhoršovalo špatnou atmosféru v budově.

Sousedské vztahy ovlivňovalo i prostředí a typ zástavby. K navázání sousedských vztahů přispělo i prostředí a okolí domu nabízející nějaké místo pro setkávání. Takovým sbližovacím momentem mohla být například hospůdka nebo kavárna za vedlejším domem, malé pultové obchody a jiné společné a společenské prostory, kde se mohli sousedé potkat a seznámit.

Transformace také často znamenala větší výměnu rezidentů, která navzdory tradičně dlouhé době pobytu v místě bydliště¹⁵⁰ ovlivňovala sousedské vztahy. Jestliže člověk žije v oblasti, ve které dochází k časté výměně obyvatel, tak i bez ohledu na délku svého pobytu, má méně příležitostí ke kontaktu ustavujícím vztahy, a ví, že případně navázané vztahy nebudou mít dlouhého trvání (Sampson, 1988, s. 767-768). Právě změny v bytové politice a vlastnictví nemovitostí vedly k intenzivnější výměně rezidentů, která otřásla stabilitou dosud zde žijící komunity. Tak se stalo, že i dlouhodobí obyvatelé domu ztratili předchozí kontakty i znalost ostatních rezidentů.

---

¹⁵⁰ V předchozích průzkumech uskutečněných v Brně byla průměrná doba bydlení spíše vysoká (okolo 25 let v jedné oblasti vnitřního města a 16 v jiné oblasti s vysokým podílem romské populace, Steinführer, Pospíšilová a Grohmannová, 2009, s. 143). V mnou provedeném dotazníkovém šetření (2007/8) dosahovala průměrná doba pobytu v současném bydlišti 21 let v Brně a 15 let v Ostravě. Zároveň ale v obou městech žilo 28 % z dotázaných respondentů v současném bydlišti méně než pět let.

Samozřejmě mezi jednotlivými budovami existovaly rozdíly v rychlosti a míře výměny obyvatel. Například nevyřešené majetkové vztahy, či umíst'ování a rozšiřování určitých komerčních prostor, jež mohly být z finančního hlediska pro majitele budovy výhodnější, se neslučovaly s bytovou funkcí ostatních jednotek a mohly způsobit velkou výměnu rezidentů. Tento konflikt zájmů mohl vést k velké fluktuaci nájemníků, čímž bránil vytvoření vztahu k danému domu i mezi rezidenty navzájem. Následuje příklad takového komerčního prostoru kolidujícího se zájmy nájemníků:

[Sousedé] se velice mění. Tady jsou vlastně čtyři byty, pět bytů, ale ti lidé odešli, protože [...] v tomto domě ve sklepě je diskotéka, nebo jak to říct, zábavní podnik a oni jsou docela hluční. Já si myslím, že určitě překračují nějaký hygienický limit. Akorát že, ono je to všechno takový jako na hraně, s tímto domem a se vším, protože ten majitel už vlastně ani není majitel, protože on ten dům nezkolaudoval a on vlastně platil úvěr, takže ten dům patří bance a my si tím pádem ani ho nemůžeme odkoupit. Ale ten důvod, proč ty lidé odcházeli, je, ty naši sousedi vedle, dvojí nebo trojí, už ani nevím, kolik jich bylo, kvůli tomu hluku z toho sklepa. A on vlastně, je [...] ten podnik pro toho majitele takový pravidelný přísun. Takže i proto on vlastně i zavírá oči před tím (žena, 34 let, SŠ, Brno).

Vztahy mezi studentskými domácnostmi a dalšími rezidenty

V důsledku zvyšujícího se počtu univerzitních studentů a chronického nedostatku ubytovacích míst na kolejích vzrostl ve vnitřním městě počet studentských domácností. Dopad na sousedské vztahy ve vnitřním městě v Brně a Ostravě ale nebyl zatím příliš zřetelný.

Předchozí studie ale ukázaly, že studentské domácnosti mohou mít na sousedské vztahy negativní dopad. Například studie Elizabeth L. Kenyon (1997) z univerzitního města Sunderland¹⁵¹ (UK) ukazuje, že studenti žijící v soukromých bytech bývají vnímáni ostatními obyvateli lokality nejen jako zvláštní komunita ale také jako element negativně ovlivňující sousedství. Mezi ostatními rezidenty převládá podezření, že tyto domácnosti, které jsou pravidelně během svátků a prázdnin prázdné, přitahují do oblasti krádeže a vloupání. Kromě toho se ostatní rezidenti domnívají, že kvůli neochotě

---

¹⁵¹ Sunderland má 280 tisíc obyvatel (Wikimedia Foundation, 2013). V Ostravě bylo v roce 2008 přes 33 000 vysokoškolských studentů (Bartošová, 2008) a v Brně přes 80 000 vysokoškolských studentů (Statutární město Brno, 2011b).

studentů se sousedy komunikovat narušují soudržnost a stabilitu celé komunity. A v neposlední řadě mají také vliv na zhoršení fyzického prostředí (jednak kvůli neschopnosti majitelů těchto bytů udržovat tento majetek, ale také „nepořádnosti“ studentů samých).

Výsledky studie Kenyon odráží o deset let později i zprávy z tisku v některých britských a kanadských městech. Například článek pod názvem *Students accused of turning neighbourhood into a „slum“* (*Studenti obviněni z proměny susedství ve „slum“*) (Times Higher Education, 2001) popisuje, jak se ve městě Leeds studenti koncentrují v několika oblastech vnitřního města (Headingley a Hyde Park) a jejich způsob bydlení¹⁵² a styl života se dostávají do rozporu s původními rezidenty. Podle autorů tento problém souvisí se zdvojnásobením počtu studentů na místních univerzitách v posledních deseti letech. Nicméně jako problém je vnímán až v posledním roce¹⁵³ (BBC, 2002).

Otázkou „studentifikace“ se však zabývala i další města jako Liverpool, Loughborough, Leicester, Nottingham, Southampton, Bristol, Bath, Canterbury a Peterborough např. viz *Student takeover is wrecking our neighbourhoods, say campaigners* (*Studentská dominace v lokalitě rozvrací naše susedství, říkají účastníci kampaně*) (Sapsted, 2007). Problémy jsou popisovány stejně jako ve studii Elizabeth Kenyon: hluk, odpady, anti-sociální chování, chybějící vztah k místní komunitě, pocit ostatních rezidentů, že jsou odsud vytlačováni, krádeže, nedostatečná péče o byty jak ze strany studentů tak i jejich majitelů, dočasnost bydlení a jeho cyklicita např. prázdné byty během letních prázdnin, což dále ovlivňuje také místní obchody, služby, restaurace, které jsou během tohoto období většinou zavřené a vytváří tak jakási „města duchů“.

Podobná situace byla také v některých městech v Kanadě např. ve Waterloo, místní noviny píší: *Longtime residents feel like they're being pushed out of their homes: Waterloo's first ghetto? (Dlouhodobí obyvatelé se cítí vytlačováni ze svých domovů: první ghetto ve Waterloo?)* (MacDonald, 2008).

---

¹⁵² Studenti vytváří sdílené domácnosti, známé jako HMOs - Houses in Multiple Occupancy.

¹⁵³ Dokonce byly ustanoveny organizace podporující studentské domácnosti i organizace bojující proti studentským domácnostem.

V České republice, přestože se počet studentů žijících v rezidenčních oblastech zvyšoval, nedosahoval takové intenzity, jako ve výše zmíněných případech. Ani v domech, kde žilo několik studentských domácností jsem nezaznamenala žádné vážné výhrady a stížnosti. Respondenti nicméně potvrzovali, že nedocházelo k navázání jakéhokoli vztahu s obyvateli studentských domácností. Mnohdy ani nebyli schopni identifikovat obyvatele studentských bytů, nebo neměli ponětí o tom, kolik studentů vlastně v daném bytě bydlí.

Důvodem toho byl samotný charakter, struktura a velikost studentských domácností: velké byty obýval často i větší počet studentů. Navíc byly tyto domácnosti velmi proměnlivé a to jak ve velikosti tak složení. Ne vždy tam všichni bydleli na základě smlouvy, časté byly i krátkodobé i dlouhodobější pobyty kamarádů apod. Výjimkou také nebylo předávání takovýchto studentských bytů mezi jednotlivými generacemi studentů, kdy se osazenstvo bytu mohlo vyměnit buď naráz nebo i postupně.

Studentské domácnosti samotné byly také různé. Mohly znamenat blízké vztahy a vazby, někdy i partnerské, ale v některých případech se obyvatelé jednoho (velkého) bytu ani neznali navzájem.

Následují vyjádření dvou informantů, kteří měli zkušenosti se studentskými domácnostmi v jejich domě:

Minulý rok tady vlastně bydlelo v tomhle bytě vedle strašně moc lidí, [...], to byli nějakí studenti [...] bylo jich tam, já nevím, třeba 15 a [...] a byli takoví hluční, [...]. Třeba s nima jsme neměli vůbec žádný kontakt, [...] oni byli takoví odtazítí a asi ne moc proto se nějak sblížovat. Ale to se pak těžko říká, oni tam mají železný schody a když po nich projde nahoru dolu, to se strašně..., jako je to nepříjemný, jo. Nebo měli ve zvyku a to bylo šílené, mlátit dveřma, těma vchodovýma dveřma. Opravdu vždycky, ale každý z nich, když zavíral dveře, tak s nima prásknul (žena, 35 let, SŠ, Brno).

Prostě to je dům, kde je devět bytových jednotek a polovina těch bytových jednotek se pronajímá těm studentům, kteří se střídají a druhá polovina jsou ti starousedlíci, jako se kterýma se jako tak zdravíme, bavíme, někde se tady tak potkáváme (muž, 36 let, VŠ, Ostrava).

Také studenti, s kterými jsem během svého výzkumu v Brně a Ostravě mluvila, potvrdili, že své sousedy vůbec neznají, případně pouze správce domu, se kterým nutně museli přijít do kontaktu. Díky tomu že zde neplánovali dlouhodobě zůstat, neměli žádný motiv navazovat s ostatními rezidenty vztahy.

Shrnutí

V této části jsem se zaměřila na popis susedských vztahů ve vnitřním městě v Brně a Ostravě, se zaměřením na sociabilitu, a zkoumala jsem, jak byly susedské vztahy ovlivněny post-socialistickou transformací.

Můj výzkum ukázal, že susedské vztahy a sociabilita mezi sousedy ve vnitřním městě Brně a Ostravě vykazovaly vysoký stupeň formality, který byl typický i pro období socialismu. Ačkoliv meziosobní vztahy byly centrální pro to, co si lidé představovali pod pojmem susedství, klidné soužití a spolupráce – zejména mezi lidmi sdílejícími majetek, prostory a proto i zájmy – stačily k tomu, aby lidé považovali vztahy za dobré. Znalost susedů a kontakty s nimi byly často povrchní a blízké vazby nebyly vůbec časté. Vzájemná pomoc, návštěvy a bližší vztahy charakterizovaly pouze několik případů – navíc pouze mezi dvěma nebo třemi domácnostmi v domě, nikoliv v rámci celého susedství jako celku. A to i přesto, že si lidé cenili příležitostné pomoci a možnosti spolehnout se jeden na druhého. Navíc susedské vztahy byly často založené utilitárně (např. správa budovy) a nepřekračovaly tuto hranici, protože mnoho lidí preferovalo zachování svého soukromí.

Susedské vztahy ale vykazovaly i určité nové rysy vztahující se ke změnám v bytové politice, která na ně měla různý vliv. Dopad převedení bytů do soukromého vlastnictví a ustavení společenství vlastníků bylo obecně pozitivní, protože podporovalo spolupráci mezi sousedy. Důležitou roli také hrál správce budovy a výbor, který zprostředkoval kontakt mezi rezidenty. „Vlastnictví domu může vést k tomu, že rezidenti pocítí větší zájem o susedství a koupě samotná může reprezentovat rozhodnutí vložit do susedství i city“ (Campbell, 1990, s. 144).

Nicméně několik dalších změn ovlivnilo susedské vztahy negativně. Například kombinace regulovaných a neregulovaných nájmu vytvářela napětí mezi sousedy. Vyšší

míra výměny rezidentů, způsobená převedením vlastnictví a posílená nevyřešenými problémy ohledně vlastnické struktury a nevyhovujícími nerezidenčními prostory (např. diskotéka, hospody a hlučné restaurace), oslabilu sousedské vazby.

Důsledek vzrůstajícího počtu studentských domácností zůstával nejednoznačný. Přestože jsem nezaznamenala žádné vážné stížnosti, vztahy mezi obyvateli studentských domácností a dalšími rezidenty většinou neexistovaly. Předpokládám, že situace se bude dále vyvíjet spolu s rostoucím počtem studentů a studentských domácností a určitě si zaslouží další výzkum.

6.3 Změna sociálních vztahů během postsocialistického období v názorech obyvatel vnitřního města

V předchozích částech této práce jsem si klada otázku, jaké jsou sociální vztahy a sociabilita ve vnitřních městech Brna a Ostravy v postsocialistickém období – konkrétně v druhé polovině prvního desetiletí 21. století. Tato kapitola bude věnována tomu, jaké změny vnímali samotní obyvatelé. Změnily se podle jejich názoru vztahy? A jestliže ano, jakým způsobem? Při hledání odpovědí na tyto otázky vycházím zejména z reakcí na otázku v dotazníku „Jak se podle Vašeho názoru změnilu vztahy mezi lidmi v posledních 17 letech?“ doplněné o další případné komentáře k této věci získané jak během dotazníkového šetření, tak i rozhovorů.

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že výrazná většina respondentů vnímala, že se vztahy mezi lidmi změnilu. Z toho převažoval názor, že se zhoršily. Méně respondentů se domnívalo, že se vztahy změnilu, ale nehodnotilo, zda to bylo k horšímu, nebo k lepšímu. A nejméně z nich vyjádřilo názor, že se zlepšily.

Spíše kladné hodnocení vycházelo ze dvou rovin. První souviselo s rozvojem informačních a komunikačních technologií, usnadněním komunikace mezi lidmi a snadnějším zachováním kontaktů i na dálku: „*Jsou více v kontaktu kvůli internetu a telefonům*“. Na druhou stranu si lidé ale uvědomovali i omezení tohoto technologického rozvoje i fakt, že v mnohých případech byla tato komunikace spíše povrchního charakteru.

Druhá rovina brala v potaz rozvoj demokratické společnosti, rozvoj možností a odpovědnosti za svůj život, nezávislosti na státu a větší otevřenost: „*Lidi jsou samostatnější, nejsou tak ochotni se spoléhat na něčí pomoc, hlavně nová generace se změnila*“ nebo „*Podle mě k lepšímu, víc se pročistily, je méně přetvářky a pokřivených postojů. Podle mého jsou lepší.*“

Mnoho lidí si uvědomovalo obě strany vývoje, který nastal během postsocialistického období: možnosti, které změny přinesly, i jejich nebezpečí. Vztahy mezi lidmi hodnotili ve světle probíhajících změn ve společnosti. Na jednu stranu je provázela větší nezávislost na státu, větší možnosti sebe uplatnění a komunikace s druhými lidmi. Na druhou stranu ale došlo ke ztrátě jistot, růstu rizik související s finančním zajištěním sebe a své rodiny. V důsledku toho si lidé uvědomovali rostoucí sociální nerovnosti a ohrožení. V souvislosti s heterogenizací společnosti poukazovali jak na aktivity lidí, kterým nejsou ostatní lhostejní, např. ustavení různých pomáhajících sdružení, apod., tak i na různé negativní jevy, extremistické skupiny apod. Svět se zmenšil díky rozvoji v komunikačních technologiích, ale přinesl nové výzvy a rizika. Ilustrovat to může několik vybraných komentářů:

Otevřela se spousta možností a lidé se snaží je využít. Záleží, kdo to zvládá rozumně. Někteří tzv. nestíhají a nedělá je to šťastnějšími. Lidé říkají, že nemají na nic čas, nemají čas se potkat. Komunikace má jinou hodnotu, než když museli sednout a napsat dopis. Dnes zahlcení informacemi (žena, 56 let, SŠ, Brno).

Začal vládnout finanční způsob života. Je to o tom, jestli se máte hůře nebo lépe, vše se točí okolo peněz. To ovlivňuje dřívější způsob soudržnosti. Nehodnotím, jestli je to lepší nebo horší. Jenom zlom (muž, 41, SŠ, Brno).

Hodně je to teď zaměřeno na zisk a lidi se víc bojí o sociální jistoty, ale možná mladí to tak nevnímají. Třeba my starší se bojíme, že přijdeme o práci. Na druhou stranu vznikají organizace, které se snaží pomáhat. Nedá se paušalizovat (žena, 54 let, VŠ).

Změnily se oboustranně, jak k otevřenosti, tak k šovinismu, jak pozitivně, tak negativně. Prohloubily se rozdíly (žena, 32 let, SŠ, Brno).

Většina negativních hodnocení vycházela právě z větší diverzifikace a růstu sociální a ekonomické nerovnosti mezi lidmi. Také komunikační technologie spíše vztahy

rozmělnily, než aby jim pomohly. Dotázaní mluvili o „uvolnění morálky“ a sociálních norem, růstu závisti, bezohlednosti, individualismu, odcizení, ztráty důvěry. Podobné komentáře jsem zaznamenala mezi všemi věkovými kategoriemi:

Lidé, co bydlí v baráku, už není jako rodina. Dřív jsme bydleli v domě a byli jsme jako rodina. Nemůžete nikomu věřit, ani sousedovi (muž, 26 let, vyučený, Brno).

Lidi jsou zlejší a závistivější, jeden druhému závidí (žena, 57 let, vyučená, Brno).

Změnily moc. Každý jde za svým cílem, nechci říct, že bezohledně, někdy se člověk musí ohánět. Vztahy mezi lidmi ochladly. (žena, 80 let, SŠ, Brno)

Lidi mají k sobě trošku dál. Chybí taky něco, proti čemu by se lidi spojovali – lidé měli společného nepřítele, na kterého se dalo nadávat – a to je spojovalo. A menší sociální nerovnost. Nemyslím, že to mělo zvláštní sociální hodnotu, ale klima mezi lidmi bylo trochu teplejší. Závist ale fungovala vždycky. Ale je to různé třeba ve velkém městě typu Brna, než na venkově. Ve městě určité nedůvěřivost. a míra arogance narostla. Klima politiky, ne že by lidé o tom moc přemýšleli, ale podvědomě to vnímají – vliv shora (muž, 39 let, VŠ, Brno)

Lidé jsou dále od sebe, dříve měli mnohem blíž. Z dřívějších zaměstnání jsme se sešli, pobavili mimo práci, dnes klapky na očích, pryč domů (žena, 49 let, SŠ, Ostrava).

Nejčastěji se objevovalo přesvědčení, že do vztahů mezi lidmi vstoupily peníze. To se projevovalo minimálně jako nutnost se o sebe postarat, jako nutnost vynaložit větší pracovní nasazení a kvůli tomu nezůstával dostatek času pro jejich blízké. Potřeba se finančně zajistit bránila udržování intenzivních vztahů mezi lidmi. Současně to podle nich v lidech probudilo negativní kvality jako je závist, sobeckost, apod. Postoje lidí pak odrážely, do jaké míry se konkrétně oni byli schopni novému prostředí přizpůsobit a vyrovnat se s novou situací a výzvami, které přináší.

Kdo se mají rádi chovají se dobře, ale rychlost a peníze asi fakt ty lidi zkazili, je to agresivnější (žena, 27 let, VOŠ, Brno).

Lidé jsou více závistiví. Každý chce vydělat jenom peníze. Vidí vidiny jenom v penězích, na ostatní se zapomíná. Život je uspěchaný (žena, 32 let, vyučená, Ostrava).

Posledních 12 let, k horšímu. Lidi jsou tady více závistiví. Hodně lidí si to myslí, i moji kamarádi (muž, 33 let, vyučená, Ostrava).

Strašně se všechno bere podle peněz. Pozoruju u dcery ve škole. [...] V práci pozoruju abnormální závist, [...]. Není vzájemná pomoc, každý hledí na sebe. Lidí jsou hodně pesimističtí, všechno je problém (žena, 36 let, VŠ, Ostrava).

Velmi, k horšímu. Značně, lidé jsou nevraživí. Ale není to ani tak moc v lidech, je to tou sociální nejistotou. Lidé se honí za přežitím, aby neměli dluhy. Někomu to nevadí (žena, 60, SŠ, Ostrava).

Určitě k horšímu, hodně k horšímu. Ze života se stává jeden velký kšeft (muž, 41 let, SŠ, Ostrava).

Myslím si, že se vztahy mezi lidma zhoršily, protože nemají dostatek peněz na živobytí, obtížně se hledá práce (muž, 54 let, ZŠ, Ostrava).

Někteří lidé vyjadřovali i jakousi nostalgii po předchozí zdánlivé rovnosti mezi lidmi a homogenitě společnosti. Obraz společného nepřítele a společného osudu je jakoby spojoval, vytvářel pocit jakési komunity, který se teď vytratil. V některých případech si lidé stýskali i po jindy tolik kritizovaných stránkách života v socialismu jako byla průměrnost, snaha nevybočovat nebo nucené oslavy socialistických svátků:

Změnily se k hrošímu [...]. Celý život jsem žil v podmínkách, když někdo něco věděl, podělil se např. opisování ve škole, navzájem jsme se podělili. Několik let po revoluci, někteří mladí kolegové byli o krok dále ve výpočetní technice, jeden mladší kolega mi pozastavil tiskovou frontu, zrovna jsem potřeboval něco rychle tisknout. Práce se odměňuje, podle toho, jak to má člověk u svého šéfa. Lidé si začali dělat naschvály. Čím je horší kolega, tím jsem lepší já. Dříve nikdo nechtěl být lepší – spíš šedý průměr, nebo naopak horší. Dnes individualismus a honba za něčím. Vztahy mezi lidmi z přátelských přešli v komerční (muž, 62 let, VŠ, Ostrava).

Někdo nadával na ty oslavy prvního máje, ale mě se to tak vždycky líbilo. Já jsem vždycky ráda chodila do toho průvodu vždycky, do taštičky, do tašky, do kapsy, protože kolikrát bylo ještě ráno zima, tak plaskačku rumu, že a teď jsme šli a sranda byla, i když jsme museli mávat a provolávat tu slávu a to, ale bylo to takové, aspoň na toho prvního máje jste potkala spoustu lidí, které jste nepotkala tak, nebo se ztratili přestěhováním, nebo tak. Nevím, já si myslím, že to bylo přece jenom takové uspořádanější, nebyly popsány ty zdi, ty spreje, ty neexistovaly. Alkoholici samozřejmě byli, ale rozhodně nebyli feťáci, nebyli žebráci, nebyli lidé bez domova, to neexistovalo, jo. Neviděla jste tady žebrajícího člověka. [...] No takže to tu před tou slavnou revolucí neexistovalo. [...] Já jsem nestraník, ale ten

řád tady byl takový přísnější, takový, zkrátka neexistovalo, aby někdo nepracoval, neexistovaly bordely, neexistovala prostituce nic, těch pohlavních chorob, co teďka existuje (žena, 60 let, SŠ, Ostrava).

Je zajímavé, jak tyto výroky odporují zjištěním autorů, kteří se zabývali bydlením a sousedskými vztahy za socialismu a zjistili ve vztazích zejména nedůvěru a opatrnost.

Nicméně podobně negativně převládající náhled na lidské vztahy v postsocialistickém období zaznamenaly již předcházející studie. Podobnou zkušenost měla na počátku 90. let například Haldis Haukanes (2004) během svého šetření českého venkova se zaměřením na společenský život po roce 1989. Nejedná se ale pouze o její zkušenost. Sama odkazuje například na průzkum veřejného mínění z ledna 1998 v Praze, kde 75 % respondentů uvedlo, „že vztahy mezi lidmi jsou špatné“ (ibid., s. 46). Zdá se tedy, že se jedná o celospolečenský jev, platný jak pro urbánní tak venkovské prostředí.

Haukanes si všímá toho, jak na jednu stranu tyto obavy z negativního vývoje mezilidských vztahů reflektovaly problémy spojené s transformací a vycházely tedy do určité míry z reálné situace. „Lidé jsou vystaveni novým problémům, z nichž mnohou vznikají konflikty. Může například docházet ke konfliktům ohledně vlastnictví a práv na něj. Navíc v důsledku zvýšené sociální mobility jsou společenské rozdíly zřejmější“ (ibid., s. 45).

Současně ale Haukanes ukazuje, že tato „nostalgie po minulosti“ není vázána pouze na dobu před rokem 1989, ale vztahuje se k různé minulosti, nebo i k různému geografickému prostoru. Z toho vyvozuje, že se v těchto stížnostech objevuje představa idylických vztahů v minulosti a domnívá se, že tato touha po idylickém společenství není neobvyklá pro lidi jako celek. Odvolává se na Herzfeldův „křesťanský mýtus o vyhnání z Ráje jako možný kulturní model touhy po návratu k dokonalému společenství“ (Herzfeld, 1997, s. 111, citováno v Haukanes, 2004, s. 47). Haukanes se domnívá, že se tyto stížnosti tedy mohou vztahovat k diskursu o situaci moderního života (ibid.).

Toto vysvětlení podporovala i některá vyjádření mých respondentů, že vztahy se sice zhoršily, ale ne u nich, jejich přátel nebo jejich rodiny. Oni měli to štěstí, že jejich

přátelé jsou skuteční přátelé apod. Zatímco společnost okolo se mění, jistota těch nejbližších zůstává:

Mě se to přímo nedotýká. Vím, že se změnilo, vím, že jich je hodně, vyhýbám se lidem, kteří nebudí důvěru. Ale v mém okolí se nikdo tak nezměnil“ (žena, 51 let, VŠ, Ostrava).

Mě to připadá, že lidé jsou k sobě méně ohleduplní a tolerantní, člověk je víc egoistický, více myslí na sebe než na ostatní. Spíš to vnímám v tom negativním smyslu. Sice jsme získali svobodu apod., ale lidé předtím byli víc při sobě. Z toho důvodu jsem rád, že mám tak dobré přátele (muž, 28 let, VŠ, Ostrava).

Buchowski (2001, s. 91) ve své studii tento pocit nespokojenosti, hořkosti apod., který identifikuje také v polské společnosti po roce 1989, vysvětluje určitou setrvalostí z předchozího období. Podobně jako během socialismu, tak i během postsocialismu pro lidi zůstal stát všemohoucím a podobně ho tedy vinili i ze všech neúspěchů a selhání.

Buchowski navazuje na Baumanovu metaforu transformace jako období liminality, ale upozorňuje i na její nedostatečnost:

„Toto je, kde se střední Evropa zdá nacházet nyní – ve specifickém postliminálním období v němž převažuje sociální neuspokojení, hořkost a dokonce nepřátelství. Jak jsme viděli, taková postliminalita se liší od Turnerovy. Stará politická budova byla roztavena navždy, ne pouze dočasně, a nové formy sociálního a ekonomického života se ještě nevyvinuly“ (Buchowski, 2001, s. 89).

Podle něho to souvisí i s očekáváními, které si lidé s demokratizací společnosti spojovali. Dříve nedostupné statky a možnosti jsou teď sice v dohledu, ale pro mnohé stejně zůstávají nedosažitelné. Také Buchowski odkazuje na průzkumy veřejného mínění, které odhalují nespokojenost Poláků a jejich pesimismus (Buchowski, 2001, s. 94).

Shrnutí

Domnívám se, že výpovědi obyvatel vnitřního města o vztazích mezi lidmi v postsocialistickém období odrážely všechny tři výše zmíněné faktory. Lidé reflektovali skutečné změny, které se ve společnosti odehrávaly: rozvoj komunikačních

technologií, heterogenizaci společnosti, rozrůzněním socio-ekonomického postavení. Tyto změny potvrzují i předchozí studie.

Současně převažující negativní hodnocení do určité míry vyjadřovalo i rozčarování z nenaplněných očekávání, které postsocialistická transformace přinesla (nebo nepřinesla). Pozitivnější hodnocení totiž většinou zaznívalo od mladých lidí a těch profesionálně či ekonomicky „aktivnějších“.

Navíc i fakt, že jsem zaznamenala podobné názory jako Haukanes na začátku 90. let, naznačuje, že se jedná i o určitou univerzální touhu „po idylickém společenství“. U starších lidí to sice mohlo být spojeno se vzpomínkami na mládí, které, ať už je prožili v kterékoliv době, mají pro ně nostalgickou hodnotu. Nicméně to, že podobné názory formulovali i mladí lidé, odpovídá spíše všeobecné představě o mezilidských vztazích.

Bylo by například zajímavé sledovat, jak komentují stav mezilidských vztahů soudobá média. A do jaké míry se soudobý mediální diskurz odráží ve výpovědích obyvatel? Určitě by bylo potřeba vývoj mínění lidí o vztazích mezi lidmi nadále sledovat. Například i v souvislosti s diskusí, zda je ještě možné hovořit o postsocialistické transformaci.

7. ZÁVĚR

Tato práce byla zaměřena na studium každodenního života ve vnitřních městech v Brně a Ostravě v době postsocialistické transformace. V období postsocialistické transformace prošlo Brno a Ostrava – města, která mají podobnou rozlohu, hustotu zalidnění, i počet obyvatel – celou řadou významných změn od proměny struktury průmyslu až po vzhled města a život jejich obyvatel. V souvislosti s jejich předchozím rozdílným historickým vývojem se i jejich transformace odvíjela odlišně.

Brno, město s dlouhou historií, od počátku patřilo mezi významná města českých zemí. Oproti tomu Ostrava se stala významným centrem až s objevem uhlí a rozvojem průmyslu v 18. století. Rozdílné formování města se také podepsalo na odlišném vymezení vnitřního města. Zatímco vnitřní město Brna představuje poměrně širokou, kompaktní a multifunkční oblast mezi historickým jádrem a předměstími, v Ostravě, která se utvářela jako město polycentrické, je vnitřní město poměrně malé, s mnoha cizími elementy. Obě vnitřní města jsou sociálně diferencovaná, s různou kvalitou bytové zástavby, populační strukturou a subjektivním hodnocením obyvatel města.

Po roce 1989 bylo Brno oproti Ostravě více ekonomicky flexibilní a tedy i lépe prosperující. V obou městech probíhala deindustrializace, která ale v Ostravě měla v souvislosti s předchozím jednostranným zaměřením na těžký průmysl citelnější dopad. Příkladem byla vysoká míra nezaměstnanosti, která se držela v podstatě po celé období nad úrovní nezaměstnanosti v Brně i nad celorepublikovým průměrem. Zatímco Brno se z prvotního útlumu průmyslové výroby vzpamatovalo poměrně rychle (v první polovině prvního desetiletí), Ostrava ho následovala o něco později (přestože tento trend byl zpomalen hospodářskou krizí).

Co se týče společných rysů, obě města měla klesající a stárnoucí populaci. Obě byla také ovlivněna suburbanizací, ač měla v každém městě jiný začátek a lišila se i geograficky. V obou městech také došlo k diferenciaci jednotlivých oblastí města – i v rámci vnitřního města samého můžeme najít socioekonomicky odlišné oblasti.

Z výpovědí o spokojenosti se životem ve městě se zdá patrný rozdíl mezi Ostravou a Brnem v souvislosti s ekonomickou situací, i když v mnoha výpovědích je patrná i zlepšující se situace v Ostravě. Sociální sítě a navyklost na dané prostředí se nicméně ukazují jako důležité v obou městech. Do jaké míry lze tyto rozdíly zobecnit na celou populaci města, to je otázkou pro další reprezentativnější šetření.

Nicméně pohled na život ve vnitřním městě se nelišil. V postoji k vnitřnímu městu vykazovaly výpovědi respondentů obou měst velkou variabilitu. Tyto postoje se pak odrážely i v jejich každodenním životě a nejvíce to bylo patrné v oblasti trávení volného času. Zatímco blízkost zaměstnání, škol, školek, obchodů, institucí a jiných zařízení běžného života oceňovali všichni, pozitivní možnosti kulturního, společenského vyžití a odpočinku ve vnitřním městě nacházela už jen část dotázaných obyvatel. Další sice reflektovali určité výhody pro svou současnou každodennost, uvědomovali si ale, že se jejich potřeby v budoucnu mohou proměnit. A životnímu stylu dalších rezidentů vnitřní město vůbec nevyhovovalo, což je motivovalo k hledání jiných alternativ. Ne vždy to ale bylo možné vzhledem k nízké mobilitě určité části obyvatel (např. starších obyvatel).

Pokud jde o sociabilitu samou, jmenovitě o příbuzenské a sousedské vztahy, oboje vykazovaly některé znaky, které pro ně byly typické i v předchozím období. Šetření mezi obyvateli ve vnitřním městě naznačilo vysokou přítomnost příbuzných v krátké vzdálenosti, která byla zjištěná i v době socialismu. Příbuzní také hráli poměrně důležitou roli pro přistěhování do lokality. Šlo nejenom o přistěhování se za partnerem nebo do zděděného bytu, ale i aktivní pomoc příbuzných s hledáním bydlení v lokalitě. Mnoho z dotázaných považovalo také za důležité nebo příjemné bydlet v blízkosti příbuzných (ne však ve stejném domě nebo ulici). Dosažitelnost jejich pomoci se stávala klíčovou zejména v určitých fázích životního cyklu např. výpomoc rodičů s péčí o děti u mladých rodin nebo pomoc dětí rodičům ve stáří. Blízkost byla přitom definovaná dosažitelností nikoliv vzdáleností.

Sousedské vztahy a sociabilita mezi sousedy ve vnitřním městě Brně a Ostravě vykazovaly vysoký stupeň formality. Znalost sousedů a kontakty s nimi byly často povrchní a blízké vazby nebyly vůbec časté, a to i přesto, že si lidé v naprosté většině cenili příležitostné pomoci a možnosti spolehnout se jeden na druhého. Vzájemná

pomoc, návštěvy a bližší vztahy charakterizovaly pouze několik případů. Navíc sousedské vztahy byly často založené pouze utilitárně (např. správa budovy) a nepřekračovaly tuto hranici, protože mnoho lidí preferovalo zachování svého soukromí.

Sousedské vztahy ale vykazovaly i určité nové rysy vztahující se ke změnám v bytové politice. Dopad převedení bytů do soukromého vlastnictví a ustavení společenství vlastníků bylo obecně pozitivní, protože podporovalo spolupráci mezi sousedy. Nicméně tam kde došlo ke kombinaci regulovaných a neregulovaných nájmu v jedné budově, tam změny vytvářely napětí mezi sousedy. Také vyšší míra výměny rezidentů, způsobená změnami vlastnictví nebo nevyhovujícími nerezidenčními prostory, oslabovala sousedské vazby. Důsledek vzrůstajícího počtu studentských domácností zatím zůstal nejednoznačný. Mezi obyvateli studentských domácností a dalšími rezidenty ale většinou neexistovaly žádné vztahy a lze očekávat, že situace se bude dále vyvíjet spolu s rostoucím počtem studentů a studentských domácností a určitě si zaslouží další výzkum.

Obyvatelé sami si většinou všímali proměny sociálních vztahů v posledních 17 letech. Názory rezidentů na charakter změn v mezilidských vztazích byly převážně negativní, i když se objevovalo také neutrální nebo pozitivní hodnocení. Lidé jednak reflektovali skutečné změny, které se ve společnosti odehrávaly např. rozvoj komunikačních technologií, heterogenizace společnosti, rozrůznění socio-ekonomického postavení, odklad založení rodiny do pozdějšího věku, růst možností seberealizace nebo růst sociální nejistoty. Právě sociální nejistota spolu s určitým rozčarováním z nenaplněných očekávání, které postsocialistická transformace přinesla (nebo nepřinesla), souvisela s převažujícím negativním hodnocením,.

Nicméně negativní pohled na změny ve vztazích souvisel i s tím, co Haukanes (2004) označuje jako univerzální touhu „po idylickém společenství“. Tomu napovídal i fakt, že tuto nostalgii po lepších časech v minulosti vyjadřovali i mladí lidé, kteří je sami zažít nemohli. Nebo i fakt, že lidé tyto negativní změny nespojovali se svou rodinou a nejbližšími přáteli.

Ukázalo se, že sousedské i příbuzenské vztahy tvořily zajímavou mozaiku přetrvávajících znaků, typických i pro předchozí období, a nových vlastností, které se

objevily v souvislosti s rozvojem postsocialistického uspořádání. Tato práce, prostřednictvím popisu každodenního života a vztahů konkrétních obyvatel, zmapovala sociální vztahy určité části městské populace. Etnografické zaměření práce pomohlo odhalit detaily a konkrétní rysy sociability obyvatel vnitřního města a pochopit jejich provázanost s rezidenčními změnami. Nakolik je ale možné daná zjištění zobecnit na celou městskou populaci, by ukázala až další šetření. Zajímavé by také bylo porovnat, nakolik je možné zjištěné charakteristiky najít i v jiných částech města. Případně jak se liší od městských populací v sídlech jiných velikostí a lokalitách? Nebo jak komentují stav mezilidských vztahů soudobá média? A do jaké míry se soudobý mediální diskurz odráží ve výpovědích obyvatel? Je také pravděpodobné, že sociabilita a každodennost obyvatel vnitřního města se nadále vyvíjí. Bylo by velmi zajímavé sledovat, jaký dopad měla např. plná deregulace nájmu nebo dále rostoucí množství studentských domácností.

8. SEZNAM LITERATURY A INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

- Alan, J., 1999. Rodinné vztahy a členství v KSČ. In: Konopásek, Z., ed. *Otevřená minulost*, Praha: Karolinum, s. 155-170.
- Alieva, D., 2008. Chytanie v žite každodennosti. *Sociologický časopis*, 44(5), s. 889-922.
- Anderson, E. 2001. Urban Ethnography. In: Smelser, N. J. a Baltes, P.B., eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, s. 16004-16008.
- Andrie, A., 2001. Demografická stagnace našich největších měst. *Urbanismus a územní rozvoj*, IV(6), s. 19-22.
- Aronowitz, S., 2007. *The Ignored Philosopher and Social Theorist: On the Work of Henri Lefebvre*. [Online] Situations: Project of the Radical Imagination. Dostupné z: <http://ojs.gc.cuny.edu/index.php/situations/article/view/175/207> [cit. 19. 10. 2011].
- Bakala, J. et al., 1993. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Nakladatelství Sfinga.
- Barcuch, A., 1998. *Kapitoly z historie Moravské Ostravy a Přívozu*. [Česko]: Městský obvod Moravská Ostrava a Přívoz.
- Barrett, A. L., Campbell, K. E. a Miller O., 1991. Racial Differences in Urban Neighboring. *Sociological Forum*, 6(3), s. 525-550.
- Baršová, A., 2002. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: Víšek, P., ed. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, s. 5-29.
- Bartošová, M., 2008. *Ostrava už dávno není jen průmyslová*. [online] Novinky.cz. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/veda-skoly/vzdelavani/134566-ostrava-uz-davno-neni-jen-prumyslova.html> [cit. 19. 2. 2010].
- Bazac-Billaud, L., 1996. Sociální dopad privatizace bytů na sídlištích: příklad Prahy 13. In: Olivier, A. a Tuček, M., eds. *Původní a noví vlastníci: strategie nabývání majetku ve střední a východní Evropě*. Praha: CEFRES (Cahier du CEFRES, 11), s. 137-152.
- BBC, 2002. *Lobbying for licensing*. [online] Leeds features. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/leeds/citylife/headingley_issues_hmo_lobby.shtml [cit. 19. 2. 2009].

- Bernard, H. R., 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: AltaMira Press.
- Bělovský, P., 2009. Rodinné právo. In: Bobek, M., Molek, P. a Šimíček, V., eds. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, s. 463-477.
- Bierzyński, A., Grabkowska, M., Haase, A., Klusáček, P., Maas, A., Mair, J., Martinát, S., Sagan, I., Steinführer, A., Vaishar, A., Węclawowicz a Zapletalová, J., 2011. Łódź, Gdańsk, Brno and Ostrava and their Inner Cities: Urban and Demographic Development during Post-socialism. In: Haase, A., Steinführer, A., Kabisch, S., Grossmann, K. a Hall, R., eds. *Residential Change and Demographic Challenge: the Inner City of East Central Europe in the 21st Century*. Farnham: Ashgate, s. 101-140.
- Bitušíková, A., 1999. V zdravom tele zdravý duch. Odras diferenciácie v životnom štýle obyvateľov mesta. In: Salner, P., a Beňušková, Z., eds. *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Bratislava: Ústav etnológie.
- Blechová, S., 2007. Hon na mozky. *Respekt*, 18(24), s. 17-19.
- Bočková, H., 1993. Brněnský region a jeho obyvatelé. In: *Město pod Špilberkem*. Brno: Doplněk, s. 20-31.
- Braudel, F., 1981. *Civilization and Capitalism 15th – 18th Century, Vol. I: The Structures of Everyday Life*. New York: Harper & Row.
- Brown, N., 2001a. *Robert Park and Ernest Burgess: Urban Ecology Studies, 1925*. [online] Dostupné z: <http://www.csiss.org/classics/content/26>, [cit. 27. 2. 2010].
- Brown, N., 2001b. *Henry Mayhew: London Labour and the London Poor, 1861* [online] Dostupné z: <http://www.csiss.org/classics/content/25> [cit. 7. 3. 2010].
- Buchowski, M., 2001. *Rethinking transformation: An Anthropological Perspective on Post-Socialism*. Poznań: Wydawnictwo Humaniora.
- Burawoy, M. a Verdery, K., 1999. Introduction. In: Burawoy, M. a Verdery, K., eds. *Uncertain Transition*. Lanham: Rowman & Littlefield Publisher, Inc., s. 1-17.
- Burch, T. K., 2001. Families and Households, Behavioral Demography of. In: Smelser, N. J. a Balters, P. B., eds. *International Encyclopedia of the Social &*

Behavioral Sciences. Amsterdam: Elsevier, s. 5265-5271

- Burjanek, A., 1996. *Problém urbánní deprivace*. Závěrečná práce postgraduálního doktorandského studia. Masarykova univerzita.
- Buzar, S.; Ogden, P. E. a Hall, R., 2005. Households Matter: the Quiet Demography of Urban Transformation. *Progress in Human Geography*, 29, s.2.
- Campbell, K. E., 1990. Networks Past: A 1939 Bloomington Neighborhood. *Social Forces*, 69(1), s. 139-155.
- Campbell, K. E. a Lee, B. A., 1992. Sources of Personal Neighbor Networks: Social Integration, Need, or Time? *Social Forces*, 70(4), s. 1077-1100.
- Caplow, T. a Forman, R., 1950. Neighborhood Interaction in a Homeogeneous Community. *American Sociological Review*, 15(3), s. 357-366.
- Carmon, 2001. Neighborhood: General. In: Smelser, N. J. a Balters, P. B., eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier, s. 10490-10496.
- Cibulka, P., 2004. *Správa města Brna v zrcadle staletí*. Brno: EXPO DATA spol. s r.o.
- Cibulka, P., Jordánková, H., Vyskočil, A. a Zřídka Veselý, F., 2005. Z historie podnikání. In: *Historie a současnost podnikání na Brněnsku*. Žehušice: Městské knihy s.r.o., s. 9-168.
- Červenka, J., 2003. Vývoj ekonomiky a životní úrovně. In: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 110-131.
- Český statistický úřad, 2005. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*. [online] Dostupné z: http://notes2.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/data_sldb_2001 [cit. 28. 9. 2009].
- Český statistický úřad, 2012a. *Charakteristika okresu Ostrava-město*. [online] Dostupné z: http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_ostrava_mesto [cit. 8. 10. 2012].
- Český statistický úřad, 2012b. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online] Dostupné z: <http://www.scitani.cz/> [cit. 15. 2. 2013].
- Český statistický úřad, 2013a. *Časové řady vybraných ukazatelů – Brno-město*. [online] Dostupné z:

- http://www2.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/cr_vybranych_ukazatelu_brno_mesto [cit. 28. 6. 2013].
- Český statistický úřad, 2013b. *Časové řady: Vybrané ukazatele za okres Ostrava-město v letech 2000 – 2012*. [online] Dostupné z: [http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/casova_rada_vybrane_ukazatele_za_okres_ostrava_mesto/\\$File/CZ0806.pdf](http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/casova_rada_vybrane_ukazatele_za_okres_ostrava_mesto/$File/CZ0806.pdf) [cit. 28. 6. 2013].
  - Český statistický úřad, 2013c. *Česká republika od roku 1989 v číslech*. [online] Dostupné z: http://www2.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989#05 [cit. 28. 6. 2013].
  - Český statistický úřad, 2013d. *Databáze demografických údajů za obce ČR*. [online] Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm [cit. 28. 6. 2013].
  - Darulová, J., 2002. *Mesto – priestor etnologických výskumov na príklade Banskej Bystrice*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií.
  - De Certeau, M., 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
  - Dlouhý, J., Przybylová, B. a Šerka, J., 2001. Podnikatelská historie. In: *Historie a současnost podnikání na Ostravsku*. Žehušice: Městské knihy, s. 5-136.
  - Doležalová, G. a Ouředníček, M., 2006. Životní styl obyvatel v suburbánní zóně Prahy. In: Ouředníček, M., ed. *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha: UK v Praze, s. 143-19.
  - Donner, Ch., 2006. *Housing Policies in Central Eastern Europe: Czech Republic, Hungary, Poland, Slovenia, Slovakia*. Vienna: Selbstverlag.
  - Dostál, O., 2008. *Suburbanizace na příkladu města Ostrava*. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
  - Douglas, J. D., 1971. Understanding Everyday Life. In: Douglas, J. D., ed. *Understanding Everyday Life. Toward the Reconstruction of Sociological Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, s. 3-44.
  - Duffková, J. a Tuček, M., 2003. Proměny způsobu života, in *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 168-202.
  - Duncan, O. D. a Duncan B., 1955. Residential Distribution and Occupational Stratification. *The American Journal of Sociology*, 60(5), s. 493-503.

- Durkheim, É., 2004. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Economia, a.s., 2000. *Causa Vaňkovka před rozuzlením*. [online] IHNED.cz. Dostupné z: http://vyhledavani.ihned.cz/109-785470-on-va%F2kovka-00000S_d-01 [cit. 25. 9. 2012].
- Engels, F., 1979. *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Praha: Svoboda.
- Fink, C. K., 2013. *Braudel, Fernand*. [online] Encycopaedia Britannica. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/77993/Fernand-Braudel> [cit. 19. 3. 2013].
- Fischer, C. S., 1982. *To Dwell among Friends*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fišerová, V. a Fišera, I., 1966. Rodina v sociální struktuře společnosti. In: Machonin, P., ed. *Sociální struktura socialistické společnosti*. Praha: Svoboda.
- Flodrová, M., 2008. *Brno aneb trocha povídání jak se Brno velkým Brnem stalo a jeho ulice ke svým jménům přišly*. Brno: Šimon Ryšavý.
- Freudenburg, W. R., 1986. The Density of Acquaintanceship: An Overlooked Variable in Community research? *The American Journal of Sociology*, 92(1), s. 27-63.
- Frič, P., 2008. Světlé a stinné stránky neformálních sítí v postkomunistické společnosti. *Sociologický časopis*, 44(2), s. 29-319.
- Grossmann, K., Haase, A., Steinführer, A., Grabkowska, M. a Bierzyński, A., 2011. Households as Actors II: Attitudes towards Libiny in the Inner City. In: Haase, A., Steinführer, A., Kabisch, S., Grossmann, K. a Hall, R., eds. *Residential Change and Demographic Challenge: The Inner City of East Central Europe in The 21st Century*. Farnham: Ashgate, s. 209-231.
- Gurvitch, G., 1949. Microsociology and Sociometry. *Sociometry*, 12(1/3), s. 1-31.
- Haase, A. a Steinführer, A., 200?. *New Life in Old Houses: Silent Residential Change in the Postsocialist Inner City*. [online] Evropské město. Dostupné z: http://www.evropskemesto.cz/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=565 [cit. 11. 7. 2010].
- Haase, A., Bierzyński, A., Grabkowska, M., Klusáček, P., Martinát, S., Uherek, Z. a Maas A., 2011. Old-new Diversity: Processes and Structures of Socio-

demographic change in the Inner City. In: Haase, A., Steinführer, A., Kabisch, S., Grossmann, K. a Hall, R., eds. *Residential Change and Demographic Challenge: the Inner City of East Central Europe in the 21st Century*. Farnham: Ashgate, s. 143-184.

- Haukanes, H., 2004. *Velká dramata – obyčejné životy: Post-komunistické zkušenosti českého venkova*. Praha: SocioLOGické Nakladatelství.
- Havelková, B., 2009. Generová rovnost v období socialismu. In: Bobek, M., Molek, P. a Šimíček, V., eds. *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, s. 179-206.
- Héran, F., 1987. Comment les Français voisinent. *Economie et Statistique*, 195, s. 43-59.
- Heritage, J., 1986. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Herzfeld, M., 1997. *Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation-State*. New York: Routledge.
- Hruška–Tvrdý, L., 2010a. Proměny trhu práce v Ostravě. In: *Industriální město v postindustriální společnosti, 1. díl*. Ostrava: vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, s. 103-115.
- Hunter, A., 1974. *Symbolic Communities: The Persistence and Change of Chicago's Local Communities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Christenson, J., 1983. Urbanism and Community Sentiment: Extending Wirths's Model. In: Baldassare, M., ed. *Cities and Urban Living*. New York: Columbia.
- Ivan, I. a Hruška-Tvrdý, L., 2010. Proměna migračních pohybů v Ostravě. In: *Industriální město v postindustriální společnosti, 1. díl*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, s. 87-101.
- Jacobs, K., 2006. Discourse Analysis and its Utility for Urban Policy Research. *Urban Policy and Research*, 24(1), s. 39-52.
- Jaklín, J., 2008. *Investice do nemovitostí, ceny bytů, deregulace nájmu a postavení vlastníků a nájemníků*. [online] Euroekonom.cz. Dostupné z: <http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jj-nemovitosti2> [cit. 20. 2. 2009].
- Jandourek, J., 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Janowitz, M., 1951. *The Community Press in an Urban Setting*. Chicago:

University of Chicago Press.

- Jiřík, K., 1993a. Správa města a komunální hospodářství. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 271-280.
- Jiřík, K., 1993b. Počátky tzv. socialistické výstavby města (1948-1953). In: *Dějiny Ostrava*. Ostrava: Sfinga, s. 436-491.
- Kalinová, L., 1999. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989: Studie z hospodářských dějin č. 12*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Fakulta národohospodářská
- Kasarda, J. D. a Janowitz, M., 1974. Community Attachment in Mass Society. *American Sociological Review*, 39(3), s. 328-339.
- Kenyon, E. L., 1997. Seasonal Sub-Communities: The Impact of Student Households on Residential Communities. *The British Journal of Sociology*, 48(2), s. 286-301.
- Klusáček, P., Martinát, S., Vaishar, A. a Zapletalová, J., 2007. *Brno and Ostrava: Data analysis report*. Brno: Ústav Geoniky.
- Kostecký, T., 2000. Housing and its influence on the development of social inequalities in the post-communist Czech Republic. *Czech Sociological Review* 8, s. 177-93.
- Kozlanská, P., 2012. Firmy v Brně rostou, krizi navzdory. *Brněnský.denik.cz*, [online] 25. 8. Dostupné z: <http://brnensky.denik.cz/podnikani/firmy-v-brne-rostou-krizi-navzdory-20120824.html> [cit. 22. 9. 2012].
- Kubátová, H., 2009. *Sociologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kuča, K. 2000. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha, Brno: Baset.
- Kučera, M. a Fialová, L., 1996. *Demografické chování obyvatelstva České republiky během přeměny společnosti po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kuchařová, V., 2003. Demografické změny. In: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 41-53.
- Lee, B. A., Campbell, K. E. a Miller, O., 1991. Racial Differences in Urban Neighboring. *Sociological Forum*, 6(3), s. 525-550.
- Lefebvre, H., 2002. *Critique of Everyday Life: Foundations for a Sociology of the Everyday*. London, New York: Verso.

- Lidové noviny, 2006. Zdravý dělník už hlady neumře. [online] Dostupné z: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9hgNbY36520J:www.informetal.cz/cz_seite/informetal/Novinky/060805LN.rtf+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz [cit. 14. 8. 2011].
- Löfgren. O., 2001. Everyday Life, Anthropology of. In: Smelser, N. J. a Balters, P. B., eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier, s. 4969-4972.
- Low, S. M., 2001. Urban Antropology., In: Smelser, N. J. a Balters, P. B., eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, s. 15999-16004.
- Lux, M., 2000. *The Housing Policy Change And Housing Expenditures in the Czech Republic*. Sociologický ústav AV ČR.
- MacDonald, G., 2008. *Waterloo's first ghetto?* [online] Waterloo Neighbourhood in Transition. Dostupné z: <http://universitiesneighbourhood.blogspot.cz/2008/04/waterloos-first-ghetto.html> [cit. 7. 3. 2012].
- Macmillan Reference USA, 2001.. Schutz, Alfred (1899–1959). In: *Encyclopedia of Philosophy* [online] Dostupné z: <http://www.bookrags.com/research/schutz-alfred-18991959-eoph/> [cit. 18. 4. 2010].
- Mair, J. a Pospíšilová, J. 2011. Tenure Change and Sociability: Transformation of Neighbourly Relations, In: Haase, A., Steinführer, A., Kabisch, S., Grossmann, K. a Hall, R., eds. *Residential Change and Demographic Challenge: The Inner City of East Central Europe in the 21st Century*. Farnham: Ashgate, s. 277-297.
- Mařášeje, N., 2008. Brňané pozor na Ostravu, *Brněnský.deník.cz*, [online] Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/brnane-pozor-na-ostravu20080405.html?reakce=link&id=53994 [cit. 11. 10. 2012].
- Možný, I., 1999. *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce. Sociologický esej*. Druhé vydání s novou předmlouvou. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Možný, Ivo a kol., 2004. *Mezigenerační solidarita*. Praha: VÚPSV.

- MPSV. *Statistiky nezaměstnanosti z územního hlediska*. [online] Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem> [cit. 15. 2. 2013].
- Mueller, E. J., 2005. Neighbourhood. In: Coves, R. W., ed. *Encyclopedia of the City*. London and New York: Routledge, s. 326-327.
- Muliček, O., 2004. *Město Brno v období transformace*. Dizertační práce. Masarykova Univerzita.
- Musil, J., 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda.
- Musil, J., 1992a. Recent changes in the housing system and policy in Czechoslovakia: an institutional approach. In: Turner, B., Hegedüs, J. a Tosics, I., eds. *The Reform of Housing in Eastern Europe and the Soviet Union*. London et al.: Routledge, s. 62-70.
- Musil, J., 1992b. Změny městských systémů v postkomunistických společnostech střední Evropy. *Sociologický časopis*, 28(4), s. 451-462.
- Musil, J., 2002. Urbanizace českých zemí a socialismus. In: *Zrod velkoměsta*. Litomyšl: Paseka, s. 237-297.
- Musil, J., 2004. Poznámky o české sociologii za komunistického režimu. *Sociologický časopis*, 40(5), s. 573-595.
- Musil, J., a Ivan, I., 2012. Studie o změnách sociálně prostorové struktury Ostravy mezi rokem 1966 a 2010. In: *Industriální město v postindustriální společnosti, 2. díl. Sousedství, komunity a lokality, 2. upravené vydání*. Ostrava: Accendo – Centrum pro vědu a výzkum, s. 73-129.
- Myška, 1993a. Objevení uhlí v roce 1763 a počátek nového rozmachu města. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 111-126.
- Myška, M., 1993b. Morvská Ostrava za průmyslové revoluce (1830-1880). In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 127-182.
- Myška, M., 1993c. Ekonomický rozvoj města. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 183-198.
- Myška, M., 1993d. Obyvatelstvo a jeho struktury. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 199-207.
- Navrátil, B., 2007. *Ostrava*. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Ninomiya, H., 2001. Sociability in History. In: Smelser, N. J. a Baltes, P. B., eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, s. 14208–14212.

- Nohejl, M., 2001. *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze. Pojednání o východiscích fenomenologické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Otáhal, M., 1994. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: Příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Maxdorf.
- Otáhal, M., 2002. *Normalizace 1969-1989: Příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- Pelčák, P., 2011. Brněnská architektura 1919-1939. In: *Brno Architektura Architecture*. Brno: Centrum architektury, s. 12-27.
- Piňos, T. 1998. Firma o Karolině mlčí, neboť se o zakázku bojí. *Mladá Fronta Dnes. Regionální příloha Severní Morava a Slezsko*. 3. srpna, s. 1.
- Pleva, M., 2012a. Vítkovice se mění. Stávají se atraktivní lokalitou, *Moravskoslezský.denik.cz*. [online] Dostupné z: http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/vitkovice-se-meni-stavaji-se-atraktivni-lokalitou-20120409.html [cit. 11. 10. 2012].
- Pleva, M., 2012b. Průmyslové památky ožívají také ve světě, *Moravskoslezský.denik.cz*, [online] Dostupné z: http://moravskoslezsky.denik.cz/zpravy_region/prumyslove-pamatky-ozivaji-take-ve-svete-20120420.html [cit. 11. 10. 2012].
- Raban, P., 1986. *Housing Policy in Czechoslovakia*. Praha: Orbis.
- Random House Value Publishing, Inc., 1996. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New York: Gramercy Books.
- Rauty, R., 1998. Introduction. In: Anderson, N a Rauty, R. *On Hobos and Homelessness*. Chicago: The University Chicago Press, s. 1-17.
- Sampson, R. J., 1988. Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multileve Systemic Model. *American Sociological Review*, 53(5), s. 766-779.
- Sanjek, R., 1996. Urban Anthropology In: Barnard, A. a Spencer, J. eds. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge, s. 555-558.
- Sapsted, D., 2007. *Student takeover is wrecking our neighbourhoods, say campaigners*. [online] The Telegraph Dostupné z:

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1541627/Student-takeover-is-wrecking-our-neighbourhoods-say-campaigners.html> [19. 2. 2009].

- Schindler-Wisten, P., 2009. In: Vaněk, M., ed. Obyčejní lidé: pohled do života mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Praha: Academia, s. 357-397.
- Sedlecký, J., 2010. Ostravské brownfieldy. In: *Město, region a velké průmyslové zóny*. Sborník ze semináře AUÚP, Ostrava, 8.-9. října. Brno: Ústav územního rozvoje jako příloha časopisu Urbanismus a územní rozvoj č. 1/2010, s. 51-53.
- Simkus, A. A., 1978. Residential Segregation by Occupation and Race in Ten Urbanized Areas, 1950 – 1970. *American Sociological Review*, 43(1), s. 81-93.
- Simmel, G. A Hughes, E. C., 1949. The Sociology of Sociability. *The American Journal of Sociology*, 55(3), s. 254-261.
- Simmel, G., 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. Translated, edited and with an introduction by K. H. Wolff. New York : Free Press : London : Collier-Macmillan limited.
- Sirovátka, O., 1993. Povaha a kořeny lidové kultury na Brněnsku. In: *Město pod Špilberkem*. Brno: Doplněk, s. 8-19.
- Skogan, W., 1986. Fear of Crime and Neighborhood Change. In: Weiss, A. J., a Tonry, M., eds. *Communities and Crime*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smejkal, J., 1993. Předmluva. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 5-6.
- Smith, G., 2006. *Erving Goffman*. London and New York: Routledge.
- Smith, M. K. 2007. *Peter Willmott, community, family and public policy*, [online] *The encyclopaedia of informal education*. Dostupné z: www.infed.org/thinkers/peter_willmott.htm [cit. 7. 3. 2007].
- Spěšný, J., 2012. Brno láká investory. Je páté nejlepší na východě. *Brněnský.deník.cz*, [online] 14. 4. Dostupné z: <http://brnensky.denik.cz/podnikani/brno-laka-investory-je-pate-nejlepsi-na-vychode-20120414.html> [cit. 22. 9. 2012]
- Statutární město Brno, 2011a. *Funkcionalismus a moderní architektura*. [online] Dostupné z: <http://www.brno.cz/turista-volny-cas/funkcionalismus-a-moderni-architektura> [cit. 17. 9. 2012].

- Statutární město Brno, 2011b. *Informace a zajímavosti o městě Brně*. [online] Dostupné z: <http://www.brno.cz/turista-volny-cas/informace-a-zajímavosti-o-meste/> [cit. 28. 8. 2011].
- Statutární město Brno, 2012. *Strategie pro Brno*. [online] Dostupné z: <http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/koncepcni-dokumenty/strategie-pro-brno/#c4460353> [cit. 20. 12. 2012].
- Statutární město Ostrava, 2003. *Zapomenutá Ostrava: Stodolní ulice*. [online] Ostravská radnice. Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs/o-meste/prezentace/tiskoviny/archiv-2000-2006/ostravska-radnice-2000-2006/c-documents-and-settings-krzyzankovavl-plocha-plone-foto-or-archiv-2000-2006-or200309.pdf> [cit. 11. 10. 2010].
- Statutární město Ostrava, 2004. *Strategický plán rozvoje statutárního města Ostravy na léta 2005 – 2013: Profil města*. [online] Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs/podnikatel-investor/ke-stazeni/strategicky-plan-rozvoje-mesta/strategicky-plan-2005-2013/profil-mesta> [cit. 18. 9. 2012].
- Statutární město Ostrava, 2008. *Strategický plán rozvoje statutárního města Ostravy na léta 2009 – 2015: Profil města Ostravy*. [online] Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs/podnikatel-investor/ke-stazeni/strategicky-plan-rozvoje-mesta/strategicky-plan-2009-2015/profil-mesta> [cit. 8. 10. 2012].
- Statutární město Ostrava, 2012a. *Historie města*. [online] Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs/o-meste/historie-mesta> [cit. 18. 9. 2012].
- Statutární město Ostrava, 2012b. *O Ostravě*. [online] Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs/o-meste> [cit. 18. 9. 2012].
- Steiner, J., 1993. Hospodářský vývoj. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 281-288.
- Steiner, J., 1993. Struktura obyvatelstva a jeho sociální poměry. In: *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, s. 307-314
- Steinführerová, A., 2003. Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou: Historický a současný pohled na Brno. *Sociologický časopis/Czech Sociological review*, 39(2), s. 169-192.
- Steinführer, A., 2006. The Urban transition of Inner City Areas Reconsidered (A German-Czech Comparison). *Moravian Geographical Reports*, 14(1), s. 3-16.

- Steinführer, A., Pospíšilová, J. a Grohmannová, J., 2009. Ne/nápadné proměny vnitřního města v postsocialistickém období. In: *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno: Masarykova univerzita, Červený Kostelec: Pavel Mervart, s. 129-152.
- Sweetser, F. L., 1942. A New Emphasis for Neighborhood Research. *American Sociological Review*, 7(4), s. 525-533.
- Sýkora, L., 1996a. Transformace fyzického a sociálního prostředí Prahy. In: Hampl, M., et al., eds. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 361-394.
- Sýkora, L. 1996b. The Czech Republic. In: Balchin, P., ed. *Housing Policy in Europe*, London, New York: Routledge, s. 272–288.
- Sýkora, L., 2003. Between the state and the market: local government and housing in the Czech Republic. In: Lux, M., ed. *Housing Policy: An End or a New Beginning?* Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, s. 47-116.
- Šiklová, J., 2004. *Šedá zóna Jiřiny Šiklové*. [online] Novinky.cz. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/kultura/43752-seda-zona-jiriny-siklove.html> [cit. 25. 3. 2011].
- Šmídová, O., 1999. Co vyprávějí naše byty. In: Konopásek, Z., ed. *Otevřená minulost*. Praha: Kalorinum, s. 171-203.
- Štiková, H., 2007. Ostrava už není černá: změnila se. *Hospodářské noviny*, [online] Dostupné z: <http://hn.ihned.cz/c1-22552500-ostava-uz-neni-cerna-zmenila-se> [cit. 8. 10. 2012].
- Šubrt, J., 2001. Dramaturgický přístup Ervinga Goffmana. *Sociologický časopis*, 37(2), s. 241-249.
- Šulc, Z., 2000. *Psáno inkognito: Doba v zrcadle samizdatu (1968-1989)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Telgarsky, J. P. a Struyk, R. J., 1991. *Toward a market-oriented housing sector in Eastern Europe: developments in Bugaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania, and Yugoslavia*. Washington: Urban Institute Press.

- Times Higher Education, 2001. *Students accused of turning neighbourhood into a „slum“*. [online] Dostupné z: <http://www.timeshighereducation.co.uk/166003.article> [cit. 19. 2. 2009]
- Události, 2001. [TV program] ČT1, 5. 9. 2001, 19.00.
- Uherek, Z., 2010. Migration in the Czech Republic: A Source of Social Diversity and Formation of New Social Networks in the Urban Environment. In: Jansens, M. et al., eds. *The Sustainability of Cultural Diversity. Nations, Cities and Organizations*. Cheltenham: Edward Edgar, s. 245-257.
- Vaishar, A., Klusáček, P., Krejčí, T., Martinát, S., Pavelčíková, N., Pospíšilová, J. a Zapletalová, J., 2009. *Současný vývoj vnitřních částí Brna a Ostravy*. Brno: Ústav geoniky AV ČR, v.v.i.
- Vaněk, M., 1994. *Veřejné mínění o socialismu před listopadem 1989: Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných ÚVVM od roku 1972 do roku 1989*. Praha: Maxdorf.
- Vaněk, M., ed., 2009. *Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 3 sv.
- Verdery, K., 1996. *What Was Socialism and What Comes Next?* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- VLTAVA-LABE-PRESS, a.s., 2007a. Každý šestý Brňan: důchodce, *Brněnský deník.cz*, [online] 9. 7. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/kazdy_6_brnan_dochodce_2007070.html [cit. 28. 9. 2012].
- VLTAVA-LABE-PRESS, a.s., 2007b. Náměstí Svobody: lidé chtějí stromy a lavičky, *Brněnský.denik.cz*, [online] 15. 10. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/namesti_svobody_diskuze_200710.html [cit. 25. 9. 2012.]
- Völker, B. a Flap, H., 1997. The Comrades' Belief: Intended and Unintended Consequences of Communism for Neighbourhood Relations in the Former GDR. *European Sociological Review*, 13(3), s. 241-265.
- Völker, B. a Flap, H., 2007. Sixteen Million Neighbors: A Multilevel Study of the Role of Neighbors in the Personal Networks of the Dutch. *Urban Affairs Review*, 43(2), s. 256-284.

- Walton, J., 1993. Urban Sociology: the Contribution and Limits of Political Economy. *Annual Review of Sociology* 19, s. 301-320.
- Wellman, B., 1979. The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers. *The American Journal of Sociology*, 84(5), s. 1201-1231.
- Wellman, B., Carrington, P. a Hall, A., 1988. Networks as personal communities. In: Wellman , B. a Berkowitz, S. D., eds. *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 130-184.
- Wikimedia Foundation, 2013. City of Sunderland. [online] Wikipedia. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/City_of_Sunderland [cit. 4. 3. 2013].
- Wirth, L., 1938. Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*, 44(1), s. 1-24.
- Wolfe, T. C., 2000. Cultures and Communities in the Anthropology of Eastern Europe and The Formel Societ Union. *Annual Review of Antropology*, 29(2000), s. 195-216.
- Zákon o hospodaření s byty, 1964. [online] Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0174_01.htm [cit. 27. 3. 2010].

9. PŘÍLOHA Č. 1: TABULKY A GRAFY

Tabulka č. 8

Vybrané ukazatele za okres Brno-město v letech 2000-2011

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) původní metodika	7,89	8,59	10,04	10,87	10,82	-
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) nová metodika	-	-	-	-	-	9,21
Počet obyvatel (k 31. 12.)	381 862	373 272	370 505	369 559	367 729	366 775
Průměrný věk obyvatel (stav k 31. 12.)	40,3	40,6	40,9	41,1	41,4	41,5

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) původní metodika	-	-	-	-	-	-
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) nová metodika	7,88	5,98	5,75	8,17	8,56	8,15
Počet obyvatel (k 31. 12.)	366 680	368 533	370 592	371 399	371 371	378 916
Průměrný věk obyvatel (stav k 31. 12.)	41,8	41,8	41,9	42,0	42,2	

Zdroj: Český statistický úřad, 2013a

Tabulka č. 9

Míra registrované nezaměstnanosti v České republice a Brně (stav k 31. 12)

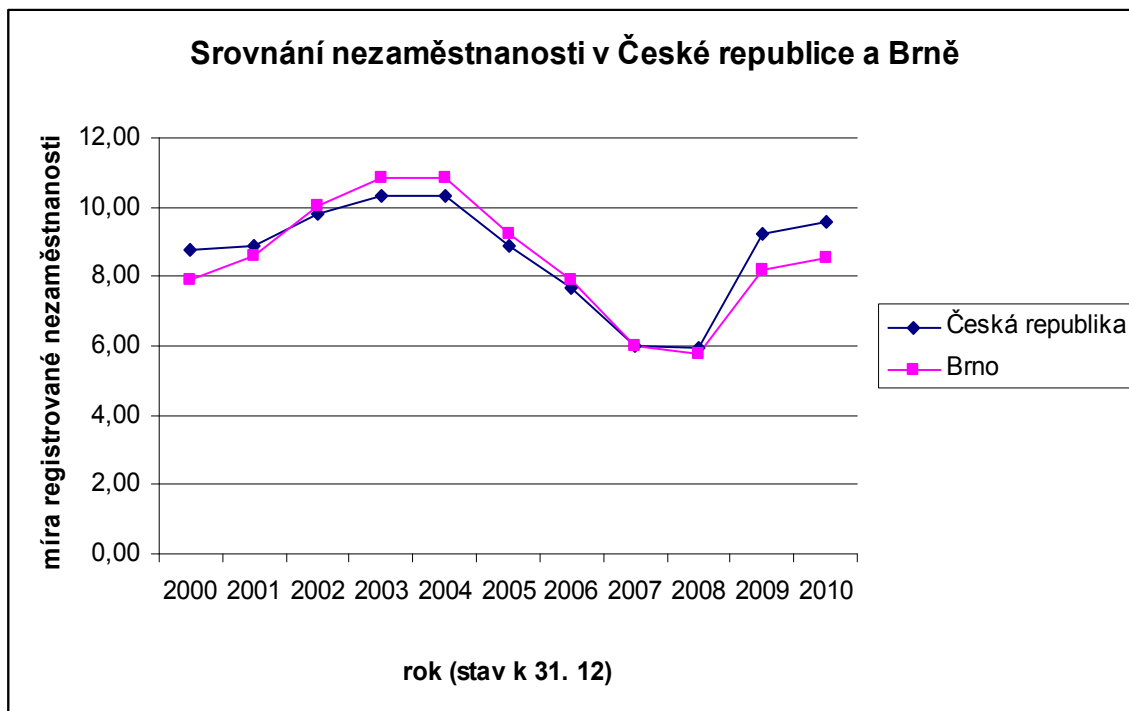
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Česká republika	8,78	8,90	9,81	10,31	10,33	8,88
Brno	7,89	8,59	10,04	10,87	10,82	9,21

	2006	2007	2008	2009	2010
Česká republika	7,67	5,98	5,96	9,24	9,57
Brno	7,88	5,98	5,75	8,17	8,56

Zdroj: Český statistický úřad, 2013a; Český statistický úřad, 2013c

Graf č. 1

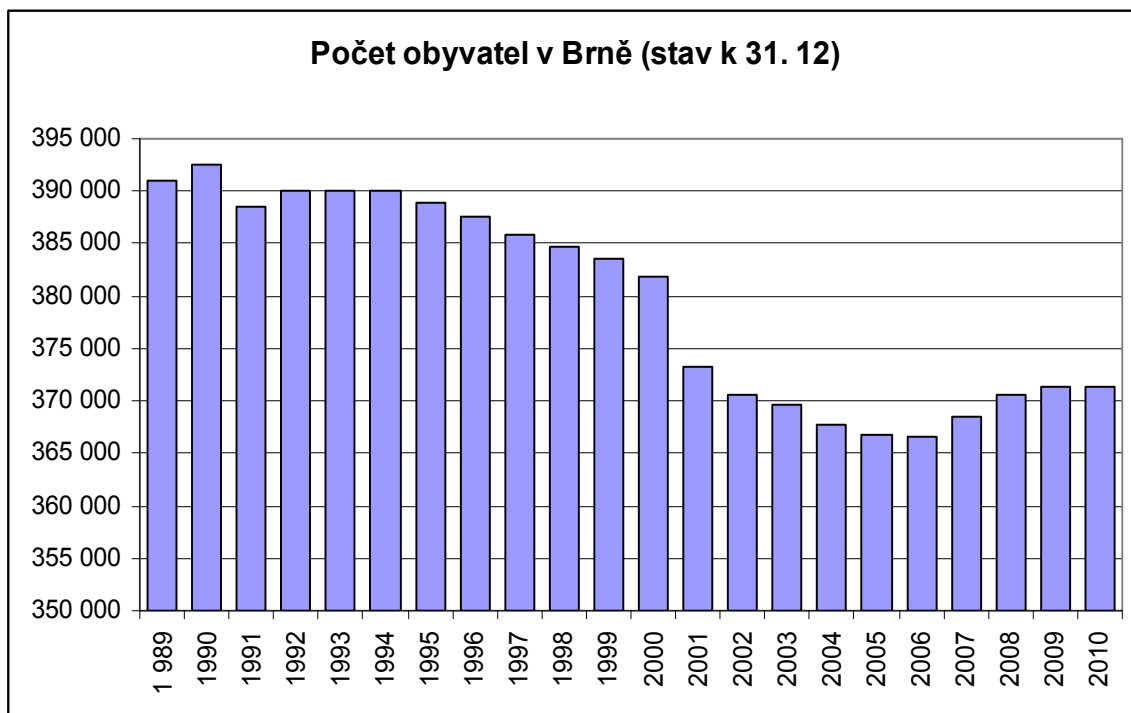
Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013a, 2013c) sestavila autorka.

Tabulka č. 10
Demografické údaje za Brno

Rok	Stav k 1.1.	Narození	Zemřeli	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Přirůstek přiroz.	Přirůstek migrač.	Přirůstek celkový	Stav k 31.12.
1989	389 789	4 435	4 822	5 623	4 039	-387	1 584	1 197	
1990	390 986	4 530	4 828	6 565	4 746	-298	1 819	1 521	392 507
1991	388 223	4 503	4 725	5 433	4 980	-222	453	231	388 454
1992	388 454	4 109	4 525	6 264	4 303	-416	1 961	1 545	389 999
1993	389 999	4 072	4 487	4 980	4 452	-415	528	113	390 112
1994	390 112	3 523	4 708	4 653	3 615	-1 185	1 038	-147	389 965
1995	389 965	3 147	4 493	4 134	3 854	-1 346	280	-1 066	388 899
1996	388 899	3 007	4 268	3 674	3 742	-1 261	-68	-1 329	387 570
1997	387 570	2 966	4 365	3 761	4 066	-1 399	-305	-1 704	385 866
1998	385 866	2 992	4 052	3 898	3 977	-1 060	-79	-1 139	384 727
1999	384 727	3 060	4 179	4 067	4 106	-1 119	-39	-1 158	383 569
2000	383 569	3 135	4 142	3 236	3 936	-1 007	-700	-1 707	381 862
2001	376 746	3 240	3 963	3 180	5 931	-723	-2 751	-3 474	373 272
2002	373 272	3 427	4 083	5 690	7 801	-656	-2 111	-2 767	370 505
2003	370 505	3 367	4 117	6 988	7 184	-750	-196	-946	369 559
2004	369 559	3 603	3 986	6 416	7 863	-383	-1 447	-1 830	367 729
2005	367 729	3 906	4 010	6 115	6 983	-104	-868	-972	366 757
2006	366 757	4 056	3 833	6 943	7 243	223	-300	-77	366 680
2007	366 680	4 209	4 091	10 540	8 805	118	1 735	1 853	368 533
2008	368 533	4 490	3 816	9 476	8 091	674	1 385	2 059	370 592
2009	370 592	4 578	3 915	8 101	7 957	663	144	807	371 399
2010	371 399	4 511	3 814	8 061	8 786	697	-725	-28	371 371
2011	379 871	4 401	3 848	6 773	8 232	553	-1 459	-906	378 965

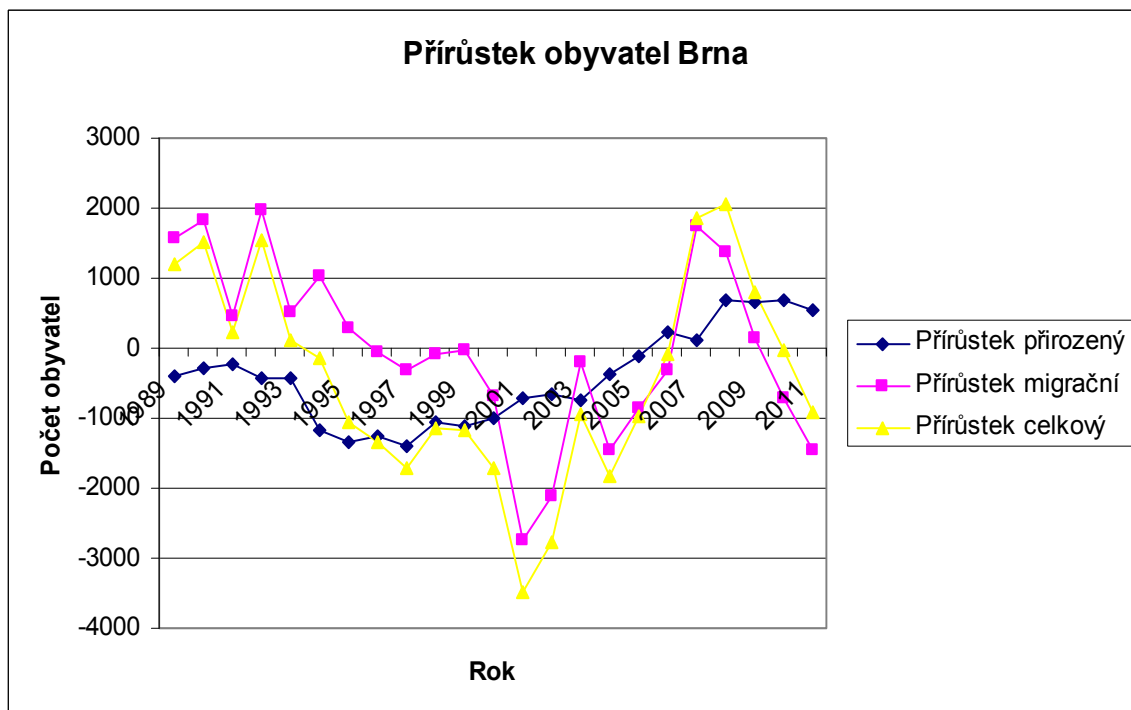
Zdroj: Český statistický úřad, 2013d

Graf č. 2

Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013d) sestavila autorka.

Graf č. 3

Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013d) sestavila autorka.

Tabulka č. 11**Vybrané ukazatele za okres Ostrava-město v letech 2000-2011**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) původní metodika	16,16	15,80	16,73	17,89	17,18	
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) nová metodika						14,47
Počet obyvatel (k 31. 12.)	347 038	342 310	340 997	340 124	338 706	337 752
Průměrný věk obyvatel (stav k 31. 12.)	38,5	38,8	39,1	39,3	39,6	39,9

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) původní metodika						
Míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12.) nová metodika	12,93	9,37	8,35	11,29	11,98	11,41
Počet obyvatel (k 31. 12.)	337 197	336 811	336 735	335 425	333 579	329 946
Průměrný věk obyvatel (stav k 31. 12.)	40,1	40,3	40,5	40,7	41	

Zdroj: Český statistický úřad, 2013b

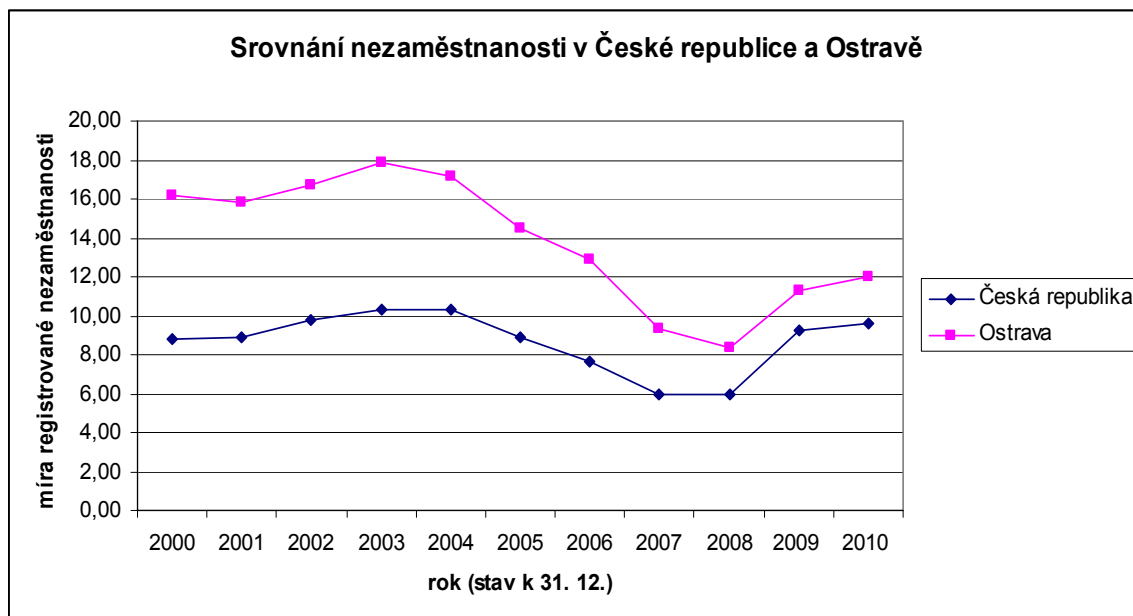
Tabulka č. 12**Míra registrované nezaměstnanosti v České republice a Ostravě (stav k 31. 12.)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Česká republika	8,78	8,90	9,81	10,31	10,33	8,88
Ostrava	16,16	15,8	16,73	17,89	17,18	14,47

	2006	2007	2008	2009	2010
Česká republika	7,67	5,98	5,96	9,24	9,57
Ostrava	12,93	9,37	8,35	11,29	11,98

Zdroj: Český statistický úřad, 2013b; Český statistický úřad, 2013c

Graf č. 4

Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013b, 2013c) sestavila autorka.

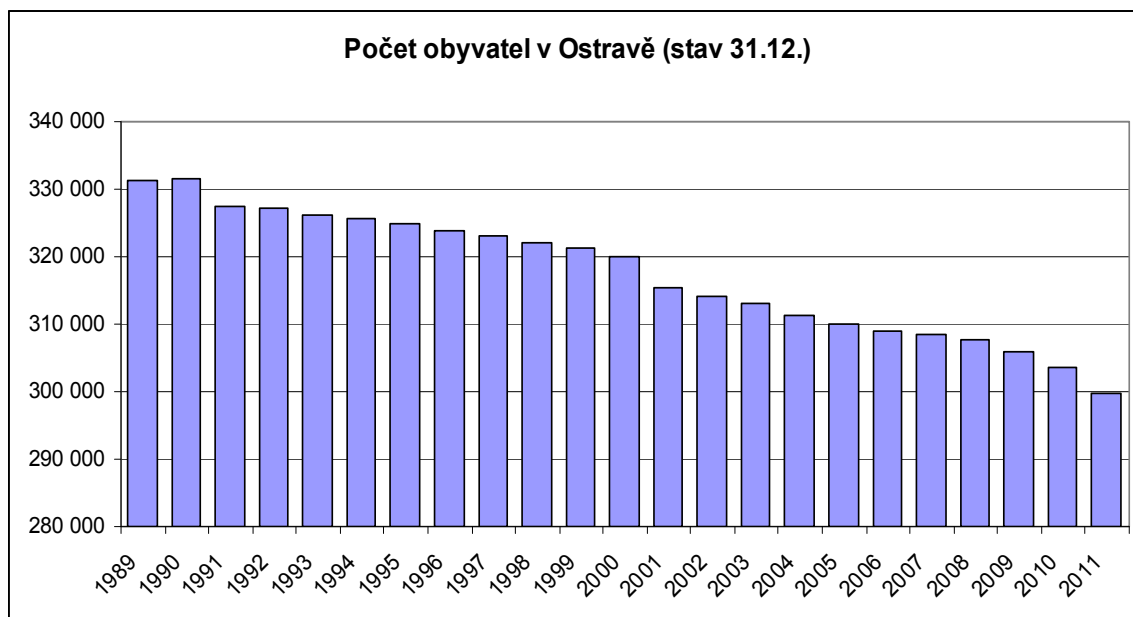
Tabulka č. 13

Demografické údaje za Ostravu

Rok	Stav k 1.1.	Narození	Zemřelí	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Přiroz. přírůstek	Migrač. přírůstek	Celkový přírůstek	Stav k 31.12.
1989	330 602	4 308	3 786	4 346	4 251	522	95	617	331 219
1990	331 219	4 516	3 970	4 808	5 107	546	-299	247	331 466
1991	327 250	4 295	3 740	4 495	4 887	555	-392	163	327 413
1992	327 413	3 938	3 779	4 416	4 933	159	-517	-358	327 055
1993	327 055	3 821	3 635	3 551	4 550	186	-999	-813	326 242
1994	326 242	3 394	3 485	3 157	3 638	-91	-481	-572	325 670
1995	325 670	3 098	3 627	3 014	3 342	-529	-328	-857	324 813
1996	324 813	2 940	3 460	2 881	3 304	-520	-423	-943	323 870
1997	323 870	2 901	3 381	3 007	3 220	-480	-213	-693	323 177
1998	323 177	2 783	3 445	3 058	3 462	-662	-404	-1 066	322 111
1999	322 111	2 804	3 257	3 055	3 450	-453	-395	-848	321 263
2000	321 263	2 853	3 342	2 601	3 334	-489	-733	-1 222	320 041
2001	316 700	2 867	3 410	3 257	3 972	-543	-715	-1 258	315 442
2002	315 442	2 860	3 403	3 759	4 556	-543	-797	-1 340	314 102
2003	314 102	3 010	3 393	4 018	4 649	-383	-631	-1 014	313 088
2004	313 088	2 980	3 324	3 590	4 932	-344	-1 342	-1 686	311 402
2005	311 402	3 269	3 393	3 513	4 713	-124	-1 200	-1 324	310 078
2006	310 078	3 241	3 233	3 800	4 788	8	-988	-980	309 098
2007	309 098	3 431	3 364	5 096	5 887	67	-791	-724	308 374
2008	308 374	3 481	3 299	4 367	5 156	182	-789	-607	307 767
2009	307 767	3 311	3 349	3 655	5 378	-38	-1 723	-1 761	306 006
2010	306 006	3 307	3 410	3 475	5 769	-103	-2 294	-2 397	303 609
2011	301 942	3 017	3 467	3 554	5 424	-450	-1 870	-2 320	299 622

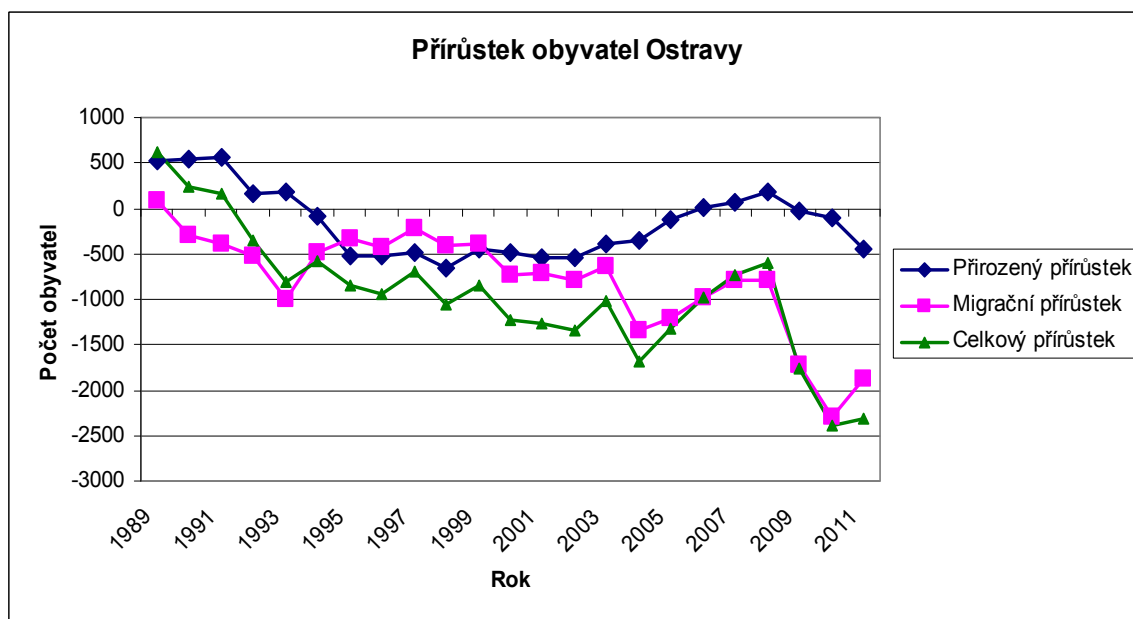
Zdroj: ČSÚ, 2013d

Graf č. 5

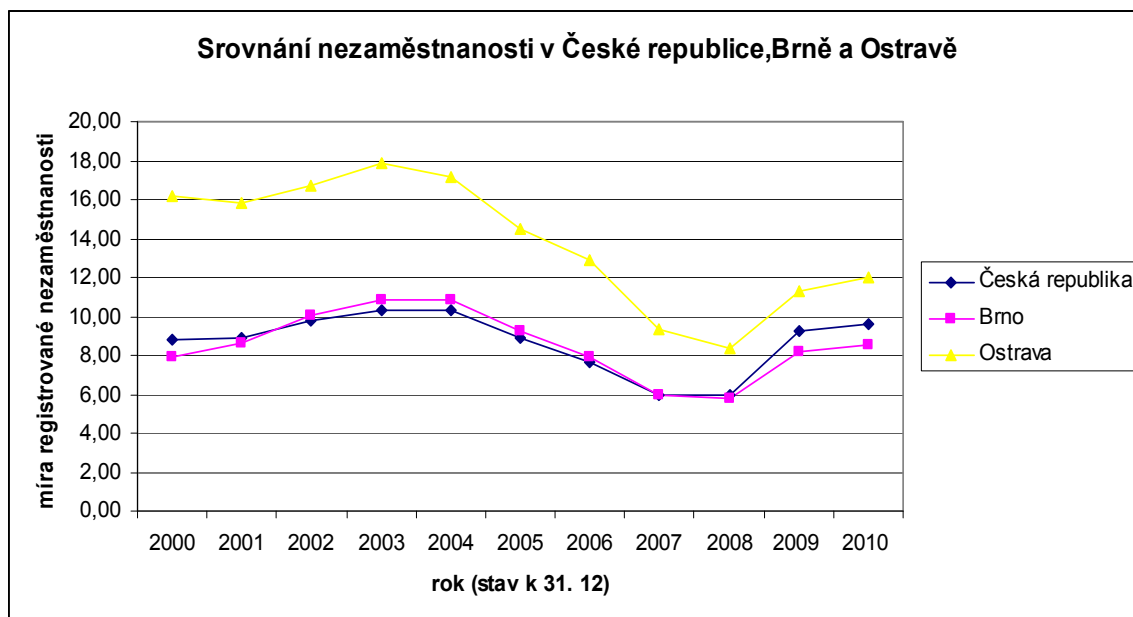
Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013d) sestavila autorka.

Graf č. 6

Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013d) sestavila autorka.

Graf č. 7

Graf podle dat Českého statistického úřadu (2013a, 2013, 2013c) sestavila autorka.

Tabulka č. 14

Rozložení populace ve vnitřním městě v Brně podle věku a pohlaví

věk	muži*	%	vzorek	ženy*	%	vzorek	celkem*	%	vzorek
18-29	5642	11,42	6	5881	11,90	6	11523	23	12
30-39	4251	8,60	4	4156	8,41	4	8407	17	9
40-49	4099	8,29	4	4213	8,52	4	8312	17	8
50-59	3842	7,77	4	4248	8,60	4	8090	16	8
60-69	2038	4,12	2	2969	6,01	3	5007	10	5
70+	2712	5,49	3	5371	10,87	5	8083	16	8
celkem	22584	45,70	23	26838	54,30	27	49422	100	50

* údaj získaný ze SLDB 2001

Tabulka č. 15

Rozložení populace ve vnitřním městě v Brně podle vzdělání a pohlaví

vzdělání	muži*	%	ženy*	%	celkem*
bez vzdělání	86	0,36	116	0,42	202
základní a neukončené vzdělání	3921	16,56	6820	24,45	10741
vyuč. a střední odborné bez maturity	7607	32,13	7174	25,72	14781
úplné střední s maturitou	5537	23,39	8011	28,72	13548
vyšší odborné a nástavbové	855	3,61	1583	5,68	2438
vysokoškolské	5187	21,91	3821	13,70	9008
nezjištěné vzdělání	484	2,04	367	1,32	851
celkem	23677	100,00	27892	100,00	51570

* údaj získaný ze SLDB 2001

Tabulka č. 16

Rozložení populace ve vnitřním městě v Ostravě podle věku a pohlaví

věk	muži*	%	vzorek	ženy*	%	vzorek	celkem*	%	vzorek
18-29	2093	11,91	6	2059	11,72	6	4152	24	12
30-39	1493	8,50	4	1551	8,83	4	3044	17	9
40-49	1694	9,64	5	1792	10,20	5	3486	20	10
50-59	1468	8,35	4	1540	8,76	4	3008	17	9
60-69	753	4,29	2	970	5,52	3	1723	10	5
70+	719	4,09	2	1439	8,19	4	2158	12	6
celkem	8220	46,78	23	9351	53,22	27	17571	100	50

* údaj získaný ze SLDB 2001

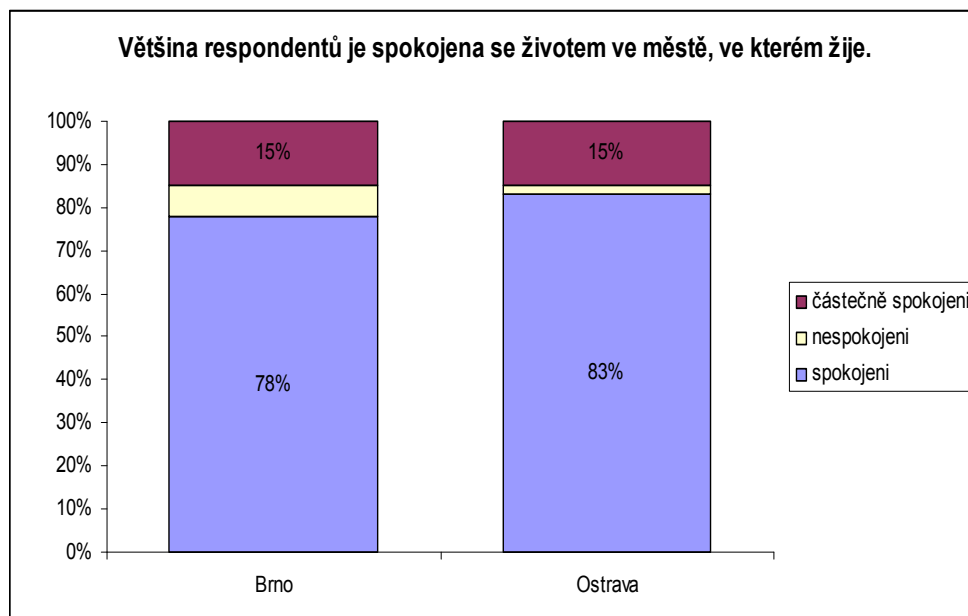
Tabulka č. 17

Rozložení populace ve vnitřním městě v Ostravě podle vzdělání a pohlaví

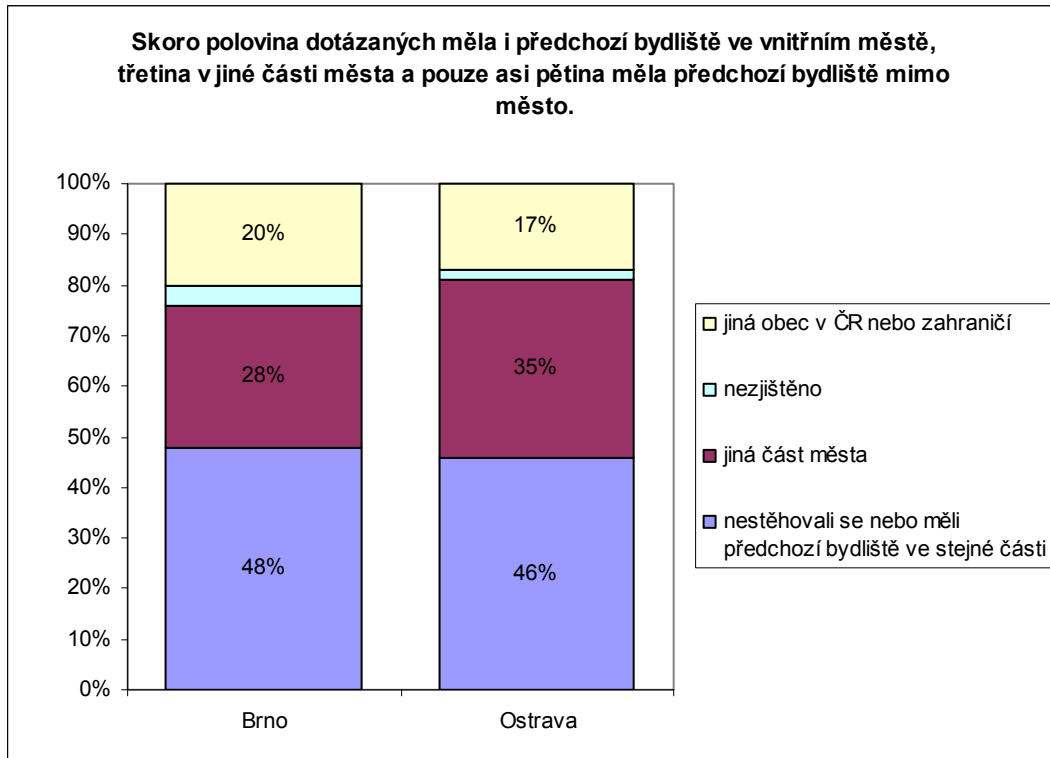
vzdělání	muži*	%	ženy*	%	celkem*
základní a neukončené základní	1547	18,47	2423	25,49	3970
vyuč. a střední odborné bez maturity	2782	33,21	2467	25,96	5249
úplné střední s maturitou	2076	24,78	2741	28,84	4817
vyšší odborné a nástavbové	284	3,39	539	5,67	823
vysokoškolské	1688	20,15	1334	14,04	3022
celkem	8377	100,00	9504	100,00	17882

* údaj získaný ze SLDB 2001

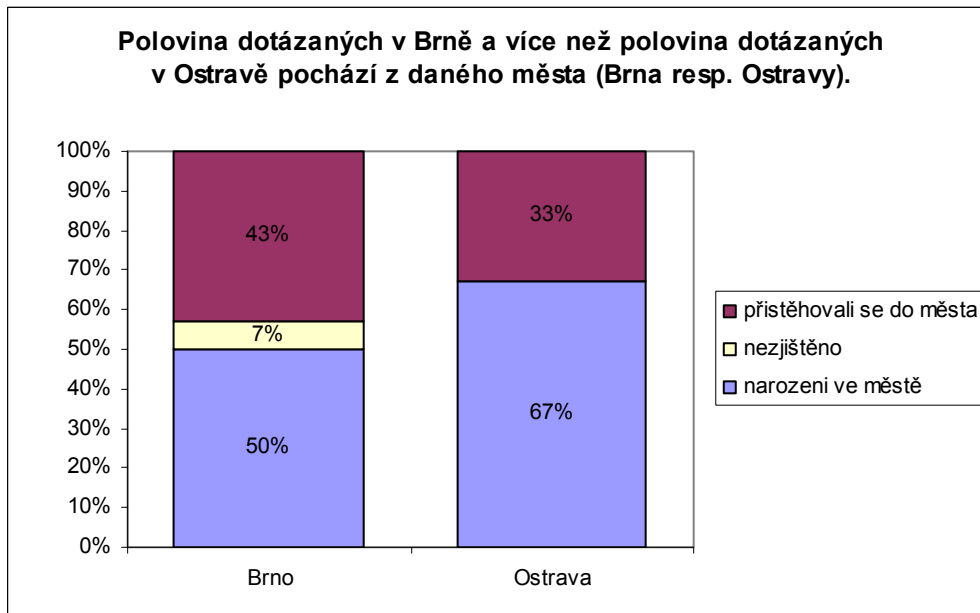
Graf č. 8

Graf č. 9

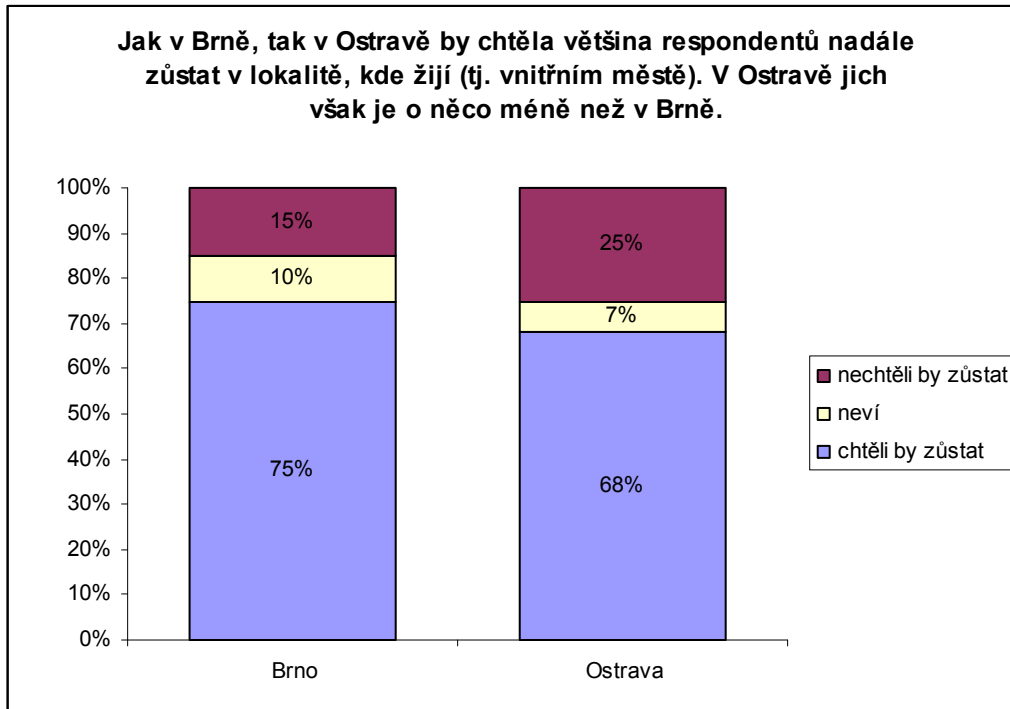

Graf č. 10

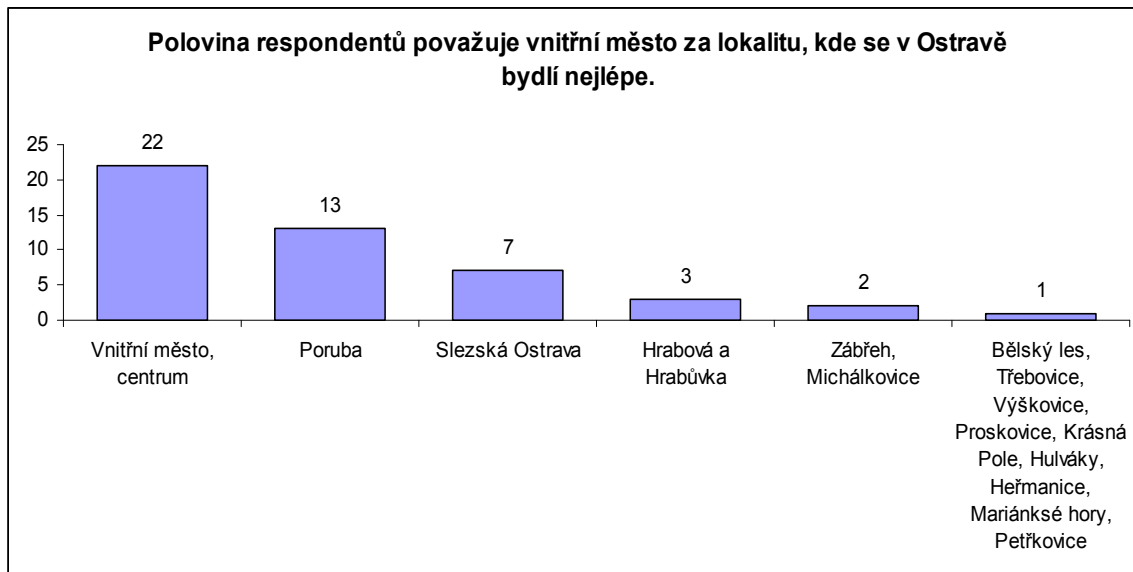
Graf č. 11

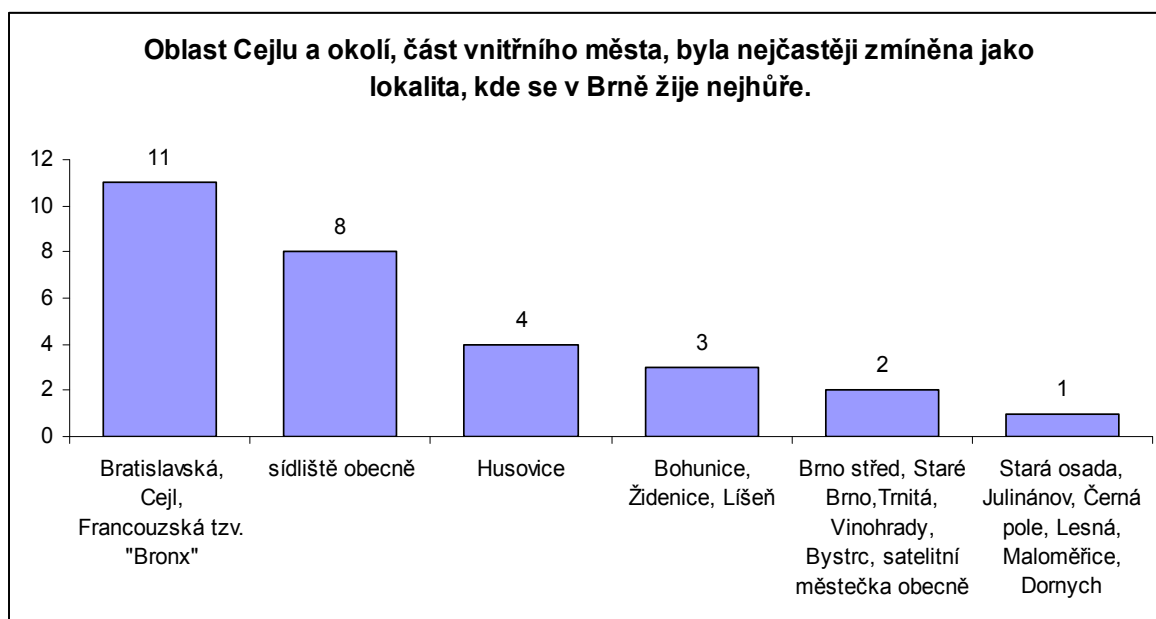
Graf č. 12

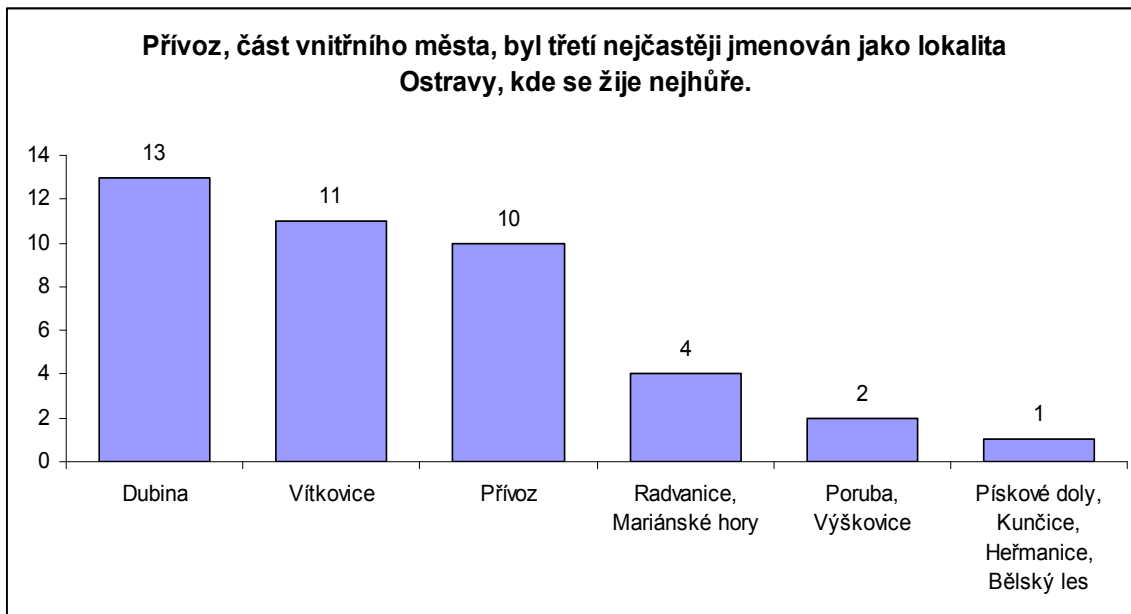
Graf č. 13

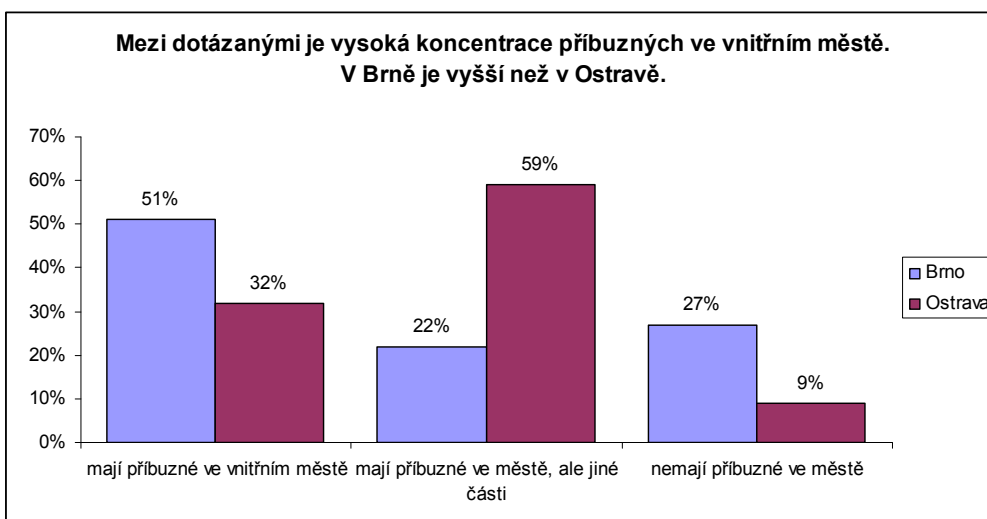
Graf č. 14

Graf č. 15

Graf č. 16

Tabulka č. 18

Složení domácností respondentů:

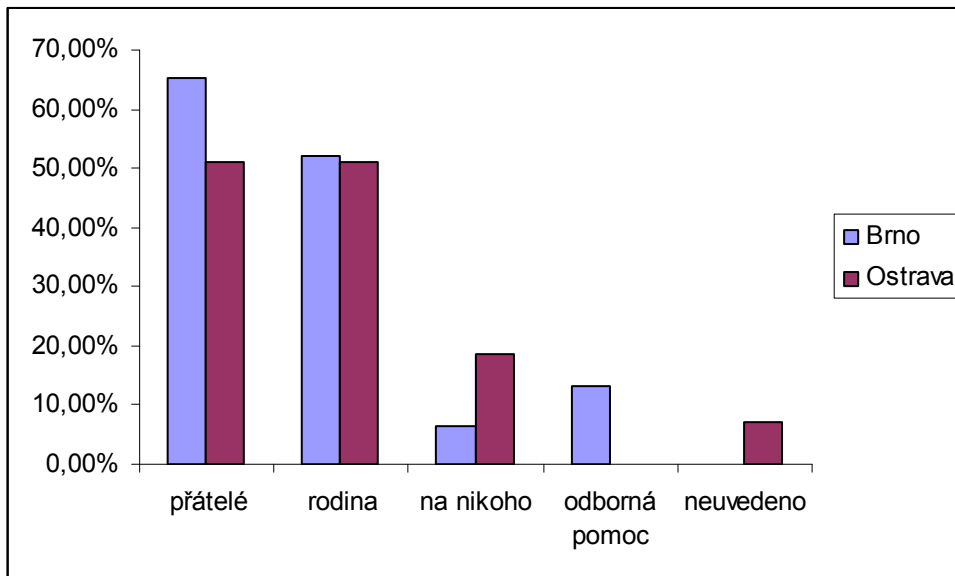
Počet členů domácnosti	Brno		Ostrava	
	počet	domácnost	počet	domácnost
1	9		10	
2	9	manželé	4	manželé
	2	nesezdaný pár	5	nesezdaný pár
	2	rodič a dítě	5	rodič a dítě
	2	spolubydlící		
3	3	rodiče a dítě	6	rodiče a dítě
	1	nesezdaný pár a rodič jednoho z nich	1	nesezdaný pár a dítě
	1	rodič a 2 děti	2	rodič a 2 děti
			1	prarodič a rodič a dítě
			1	spolubydlící
4	3	rodiče a 2 děti	7	rodiče a 2 děti
	2	nesezdaný pár a 2 děti	1	rodič a 3 děti
	1	prarodič a nesezdaný pár a dítě	1	rodiče a dítě a jeho partner
	1	prarodič, rodiče a dítě		
	1	nesezdaný pár a spolubydlící		
5	5	rodiče a 3 děti	1	rodiče a 3 děti
			1	prarodič a rodič a 3 děti
6	1	spolubydlící		
	1	prarodič a rodič a 3 děti		
8	1	prarodič, rodič a jeho 2 děti, jeho 2 sourozenci a jejich 2 děti		
12	1	bratr a jeho rodina		

Graf č. 17

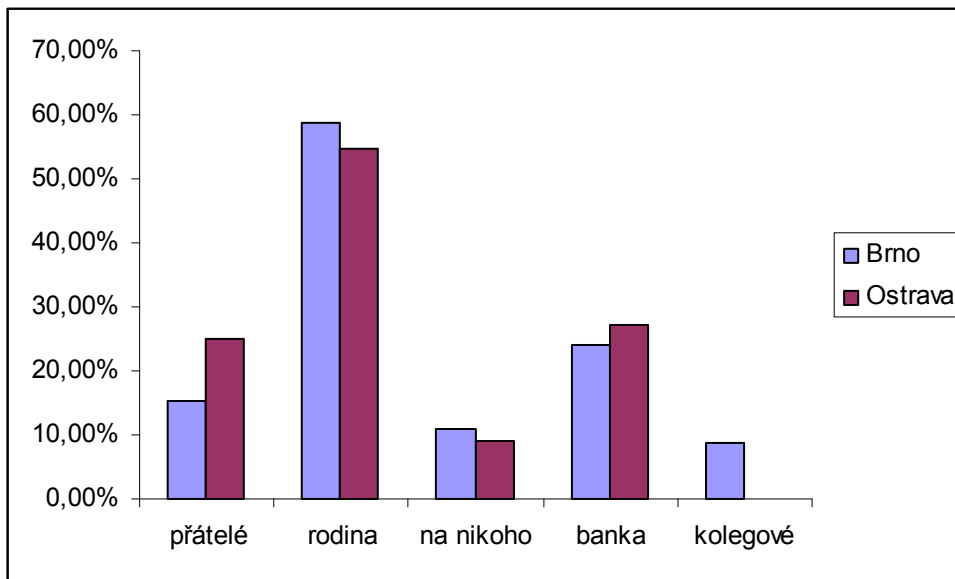
Graf č. 18

V osobních potížích by se nejvíce dotázaných obrátilo na přátele nebo na rodinu.

Graf č. 19

Ve finančních potížích by se nejvíce dotázaných obrátilo na rodinu.

10. PŘÍLOHA Č. 2: DOTAZNÍK

conDENSE
socio-spatial consequences
of demographic change
for East Central European cities

Každodenní život v Brně a Ostravě během socio-ekonomické transformace: sociabilita a sociální vztahy obyvatel vnitřního města

DOTAZNÍK

Brno, Ostrava 2007-2009

Město: .....
Datum: .....
Dotazník číslo: .....

První část dotazníku se zabývá otázkou volby bydliště v dané lokalitě.

1. Jak dlouho bydlíte ve Vašem současném bytě? .....
2. Kdo je majitelem bytu? .....
3. Jak velký je Váš byt? (uved'te v m²) .....
4. Máte ještě jiné bydliště? Kde? .....
5. Kde jste bydlel/a předtím? .....
6. Proč jste se přestěhoval/a? Z jakého důvodu jste zvolil/a toto místo bydliště?
.....
.....
7. Kolikrát jste se během Vašeho života stěhoval/a? Odkud? Kam?.....
.....
8. Vyhovuje Vám byt, kde bydlíte?
  - a. Ano
  - b. Ne
  - c. NevímProč? Co se Vám na Vašem bytě líbí/nelíbí?.....
9. Chtěl/a byste zůstat v lokalitě, kde bydlíte?
  - a. Ano
  - b. Ne → Kam byste se chtěl/a stěhovat? .....
  - c. Nevím
10. Můžete prosím vyjmenovat nějaké klady a nějaké zápory této lokality? .....
- .....
- .....
- .....

11. Jste spokojen/a se životem v Brně/Ostravě?

- a. Ano
- b. Částečně
- c. Ne

Proč? Co se Vám na Brně/Ostravě líbí/nelíbí? .....

12. Co myslíte, že by se mělo v Brně/Ostravě na prvním místě změnit? .....

.....
.....

13. Jak získáváte informace o dění ve městě/o rozhodování ve městě/činnosti městských zastupitelů? .....

.....

14. Kde si myslíte, že se v Brně/Ostravě bydlí nejhůře a kde nejlépe? (Kde v Brně/Ostravě byste bydlet chtěl/a a kde určitě ne?)

.....
.....

15. Jaké faktory jsou podle Vás důležité pro výběr místa bydliště? .....

.....
.....

16. Je pro Vás důležité bydlet v blízkosti rodiny/příbuzných?

- a. Ano
- b. Ne
- c. Nevím

Druhá část dotazníku je zaměřena na zjištění sociální sítě respondenta: zahrnuje otázky týkající se rodinných, přátelských, příbuzenských a sousedských vztahů, solidární sítě a účasti ve spolcích či organizacích.

17. Kdo bydlí v tomto/ve Vašem bytě kromě vás? .....

.....

18. Kolik osob celkem bydlí v tomto bytě? .....

19. Kolik tyto osoby tvoří ekonomických jednotek (domácností)? .....

20. Jaký je příjem Vaší domácnosti? .....

21. Informace o členech domácnosti:

		1	2	3	4	5
21.1	Vztah vůči respondentovi					
21.2	Pohlaví					
21.3	Věk					
21.4	Národnost					
21.5	Státní občanství					
21.6	Nejvyšší ukončené vzdělání					
21.7	Rodinný stav					
21.8	Zaměstnání					
21.9	Má v bytě trvalé bydliště?					

22. Kolik členů má Vaše (nukleární) rodina? .....

23. Kdo jsou tito členové Vaší rodiny? (postavení vůči respondentovi např. otec, syn atd.) .....

.....
.....

24. Informace o členech rodiny (pouze v případě členů rodiny, kteří nežijí ve společné domácnosti):

		1	2	3	4	5
24.1	Člen rodiny					
24.2	Kde bydlí? a) ve stejném domě b) ve stejné čtvrti c) v jiné čtvrti ve stejné obci d) v jiné obci v ČR (vzdálenost v km) e) mimo ČR – který stát?					
24.3	Způsob a častost kontaktu					
24.4	Věk					
24.5	Nejvyšší ukončené vzdělání					
24.6	Zaměstnání					

25. Informace o ostatních příbuzných

		1	2	3	4
25.1	Příbuzný				
25.2	Kde bydlí? e) ve stejném domě f) ve stejné čtvrti g) v jiné čtvrti ve stejné obci h) v jiné obci v ČR (vzdálenost v km) e) mimo ČR – který stát?				
25.3	Způsob a častost kontaktu? Osobní kontakt? Kde?				

26. Nejbližší přátelé

		1	2	3	4	5
26.1	Kde bydlí Vaši přátelé? a) ve stejném domě b) ve stejné čtvrti c) v jiné čtvrti ve stejné obci d) v jiné obci v ČR (vzdálenost v km) e) mimo ČR – který stát?					
26.2	Jak dlouho se s nimi znáte? Z kterého období Vašeho života jsou Vaši přátelé?					
26.5	Způsob a četnost kontaktu? Osobní kontakt? Kde?					

.....
 .....

27. Co pro Vás znamená sousedství? .....

.....
 .....

28. Znáte své sousedy? (Znáte jejich jména, věk, vzdělání, děti apod.?) .....

.....

29. Jak byste popsal/a Vaše vztahy se sousedy? Jak často jste se sousedy v kontaktu? .....

.....
 .....

30. Jak často se na Vás obrací jiní lidé s tím, abyste jim pomohl/a řešit nějaký problém, obtížnou životní situaci?

- a. Nikdy
- b. Zřídka
- c. Občas
- d. Docela často
- e. Velmi často

Kdo? .....

31. A když se Vy sám/sama dostanete do obtížné situace, znáte lidi, které můžete požádat o pomoc?

- a. Ne, neznám žádné
- b. Velmi málo
- c. Poměrně dost
- d. Hodně
- e. Velmi mnoho

32. Na koho byste se obrátil/a o radu v osobním problému? .....

33. Koho byste požádala o finanční pomoc, půjčku? .....

34. Jste členem nějakého kroužku/klubu/občanského sdružení/společenské/církevní či zájmové organizace?

- a. Ano
- b. Ne

35. Jaké/ho? .....

Poslední část zahrnuje údaje o respondentovi:

41. Věk .....

42. Pohlaví

- a. Muž
- b. Žena

43. Národnost .....

44. Nejvyšší dosažené vzdělání

- a. ZŠ
- b. OU
- c. SŠ (maturita)
- d. VOŠ
- e. VŠ

45. Zaměstnání .....

46. Rodinný stav

- a. Svobodný/á
- b. Ženatý/vdaná
- c. Rozvedený/á
- d. Vdovec/vdova

47. Máte děti?

- a. Ano → Kolik? .....
- b. Ne

48. Co je pro Vás podmínkou spokojeného života? .....

.....
.....

49. Máte nějaké přání do budoucna? .....

50. Jak se podle Vašeho názoru změnil vztahy mezi lidmi v posledních 17 letech?

.....
.....
.....
.....

51. Jak myslíte, že se změnila rodina v posledních 17 letech? Změnily se vztahy v rámci rodiny či mezi příbuznými?

.....
.....

52. Změnily se vztahy mezi přáteli?.....

.....

53. Souhlasil/a byste s účastí na dalších rozhovorech?

- a. Ano
- b. Ne